

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**ÇOK KÜLTÜRLÜ TOPLUMLARDA DEĞER YARGILARI,
VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Mehmet Fatih YİĞİT

DOKTORA TEZİ

**Danışman
Yrd.Doç.Dr. Ali ÜREMİŞ**

Konya, 2014

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

**ÇOK KÜLTÜRLÜ TOPLUMLARDA DEĞER YARGILARI,
VATANDAŞLIK VE DEMOKRASİ EĞİTİMİ: TÜRKİYE
ÖRNEĞİ**

Mehmet Fatih YİĞİT

DOKTORA TEZİ

Danışman
Yrd.Doç.Dr. Ali ÜREMİŞ

Bu çalışma Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından 131410002 nolu Doktora tez projesi olarak desteklenmiştir.

Konya, 2014

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Fatih Yiğit	
	Numarası	108302043002	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Anabilim Dalı / Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
Tezin Adı	Çok Kültürlü Toplumlarda Değer Yargıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi: Türkiye Örneği		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Fatih Yiğit
	Numarası	108302043002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Anabilim Dalı / Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. Ali ÜREMİŞ
Tezin Adı	Çok Kültürlü Topumlarda Değer Yargıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi: Türkiye Örneği	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan 'Çok Kültürlü Topumlarda Değer Yargıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi: Türkiye Örneği' başlıklı bu çalışma 02.09.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Yrd. Doç. Dr. Ali ÜREMİŞ		
Prof. Dr. Güngör Kıraycı		
Doc. Dr. Erkan DAVUÇ (Öye)		
Doc. Dr. Bülent Dilmas		
Doc. Dr. Cemalettin Givenc		

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın sonuçlanmasında pek çok değerli kişinin emeği söz konusudur. Danışmanlığımı yürüten Yrd.Doç.Dr. Ali ÜREMİŞ'e çalışmamdaki öneri ve katkılarından dolayı şükran borçluyum. Ayrıca çalışmamda eş danışman olarak bulunan ve bu süreç boyunca yapmış olduğu bilimsel öneri ve katkılarıyla beni yönlendiren, zamanını ayıran ve tecrübelerini paylaşan değerli hocam Doç.Dr. Bülent TARMAN'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmanın başından itibaren değerli fikirlerini ve desteklerini eksik etmeyen Prof.Dr. Güngör KARAUĞUZ'a ve Doç.Dr. Bülent DİLMAÇ hocama da teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Bu çalışma boyunca göstermiş olduğu özveri ve sabırla bana vermiş olduğu destekten dolayı eşim Aslıhan'a ve oğlum Hasan Musab'a sevgilerimi sunuyorum.

Mehmet Fatih Yiğit
İstanbul, Haziran 2014

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Fatih Yiğit	
	Numarası	108302043002	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim Anabilim Dalı / Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. Ali ÜREMİŞ	
Tezin Adı	Çok Kültürlü Toplumlarda Değer Yargıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi: Türkiye Örneği		

ÖZET

Çoğulculuk, günümüz toplumlarının doğal bir özelliği haline gelmiştir. Çokkültürlülük olgusu, her anlamda gelişen ortam ve şartların beraberinde getirdiği kolaylıklar sonucunda günlük tartışılan konular haline gelmiştir. Bu konu özellikle Avustralya ve Kanada gibi ülkelerin 1970’li yıllardan sonra farklı kimlikleri tanıma ve sisteme entegre etme politikalarından sonra dünya gündemine daha çok oturmuştur. Bu konunun dünya genelinde konuşulur olmasının aslında çok şaşıracak bir mesele olmadığını anlamak için dünyadaki farklı milletler, diller ve etnik gruplar üzerinde yapılmış olan çalışmalara bakmak yeterli olacaktır. Örneğin 1995 yılında yapılmış olan bir çalışma, dünya genelinde 600’e yakın yaşayan dil olduğunu ve toplamda 5000 civarında etnik grup olduğunu göstermiştir.

Türkiye genelini kapsayacak şekilde farklı kimlik gruplarının değer yargılarını Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi müfredatı ile birlikte ele alan bir çalışma bulunmadığından dolayı yapılmış olan bu çalışma bir ilk olma özelliğini taşımaktadır. Böylelikle alanda bulunan boşluğu doldurmaya yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmesi beklenmektedir. Araştırmanın başta ülkemizin eğitim sistemi olmak üzere siyasi kurumlara da yol gösterici bir çalışma olması

beklenmektedir. Toplumsal barışın tesis edilmesi yolunda doğru adımların atılması için gerekli olan doğru bilgilerin ancak bu tür bilimsel çalışmalarla elde edilebileceği gerçeğinden yola çıkarak, bu çalışmanın ülkedeki toplumsal barışın sağlanmasına ve ayrımcılıktan ziyade birlik-beraberlik duygularını ön plana çıkarılmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

‘Çok Kültürlü Toplumlarda Değer Yargıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi: Türkiye Örneği’ başlıklı çalışmamızın amacı Türkiye’de yaşayan çeşitli etnik kimlikleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak bir arada tutan ortak değerlerin neler olduğunu ve bu değerlerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi müfredatıyla ne derece örtüştüğünü tespit etmektir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, bireysel ve toplumsal davranış, yapı, işleyiş, değerler ve normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizinde kullanılan kültür analizi deseni kullanılmıştır.

Çalışma grubu seçilirken nitel araştırma örneklem yöntemlerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verileri mevcut Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı ve ders programının döküman analizi yapılarak ve Türkler, Kürtler, Araplar, Balkan Muhacirleri ve Kafkas Muhacirlerinden oluşan dörder kişilik odak grup görüşmeleriyle elde edilmiştir. Görüşmeler sırasında herkesin kendine ait yaşam öykülerinin bulunabileceği gerçeği göz önünde bulundurularak, görüş ve düşüncelerini özgürce ve samimi olarak paylaşabilmelerine özellikle dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda önceden belirlenmiş veya kapalı uçlu anket tarzı sorular sormak yerine, çerçevesi açık uçlu sorularla belirlenmiş bir sohbet ortamında görüşmelerin gerçekleşmesine dikkat edilmiştir. Görüşme verilerinin analizinde betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı ve ders programı doküman analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Çalışma sonucunda mevcut Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı ve ders programının araştırmaya katılan bireylerin değer ve yargılarını kısmen içerdiği, fakat özellikle kültürel farklılıkları tanıma ve tanıma konularında ihtiyaca cevap vermediği belirlenmiştir. Bunun yanında bu araştırma kapsamında ülkemizde yaşayan ve farklı etnik ve kültürel yapıdan gelen kesimlerin en çok şikâyetçi oldukları konunun başında önyargı geldiği tespit edilmiştir. Çoğu katılımcı insanların

birbirlerini anlamadan, dinlemeden ve başkalarının referansını göz önüne alarak değerlendirdiğini belirtmiş, bunun da doğal olarak toplumsal huzur ve barış adına istenmedik sonuçlar doğurduğuna değinmişlerdir. Önyargıyı bir kenara bıraktığımızda aslında çoğu konuda uzlaşmanın çok da zor olmadığı söylenebilir. Araştırmanın etnik kimlik, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, değerler ve eğitim boyutunda katılımcıların aslında değindikleri temel nokta önyargı olmuştur. Araştırmanın katılımcılarla yapılan görüşmeler kısmında ortaya çıkan ortak değer ve yargılar dikkatlice incelendiğinde, ortaya çıkan sorunların çoğunun önyargının bir sonucu ya da başlangıcı olduğu fark edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Vatandaşlık Eğitimi, Değer Yargıları

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Fatih Yiğit	
	Numarası	108302043002	
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İlköğretim / Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora ☒
	Tez Danışmanı	Yrd.Doç.Dr. Ali ÜREMİŞ	
	Tezin Adı	Çok Kültürlü Toplumlarda Değer Yargıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi: Türkiye Örneği	

SUMMARY

Pluralism has been one of the common features of societies in our World. Multiculturalism takes its place among the concepts discussed by ordinary people as a result of developments in all areas. This subject has increasingly taken place especially in countries, like Australia and Canada, after 1970s where integration and assimilation of different ethnicities were on agenda. In order to understand that the popularity of this subject in the World is not a surprise, one should look at the research conducted on different nations, languages and ethnic groups in the World. According to study, there are almost 600 living languages and about 5000 ethnic groups in the World.

This study might be considered the first one in this area for Turkey since there is not any research in Turkey looking at the different values of various ethnic groups and the Citizenship and Democracy education together. It is clear that this study will fill an important gap in this area. This study will guide both political and educational institutions in Turkey in creating appropriate policies. It is also hoped that this study will create the atmosphere of unity in Turkey by looking at the various values of the society.

This study aims at finding the different value judgments of different ethnic groups in Turkey that hold them together as Turkish citizens. It also aims at to look at how those values overlap with the values given in the Citizenship and Democracy Education course. Qualitative research method is used in this research. In order to define and analyze the cultural items like individual and social behavior, structure, function, values and norms, cultural analysis was conducted by the researcher.

While choosing the sample of this study, maximum variation sampling method was adopted. The data comes from three sources, which are document analysis of Citizenship and Democracy education course book and programme, and five focus groups each of them consisting of four members from following ethnic groups; Turks, Kurds, Arabs, Balkan emigrants and Caucasian emigrants. During the interviews the researcher paid attention to the reality that each participant might have his/her own story. It was the priority of the researcher to create an environment where the participants could share their ideas freely and sincerely. In this regard, instead of asking close-ended survey questions to the participants, the researcher asked open-ended questions that made it possible to have sincere conversations among the participants. Descriptive analysis was conducted to analyze the data from interviews and document analysis was used to analyze the Citizenship and Democracy Education course book and programme.

The study finds that while the Citizenship and Democracy education course book and programme cover some of the values and priorities of the participants, they lack the fundamental points which are recognizing cultural differences and presenting them to the society. The findings tell us that the major point that different ethnic groups in Turkey complain about is bias towards their values and characteristic features. Most of the participants have stated that people usually do not listen to the other people in order to understand what is said or intended and decide based on what others say about them that results in undesirable situations in terms of social peace and serenity. It could be stated that most of the problems in the society can be solved upon leaving bias aside. The themes occurred in all the dimensions of the study tell us that most of the problems stated by the participants are whether the cause or the result of bias.

Key Words: Multiculturalism, Citizenship Education, Value Perceptions

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	5
TEORİK ÇERÇEVE, KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR .	5
1.1. Teorik Çerçeve.....	5
1.1.1. Kültürel Farklılıklar Teorisi.....	5
1.1.2. Sosyal Yapılandırmacılık Teorisi	6
1.2. Kavramsal Çerçeve	9
1.2.1. Değer	9
1.2.2. Erdem.....	12
1.2.3. Ahlak.....	13
1.2.4. Etniklik.....	14
1.2.5. Çokkültürlülük ve Çokkültürlü Eğitim	17
1.2.6. Vatandaşlık	21
1.3. Çokkültürlülük Bağlamında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi	23
1.4. Kültürel Değerler ve bu değerleri etkileyen faktörler.....	27
1.5. Vatandaşlık Eğitimi	32
1.6. Araştırmanın Konusu.....	34
1.7. Araştırmanın Amacı ve Önemi	34
1.8. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	36
1.9. Araştırmanın Sayıtları	36
BÖLÜM II	37
YÖNTEM	37

2.1. Araştırmanın Deseni	37
2.2. Çalışma Grubu	37
2.3. Verilerin Toplanması	39
2.4. Verilerin Analizi	40
2.5. Görüşme Formunun Özellikleri	41
2.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları	44
2.7. Araştırmacının Rolü	45
BÖLÜM III	46
BULGULAR	46
3.1 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabı ile İlgili Bulgular	46
3.1.1. Her insan değerlidir	48
3.1.1.1. Bireylerin kendine has özellikleri	48
3.1.1.2. Farklılıklarımız ve toplum	49
3.1.1.3. İnsanın değeri	50
3.1.1.4. İnsan varlığı ve onurunun korunması	52
3.1.1.5. İnsani değerler	53
3.1.2. Demokrasi Kültürü	55
3.1.2.1. Ayrımcılık	55
3.1.2.2. Demokrasilerde insanın önemi	57
3.1.2.3. Demokrasinin temel özellikleri	58
3.1.2.4. Demokratik vatandaş	59
3.1.2.5. Diyalog ve etkili iletişim	61
3.1.2.6. Farklılıklar ve toplum	62
3.1.2.7. İş bölümü ve işbirliği	63
3.1.2.8. Sorunların demokratik çözümü	64
3.1.2.9. Toplumsal cinsiyet eşitliği	65
3.1.3. Görev ve Sorumluluklarımız	66
3.1.3.1. Çalışmak, üretmek, yardımlaşmak	66
3.1.3.2. Değerler ve toplumsal birlikteliğimiz	67
3.1.3.3. Devletin vatandaşa karşı görevleri	69
3.1.3.4. Engellilere ve yaşlılara karşı sorumluluklarımız	70

3.1.3.5. Kamu malları ve ortak yaşam alanları.....	71
3.1.3.6. Karar verme süreçlerine katılım.....	72
3.1.3.7. Kurallara uyma sorumluluğu.....	73
3.1.3.8. Sorumluluk üstlenmenin önemi	75
3.1.3.9. Toplumsal sorunlar ve çözümleri.....	76
3.1.3.10. Vatandaşlık görev ve sorumluluklarımız	77
3.1.4. Hak ve Özgürlüklerimiz.....	78
3.1.4.1. Hak özgürlük ve sorumluluk.....	78
3.1.4.2. Haklarımızı hangi ortamda kullanabiliriz	79
3.1.4.3. Hukukun üstünlüğü	80
3.1.4.4. İnsan hak ve özgürlükleri	81
3.1.4.5. İnsan hakları ile ilgili gelişmeler.....	82
3.1.4.6. Sivil toplum kuruluşları.....	83
3.1.4.7. Hak ve özgürlüklerin ihlali.....	84
3.2. İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8.Sınıf) Öğretim Programı ile İlgili Bulgular.....	86
3.2.1. Ölçme ve değerlendirme	86
3.2.2. Programın temel yaklaşımı	87
3.2.3. Programın uygulaması ile ilgili boyut.....	88
3.2.4. Programın amacı	89
3.2.5. Demokrasi eğitiminin amacı	90
3.2.6. Programın yapısı	92
3.2.7. Programdaki temalar	92
3.3. Program ve Ders Kitabındaki Bulguların Karşılaştırılması.....	98
3.4. Görüşme Bulguları.....	100
3.4.1. Etnik kimlik boyutu ile ilgili bulgular	100
3.4.2. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı Boyutu Bulguları.....	118
3.4.3. Değerler Boyutundaki Bulgular	122
3.4.4. Eğitim boyutundaki bulgular	135
BÖLÜM IV.....	146
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	146

4.1. Sonuçlar ve Tartışma	146
4.2. neriler	154
KAYNAKÇA	156

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’deki yurtdışı doğumlu ve yabancı uyruklu vatandaş nüfusu	2
Tablo 2: Çalışma grubu	38
Tablo 3: Katılımcıların eğitim durumları.....	38
Tablo 4: Aidiyet hissedilen kimlikler	39
Tablo 5: Bireylerin kendine has özellikleri teması altında belirlenen alt temalar .	48
Tablo 6: Farklılıklarımız ve toplum teması altındaki belirlenen alt temalara.....	49
Tablo 7: İnsanın değeri temasının altında belirlenen alt temalar	51
Tablo 8: İnsanlığın varlığı ve onurunun korunması temasının altında belirlenen alt temalar	52
Tablo 9: İnsani değerler temasının altında belirlenen alt temalar.....	54
Tablo 10: Ayrımcılık temasının altında belirlenen alt temalar	56
Tablo 11: Demokrasilerde insanın önemi temasının altında belirlenen alt temalar	57
Tablo 12: Demokrasinin temel özellikleri temasının altında belirlenen alt temalar	58
Tablo 13: Demokratik vatandaşlık temasının altında belirlenen alt temalar	60
Tablo 14: Diyalog ve etkili iletişim temasının altında belirlenen alt temalar.....	61
Tablo 15: Farklılıklar ve toplum temasının altında belirlenen alt temalar	62
Tablo 16: İş bölümü ve iş birliği temasının altında belirlenen alt temalar	63
Tablo 17: Sorunların demokratik çözümü temasının altında belirlenen alt temalar	64
Tablo 18: Toplumsal cinsiyet eşitliği temasının altında belirlenen alt temalar	65
Tablo 19: Çalışmak, üretmek ve yardımlaşmak temasının altında belirlenen alt temalar	67
Tablo 20: Değerler ve toplumsal birlikteliğimiz temasının altında belirlenen alt temalar	68
Tablo 21: Devletin vatandaşa karşı görevi temasının altında belirlenen alt temalar	70
Tablo 22: Engellilere ve yaşlılara karşı sorumluluklarımız temasının altında belirlenen alt temalar	71

Tablo 23: Kamu malları ve ortak yaşam alanları temasının altında belirlenen alt temalar	72
Tablo 24: Karar verme sürecine katılım temasının altında belirlenen alt temalar .	73
Tablo 25: Kurallara uyma sorumluluğu temasının altında belirlenen alt temalar .	74
Tablo 26: Sorumluluk üstlenmenin önemi temasının altında belirlenen alt temalar	75
Tablo 27: Toplumsal sorunlar ve çözümleri temasının altında belirlenen alt temalar	76
Tablo 28: Vatandaşlık görev ve sorumluluklarımız temasının altında belirlenen alt temalar	77
Tablo 29: Hak, özgürlük ve sorumluluk temasının altında belirlenen alt temalar.	78
Tablo 30: Haklarımızı hangi ortamda kullanabiliriz temasının altında belirlenen alt temalar	79
Tablo 31: Hukukun üstünlüğü temasının altında belirlenen alt temalar	80
Tablo 32: İnsan hak ve özgürlükleri temasının altında belirlenen alt temalar	82
Tablo 33: İnsan hakları ile ilgili gelişmeler temasının altında belirlenen alt temalar	83
Tablo 34: Sivil toplum kuruluşları temasının altında belirlenen alt temalar	84
Tablo 35: Hak ve özgürlüklerin ihlali temasının altında belirlenen alt temalar	85
Tablo 36: Her insan değerlidir temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler.....	93
Tablo 37: Demokrasi kültürü temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler.....	94
Tablo 38: Hak ve özgürlüklerimiz temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler.....	95
Tablo 39: Görev ve sorumluluklarımız temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler.....	97
Tablo 40: Etnik kimlik boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar	151
Tablo 41: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar	152
Tablo 42: Değerler boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar	152
Tablo 43: Eğitim boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar	153

GİRİŞ

Küreselleşen ve gittikçe küçülen bir dünyada yaşamının getirdiklerinden olan birlikte yaşama zorunluluğu beraberinde uygun politikalar uygulanmadığı takdirde önemli sıkıntılar getirmektedir. Birbirinden farklı değer yargılarına sahip olan bireyler ve bu bireylerden oluşan toplumların kendi değer sistemlerinin içine dâhil olmayan kesimlerle yaşaması ve hayatı paylaşması ancak birlikte yaşama kültürünü elde ettikleri zaman mümkün olacaktır. Birlikte yaşama kültürünün kazanılmasının en temel şartı olarak kültürel farklılıklara karşı saygıdan bahsetmemiz gerekir. Din ve etnik köken gibi müzakere edilemeyen konulara dayandırılmadan ve kültürel farklılıklar konusunun siyasal zemine taşınmasına gerek bırakmadan bunları tanımak ve insanların doğal bir yaşam alanı olarak görmek, konuyu etnik çatışmalara çekmek isteyen kesimlerin önüne geçmek ve huzurlu bir ortam yaratma konusunda etkili olacaktır (Parekh, 2000). Bu anlamda kültürel farklılıkları birer kazanım olarak görüp bu şekilde değerlendirmek çokkültürlülüğe karşı geliştirilen karışıklık senaryolarının sonu olacaktır. Çokkültürlülüğü etnik farklılıklardan dolayı ortaya çıkan çelişki ve şiddet ortamlarına bir çare olarak düşünen kesimlerin yanında (Clyne ve Jupp, 2011), bunu kültürel farklılıklarla beraber gelen ayrışma olarak değerlendiren kesimler de bulunmaktadır (Inglis, 1996; Davies, 2010). Geçmişten günümüze kadar bu tür farklı düşünceler hep olmuştur. Fakat son zamanlarda değer kazanan ve çoğu kesim tarafından olumlu yaklaşılan tutum kültürel farklılıkların aslında birer zenginlik olduğu gerçeği olmuştur.

Kültürel farklılıkların birer zenginlik olarak algılanması ve bu anlamda farklılıklara zenginlik olarak bakılması ile bu çeşit farklılaşmanın ayrışmalara sebebiyet verebileceği düşüncesi kendiliğinden gelişen bir süreç değildir. Bu algıların sebebinin başında tüm dünya genelinde göçün artık her ülkenin karşılaştığı gerçeklerden biri haline gelmiş olması gelmektedir. Özellikle özgürlükçü demokrasi ile yönetilen ülkeler çok farklı etnik grupları barındırır hale gelmiştir (Kivisko, 2004). Bu ülkelerdeki nüfusun başka ülkelerde doğmuş olan birey sayılarına baktığımızda bile bu durumun ne kadar geçerli olduğunu görmekteyiz. 2006 Yılı itibari ile Avusturalya nüfusunun %22'si, 2001 yılında Kanada nüfusunun %18.4'ü,

2000 yılında Amerika Birleşik Devletleri nüfusunun %12'si ve İngiltere nüfusunun %9.1'i başka ülkelerde doğmuş olan bireyler olarak kayıtlara geçmiştir (Forest ve Dunn, 2010). Bu toplumlarda çok kültürlülük ne kadar da artış göstermişse de, batı toplumlarında aslında bu kavrama karşı bir çekince bulunmaktadır (Vertovec ve Wessendorf, 2009). Bu anlamda Avusturalya'da yapılmış olan bir araştırmada katılanların %85'i çok kültürlülüğün Avustralya toplumu için olumlu olduğunu düşünürken, araştırmaya katılanların %45'i aynı zamanda Avustralya'nın farklı etnik kimliklerden dolayı zayıfladığını düşünmektedir (Dunn, Forrest, Burnley ve McDonald, 2004). Türkiye'de yabancı ülkelere doğmuş Türk vatandaşı olan ve yabancı vatandaşların sayıları üzerine en son 'Türkiye'de Yurtdışı Doğumlu Nüfusun Gelişimi ve Dağılışı' araştırmasıyla Yakar (2013) tarafından bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırmada Türkiye'ye olan göç süreci açıklanırken gösterge olarak kullanılacak yurtdışı doğumlu nüfusun gelişimi ve dağılışı analiz edilmiştir. Buna göre 2000 yılı itibariyle Türkiye'deki nüfus sayımları sonuçlarına göre 1.260.530 kişi yurt dışı doğumlu, 267.441 kişi de yabancı uyruklu olarak kayıtlara geçmiştir.

Tablo 1: Türkiye'deki yurtdışı doğumlu ve yabancı uyruklu vatandaş nüfusu

Yıl	Yurt Dışı Doğumlu Nüfus	Yabancı Uyruklu Nüfus
2000	1.260.530	267.441

Kaynak: Yakar, 2013

Yapılan bu çalışmanın bir diğer önemli sonucu da 1950'lerden sonra başlayan Türkiye'den göç dalgası, 1980'lerden sonra tersine dönmeye başlamış, gerek Avrupa devletlerinin göç politikalarından dolayı gerekse Türkiye'nin sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmişliğinden dolayı Türkiye göç alan bir ülke konumuna gelmiştir. Bu göçlerin homojen bir kültürden olmadığı, bunların farklı kesimlerden insanların olduğu ve ülkemizdeki hali hazırdaki kültürel farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin çokkültürlü bir toplum olduğunu söylemek çok da zor olmasa gerek.

Bu şekilde çok kültürlülük ve farklı etnik yapıların sayısının artmasının beraberinde ülkeler için değişik sıkıntılar doğuracağı kesindir. Bunların en önemlilerinden birisi de eğitim sisteminde doğacak olan sorunlardır. Bunun

günümüzde yaşayan bir örneği olarak İspanya toplumunu verebiliriz. Çok farklı etnik yapılardan ve yönetimlerden oluşan ülkede Merkezi Eğitim Bakanlığı'nın belli rolleri olsa da yerel Eğitim Otoriteleri okullarda okutulacak olan müfredatlara önemli oranda müdahil olabilmektedir (Hatt ve Issa, 2008). 2006 yılında yürürlüğe giren yasaya göre İspanya genelinde okutulması zorunlu olan derslerin arasında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi de girmiştir. Fakat bu dersin özerk bölgelerde nasıl okutulacağı konusunda hala tartışmalar devam etmektedir (Hatt ve Issa, 2008). Türkiye için de durumun benzer olduğunu söyleyen kesimler bulunmaktadır. Ülkemizdeki Milli Eğitim sisteminin toplumun farklılıklarını göz ardı eden, bunun yanında en önemlisi uygulanan milliyetçi eğitimin toplumsal birlik ve beraberlikten ziyade çatışma kültürünü geliştirdiği (Çayır, 2010) sonucuna varan araştırmalar bulunmaktadır. Okullarımızda hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin belli çekincelerinden dolayı belli haklardan ve gerçeklerden bahsedemedikleri, bunun en önemli nedeninin de devletin resmi ideolojisine karşı geldiği zaman karşılaşılabilecek sıkıntılardan çekinilmesi olduğu yapılan araştırmayla ortaya konmuştur (Fırat, 2010). Bu tür sıkıntıların önüne geçilebilmesi için planlamaların iyi bir şekilde yapılması gerekmektedir. Farklılıklar eğitim sistemine etkili bir şekilde entegre edildiği zaman aslında görünürde sıkıntılı olabilecek durumların, eğitim sistemi için ve ülke geneli için çok faydalı hale geldiğinin görülmesi muhtemeldir. Çok kültürlü toplumlardaki eğitim sistemlerinde çokkültürlülük ekseninde belli değerlerin verilmesi gelecek nesiller arasında doğabilecek muhtemel çatışmaları önlemede önemli etkiye sahiptir.

Bu anlamda öğretilen değerler toplumdan topluma farklılık gösterse de evrensel anlamda herkes tarafından kabul gören belli başlı değerler bulunmaktadır. Bunlar ırkçılık karşıtı değerler, çok kültürlülük değerleri, toplumsal yaşama bilinci değerleri ve insanlara birey olarak yaklaşma değerleri adı altında dört ana grupta toplanmıştır. Etnik olarak farklı gruplardan oluşan toplumlarda bahsi geçen bu değerlerin öğretilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu değerlerin tanımları Blum (1992) tarafından şu şekilde yapılmıştır:

İrkçilik karşıtlığı değerleri: İrkçilik insanların eşit olduğunun kesin bir dille inkâr edilmesidir. İrkçilik, beraberinde kendini üstün olarak görenlerin bu üstünlüklerini haklı gösterme çabasıyla başkalarını küçük görme eylemini

getirmektedir. İrkçılığa karşı olmak hem ırkçılık düşüncesine hem de ırkçı faaliyetlere karşı olmak anlamına gelmektedir.

Çok kültürlülük: Çok kültürlülük değeri insanın kendi kültürünü anlaması ve değer vermesinin yanında başkalarının kültürüne de saygı göstermesi anlamına gelir.

Topluluk değerleri: Bu değerler bireylerin başka etnik yapılardan insanlarla bir arada yaşadığının bilincinin oluşturulması ve buna göre davranılması gerektiği yönünde yaklaşımlar içermektedir.

İnsanlara birey olarak değer verme: Bu değerler bireylere ait oldukları etnik kimliklerin ne olduğuna bakmadan onların birer insan olarak değerli olduklarını varsayar.

BÖLÜM I

TEORİK ÇERÇEVE, KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

1.1. Teorik Çerçeve

1.1.1. Kültürel Farklılıklar Teorisi

Kültürel farklılıklar (*Cultural Differences*) teorisi, Amerika Birleşik Devletlerinde farklı etnik gruplardan olan öğrencilerin hakim gruba mensup öğrencilere kıyasla akademik başarılarının daha düşük olmasının sebebi olarak gösterilen kültürel yoksunluk (*Cultural Deprivation*) teorisine karşıt geliştirilen bir teoridir. Kültürel farklılıklar teorisi, öğrencilerin akademik başarısızlığının ve okula aidiyet hissi geliştirememelerinin nedeni olarak kültürel yoksunluğu kabul etmemekte, tam tersine her etnik gruptan öğrencilerin kendilerine has kültürlerinin olduğunu, bu kapsamda kendi değerlerinin olduğunu ve bunları hakim grubun ideolojisi çerçevesinde oluşan okul kültüründe bulamadıkları için akademik anlamda başarılı olamadıkları tezini savunur (Baratz ve Baratz, 1970; Shade, 1982).

Kültürel farklılıklar teorisi, akademik başarısızlığın ve öğrencilerin okula entegre olamamalarının nedeni olarak okul kültürünün etnik kültürlerin değerlerini yansıtmaması olarak görmektedir. Buna göre okul kültürünün oluşmasında rol oynamış olan hakim grupların, bu kültürü oluşturma aşamasında beraber yaşadıkları farklı etnik kimliklerin değerlerini ve kültürel farklılıklarını dikkate almadıkları, dolayısıyla hakim gruptan olmayan öğrencilerin kendi çevresindeki kültürel özellikleri okulda bulamadıkları söylenebilir. Bu anlamda okul kültürünün ve etnik yapıların kültürlerinin birbirinden ne kadar farklı olduğunu göstermek için yapılmış çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır (Gay, 2000). Bu okullarda etnik kökenleri farklı olan öğrencilerin hakim gruplara bağlı kesimden gelen öğrencilere göre daha başarısız oldukları, okulun da bu başarısızlıkları göz ardı ettiği, kültürel farklılıklardan dolayı bütünleşme sorunu yaşayan öğrencilerin başarısızlıklarını önemsemediği, değer yargılarını okul kültürünün dışında bıraktığı ve bunların kültürel farklılıklarını göz önüne alarak uygun eğitim metodlarını uygulamadığı vurgulanmaktadır (Banks, 2007).

Öğrencilerin okulda aidiyet hissi oluşturmaları hem sosyal yönden hem de akademik açıdan başarıları beraberinde getireceği düşünülmektedir. Bu anlamda farklı kültürel deneyimleri olan öğrencilerin okula entegrasyonunun sağlanması önem arz etmektedir. Bunu sağlamak için de farklılıkları göz ardı edip tek tip bilgi vermektense ziyade farklılıkları görüp buna uygun şekilde müfredat ve öğretim metodları geliştirmek yerinde olacaktır. Farklı kültürlerden gelen öğrencilerin de değerlerinin okul kültüründe temsil edilmesiyle ortak değerlerin bulunması daha da kolaylaşacaktır. Kültürel farklılıklar teorisi de bu öğretileri temel alarak uygun reformların gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

1.1.2. Sosyal Yapılandırmacılık Teorisi

Sosyal yapılandırmacılık teorisi aslında kültürel farklılıklar teorisini destekleyici ve tamamlayıcı niteliktedir. Öğrencilerin kendilerine özgü dünyalarının olduğunu, ailesinin bağlı bulunduğu kültürel yapıların değerlerini kendileriyle beraber yaşattıkları ve dolayısıyla okula getirdikleri görüşünü savunan sosyal yapılandırmacılık teorisi, çokkültürlü toplumlarda eğitimin şekillendirilmesinde kullanılacak yaklaşımlardan biri olma özelliğini taşımaktadır. Bu görüşe göre öğrenci ailesinden aldığı kültürel mirasla beraber bir dünya görüşü oluşturur ve bununla beraber kendi doğrularını geliştirir (Bruning, Schraw ve Ronning, 1999; Eggen ve Kauchak, 2004). Eğitim sistemlerinden, farklı kültürlerden gelen öğrencilerin oluşturmuş oldukları bu doğruları ve değer yargılarını homojeleştirmekle ilgilenmelerinden ziyade bunları yerelden genele yayacak şekilde öğrenci ile öğretmen arasındaki ilişkiden başlayarak tüm okul ortamına entegre etmeleri beklenir. Öğrenen bir birey olarak öğrencinin öğrenme sürecini daha başarılı ve etkili bir şekilde geliştirebilmesi ve daha kalıcı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için bu türlü kültürel farklılıkların göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Wertsch, 1985).

Kültürel farklılıkları göz önüne almak aslında bir bakıma öğrenciyi öğrenme sürecinin içine çekmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda yapılandırmacı yaklaşımla benzerlik gösteren sosyal yapılandırmacılık yaklaşımı, öğrencinin öğrenme sürecinde aktif olarak rol alması gerektiğini savunmaktadır (Glaserfeld, 1989). Geçmişte yaygın olarak kullanılan öğretim metodlarından olan öğrencinin

pasif, öğretmenin aktif ve öğretmenin verici öğrencinin alıcı olduğu yöntemlerin aksine burada öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci arasında sürekli bir bilgi alış-verişi bulunmaktadır. Bir başka deyişle durağan bir süreçten ziyade aktif bir öğrenme sürecinden bahsedilmektedir. Bu yöntemin benimsenmesiyle ve özellikle öğretmenin demokratik tutum sergilemesiyle beraber farklı kültürlerden öğrencilerin aynı ortamda kültürel farklılıklardan doğan bilgi farklılıklarını ve değerlerini arkadaşlarıyla paylaşma imkânı doğmaktadır. Her öğrencinin kendi doğrularının yine kendi kültürel dünyasının çerçevesinde oluştuğu düşünüldüğünde, farklı kültürlerden gelen öğrencilerin bilgi alış-verişinde bulunmaları bir süre sonra karşı tarafı tanıma şeklinde oluşacak ve karşılıklı konuşmalardan sonra öğrencilerin ortak doğruları oluşturmaları ile devam edecektir. Tabii ki bu süreçte öğretmenin inanışları yönlendiren biri olmaktan ziyade tartışmaları yönlendiren kişi olarak görev yapması büyük önem taşımaktadır.

Sosyal yapılandırmacılık teorisi, bilginin öğrencilerin sosyal hayatında gerçekleştiği ve bunun öğrenciler tarafından okul ortamına taşındığı görüşünü savunmaktadır (Eggen ve Kauchak, 2004). Bu durum farklı kültürlerin öğretilerinin okul ortamına taşınması anlamına geldiği için eğitici tarafından göz ardı edilmemesi ve öğretim sürecine entegre edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Öğrencinin sosyal hayatta kazanmış olduğu bilginin okul tarafından yanlışlanması öğrencinin hayatında ikilemler yaşamasına neden olacaktır. Bir yandan doğuştan içinde bulunduğu toplumdaki edinilen bilgiler ve değerler yol gösterici olurken, diğer yandan okulun bu bilgi ve değerlere zıt yeni bilgi ve değerler oluşturmaya çalışması üç farklı muhtemel sonucu doğuracaktır. Birincisi öğrencinin okula getirdiği bilgi ve değerleri okulun öğretilerinin üstünde görmesidir. Böyle bir durumda öğrencinin okula adaptasyonu zorlaşacak ve okuldan alması gereken bilgilere sürekli mesafeli ve önyargılı durması sonucunu ortaya çıkacaktır. İkinci muhtemel sonuç okulun öğretilerinin toplumsal öğretilerin önüne geçmesi ve yeni bir hafızanın ortaya çıkmasıdır. Bu durumda öğrenci eski hafızasını silmeye başlayacak ve yerine okulun verdiği bilgi ve değerleri yerleştirecektir. Bu durumda eğer okulun öğrettiği bilgi ve değerler öğrencinin toplumsal değerleriyle çatışıyorsa her ne kadar okula adaptasyon sağlanmış olsa bile, bu sefer öğrencinin kendi kültürüyle ve toplumuyla çatışmaları söz konusu olabilir. Üçüncü ve son olarak olarak öğrencinin hem okulun öğretilerini

hem de toplumun öğretilerini yol gösterici olarak almaya çalışması muhtemel sonuçlardan biridir. Bu durum aslında ideal olanıdır denebilir. Fakat okulun ve toplumun öğretilerinin birbiriyle çatışmaması önem arz etmektedir. Böyle bir çatışma durumunda kısa vadede okul-toplum işbirliği görünse bile bu durum ileride öğrencinin yaşantısında önemli çıkmazlara yol açabilir. Eğer okulda bir öğrenmeden bahsedilecekse okulun ve toplumun söylemlerinin birbirinin zıddı olmaması gerekir. Söylemlerin ve gerçekleştirilen davranışların birbirini desteklediği anda en etkili öğrenmenin gerçekleştiği (Vygotsky, 1978) gerçeğinden yola çıkarak, toplumsal değerlerin okullarda yer almasının öğrenme düzeylerini arttıracakı söylenebilir. Sosyal yapılandırmacılık teorisi okul kültürünün toplumsal gerçekliklerle zıtlaşmaması gerektiğini belirtir ve farklı kültürlerden gelen öğrencilerin bilgilerini diğer öğrencilerle paylaşarak karşılıklı birbirini anlama kültürünü oluşturmaları gerektiğini savunur (Van Meter ve Stevens, 2000; Greeno, Collins ve Resnick, 1996).

Sosyal yapılandırmacılık teorisi öğretmenin de öğrenciler gibi karşılıklı konuşmalardan birşeyler öğrenmesi gerektiğini savunur (Holt ve Willard-Holt, 2000). Bu durumda öğretmenin kendi değerleri de devreye girebilir. Böyle bir ortamda öğretmenden tüm görüşleri dinlemesi ve öğrencilere de karşılıklı saygılı olunması gerektiğini öğretmesi beklenir. Bu durum doğal olarak objektif ve subjektif bilginin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Birbirinin ve öğretmenin görüşlerini dinleyen öğrenciler, karşılıklı iletişim sonunda kendi doğrularını tekrar gözden geçirme gereksinimi duyabilir. (Cooper, 2011). Fakat karşılıklı bilgi paylaşımı beraberinde farklı kültürlerin başkaları tarafından tanınmasına ve bu kültürlerin değerlerinin neler olduğunun belirlenmesine yardımcı olacağı için önemli bir süreçtir. Farklı kültürlerden öğrencilerin bir konu üzerine ortak çalışması ve işbirliği içinde bulunmaları ortak bir paydada buluşulmasını da sağlayacaktır (Duffy ve Jonassen, 1992). Dolayısıyla çokkültürlü toplumlarda ihtiyaç duyulan ortak noktaların tespit edilmesi ve bu çerçevede ilişkilerin kurulması aslında okul sıralarında başlamış oluyor. Okulda ortak paydada buluşma kültürünü edinen öğrencilerden toplumsal anlamda da aynı davranışları sergilemesi beklendiğinden, okulun toplumun yapısıyla yakından ilgili olduğunu söylememiz yerinde bir tespit olacaktır.

Sosyal yapılandırmacılık teorisinin öğretilerinin önemli bir boyutu da bilginin bir bütün olarak ele alınması gerektiğidir. Buna göre toplumda kazanılmış bilgi ile okulda kazanılmış olan bilgi birbirinden ayrılmamalı, tam tersine bu iki kaynak bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bu şekilde öğrencinin aile ve okul dünyası birbiriyle çelişmemiş olacak, bu iki kurum birbirini yanlışlayan kurumlar olmaktan çıkmış olacaktır (McMahon, 1997).

Yukarıda değinmeye çalıştığımız tüm noktalar bir bakıma örtük müfredatın önemini ortaya koymaktadır. Her ne kadar önceden belirlenmiş bir müfredat olsa bile, sınıf ortamında öğretmenin buna tam olarak uyması çoğu zaman mümkün değildir. Dersi müfredatta belirlenmiş olan konuların dışına çıkmadan işlemeye çalışmak bir bakıma öğretmenin hareket alanını daraltmaktadır. Bu durumdan kurtulmanın en önemli ilk adımı müfredatın buna göre şekillendirilmesi olacaktır. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için katı bir şekile planlanmış bir programdan uzak durmak gerekir. Aksi takdirde öğrencilere verilen bilgilerin onların dünyasında bir anlam ifade etmesi zorlaşacaktır (Cooper, 2011). Belirlenmiş olan müfredat aslında sınıf ortamında öğretmenin değer yargılarına ve düşünce sistemlerine göre belli şekiller alabilmektedir (Rhodes ve Bellamy, 1999). Burada önemli olan öğretmenin kendi değerlerini öğrencilere empoze etmeye çalışmadan karşı tarafın da kendi değer yargılarını ve düşüncelerini özgürce ifade etmesine imkân verecek bir ortam oluşturmasıdır.

1.2. Kavramsal Çerçeve

1.2.1. Değer

Değer kelimesi farklı alanlarda farklı anlamlarda kullanılabilen bir terim olma özelliğini taşımaktadır. Birçok anlama gelebilecek özellikte olmasından dolayı çoğu zaman kafa karışıklığına neden olabilmektedir. Literatürde hangi anlamlarda kullanıldığına baktığımız zaman karşımıza beş farklı kullanımı çıkmaktadır (D'Andrade, 2008).

İlk olarak değer kelimesinin sayı ve miktar belirten kullanımını görmekteyiz. Bu kullanımı genelde matematiksel ve istatistiksel terimlerde karşımıza çıkmaktadır. İkinci kullanımı ise genelde ekonomistlerin kullandığı şekilde 'fayda' anlamında kullanılmaktadır. Burada bir şeyin başka bir şeye tercih edilmesi söz konusu

olmaktadır. Tercihin sonuçlanması aşamasında çok farklı faktörler rol oynayabilir. Bu anlamda kullanılan değer yargıları veya diğer bir anlamıyla faydalar, sonunda istenilen şeyin tercih edilmesine neden olmaktadır. Üçüncü olarak değer kelimesi 'fiyat' anlamında kullanılmaktadır. Buna örnek olarak '*X firmasının borsada değerini %10 civarında yükseldi*' cümlesini verebiliriz. Buradaki değer ve fiyat arasındaki ilişki bahsi geçen şeyin kaynağından gelmektedir. Eğer kaynak fazlalığı varsa ve bu kaynak talep seviyesinden çok fazla ise, o zaman burada fiyatın yüksek olması beklenmez. Tersine durumda talep edilen şeyin arz edilememesi, yani yeterince karşılanamaması durumunda fiyatın yüksek olması beklenir. Bu teoremin kaynağı olarak ilk ekonomistlerden olan Smith, Ricardo ve Marx gösterilmektedir. Değer kelimesinin dördüncü kullanım türü ise genelde kastedilen anlamıyla, yani bir şeyin iyi olduğu anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanıma göre değerli olan şey iyi ve önemlidir. Fakat burada önemli olan nokta tüm iyi şeylerin değerli olup olmadığıdır. Nitekim bu kullanım türünde iyi olan her şey değerlidir anlamından ziyade bir şeyin hem iyi hem de önemli olması ve sonucunda varılan veya elde edilen şeyin buna değmesi kastedilmektedir. Buna şu şekilde örnek verebiliriz. Felsefe alanında doktora eğitimi yapan bir öğrenci için müzik eğitimi iyi bir şey olabilir. Fakat müzik eğitiminde doktora yapmasının kendisi için önemi bulunmayabilir. Bu durumda bahsi geçen öğrencinin müzik eğitiminde doktora yapması kendisi açısından değerli değildir. Durumu tersi yönden düşündüğümüz zaman müzik eğitimi alanında doktora yapan bir öğrenci için felsefe alanında eğitim görmek iyi bir şey olabilir fakat ilgi alanına girmediğinden dolayı kendisi için önemli olmayabilir. Dolayısıyla felsefe alanında doktoralı olmak onun için değerli olmayabilir. Sonuç olarak burada önemli olan iyi olanın kendisi için çabalamaya değer önemli bir şey olması gerektiğidir. Beşinci ve son olarak değer kavramı 'ahlaki değer' anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımı genel anlamda kabul görmüş olsa da bir olayın, nesnenin, kişinin veya düşüncenin neye ve kime göre ahlaki olduğu soruları bu anlamda kullanımın en fazla eleştirildiği noktalar olmuştur. Bir öğrencinin kopya çekmesi veya bir komşunun diğer komşusunu rahatsız edecek derecede gürültü çıkarması ahlaki sayılmayabilir. Fakat toplumdan topluma değişen bazı tutum ve davranışlar, belli toplumlarda ahlaki olmayan şeylerin diğer toplumlarda bu anlamda düşünülmeceğini göstermektedir. Örneğin bir doğu toplumunda kendinden yaşça büyük olan bireyler karşısında bacak

bacak üstüne atmak ahlaksızlık sayılırken, aynı davranış bir batı toplumunda kendine güven anlamına gelebilmektedir (D'Andrade, 2008). Dolayısıyla değer çalışmalarında çalışılan toplumun kendine has kültürel özellikleri dikkate alınarak konuya yaklaşılmada fayda bulunmaktadır.

Değer kelimesinin bu kadar farklı anlamlarda kullanılıyor olması bir bakıma kafaları karıştırmaktadır. Bu çerçevede toplumda önemini kaybeden ahlaki değerlerin bu derece *önemsizleşmesinin* nedeni olarak “değer” kavramının kişiden kişiye farklı anlamlarda kullanılmasını gösteren Weber kavramlara olan çok farklı sayıdaki yaklaşımların değer üretimine engel teşkil ettiğini belirtmiştir (Turner, 1990).

“Değer” kavramı üzerinde birçok araştırmacı değişik fikirler beyan etmişlerdir. Kohlberg değerleri ahlaksal anlamda karar verme ve bu doğrultuda davranma şeklinde yorumlamıştır (Yüksel, 2005). İnsanların öncelikleri ve inançlarını değer olarak niteleyen araştırmacıların yanında (Hill, 1991) bunları iyinin ve kötünün birbirinden ayırd edilmesini kolaylaştıran kanılar (Veugelers, 2000) olarak gören araştırmacılar da bulunmaktadır. Morrow (1989) bireysel veya toplumsal hayatta uyulan kural ve ilkeleri değer olarak tarif etmiş, buna karşın Halstead ve Taylor (1996) ise değerleri hayatımızı yönlendiren kurallar şeklinde düşünmüşlerdir.

Değerlerin toplumdan topluma değişiklik göstermesi normal karşılanan bir durumdur. Bu her toplumun kendi kültürel ve dini geçerliliklerinin bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda değerlerin objektif olarak düşünülmemesi gerektiğini, değerleri oluşturan kuralların toplumlar düzeyinde değişiklik gösterebileceğini (Zajda, 2009; Fataar ve Solomons, 2011) belirten kesimler bulunmaktadır.

Belli kesimler değerleri tanımlamakla kalmamış, bunları da kendi içinde çeşitli gruplara ayırmışlardır. Buna göre değerleri toplumsal, bireysel ve ailevi değerler olmak üzere üç temel kategoride düşünenlerin (Winter, Newton ve Kirkpatrick, 1998) yanında, bunları içsel, dışsal, kişisel, ahlaki ve bilgiye dayalı değerler şeklinde beş farklı kategoriye (Cohen, 1985) ayıranlar da bulunmaktadır.

Bu çalışmada araştırmacı, değeri bireylerin nesnel olmayan fakat olmazsa olmaz öncelikleri olarak tanımlamıştır.

1.2.2. Erdem

Erdem kelimesi belki de değerle beraber anılan en sık kelimelerden biri olma özelliğini taşımaktadır. Fakat bunların aynı şeyi mi yoksa farklı şeyleri mi çağrıştırdıkları konusunda genel bir mütabakattan bahsetmemiz zordur. Erdem (virtue) ve değer (value) kavramlarının eş anlamlı sözcükler olduğunu savunanların aksine Williams (1995) bu iki kavramın birbirinden farklı olduğunu, değerlerin ahlaki olmalarının zorunlu olmadığını, fakat erdemlerin mutlaka ahlaki olduğunu savunmuştur. Buna karşın Green (2004) erdemlerin değerlerden ayrı düşünülemeyeceğini ve bunların pozitif değerlerin bir yansıması olduğunu savunmuştur.

Erdemler bazı kesimlerce göreceli, kültürel yapılara göre farklılık gösteren ve daha çok dini veya ahlaki boyutu olan kavramlar olarak görülmüştür. Bu görüşü savunanlara göre erdemlerin bilimsel bir geçerliliği yoktur ve bunları bilimle izah etmemiz mümkün değildir (Chapman ve Galston, 1992; Schimmel, 1997). Bunların yanında erdemi hayatın bir gayesi olarak açıklayanlar da bulunmaktadır. Buna göre bir insanın erdemli olması onun hayatını anlamlı kılmaktadır (Becker, 1992). Diğer bir deyişle erdemsiz bir hayatın anlamsız bir hayatla eşdeğer olduğu söylenmiştir. Erdemin insanı yücelttiğini, erdemli olan insanların dolayısıyla daha mutlu ve sağlıklı bir hayat yaşadıklarını söyleyen kesimler de olmuştur (Myers, 2000; Güngör, 1995). Bunların yanında erdemin insanlığı karşılaşılabileceği ve üstesinden gelinmesi zor olan zorluklarla baş etmesi konusunda güçlendirdiği yönünde de görüşler bulunmaktadır (Emmons, 1999).

Erdemin tüm toplumlarda bulunduğunu söylemekle konuyu abartmış olmayacağıımıza inanıyoruz. Her toplumda adalet duygusu, şefkat ve sevgi gibi erdemlerin varlığından bahsetmemiz mümkündür. Erdem toplumların ve kültürlerin içine işlemiştir (Roberts, 1988) ve erdemli olmak, toplumsal ahlaki kuralların insan yaşamında yol gösterici kurallar haline geldiği anlamına gelmektedir.

Erdem kelimesinin bir diğer karşılığı da faziletdir. Bu anlamda faziletli, yani erdemli bir insanın tam bir ahlaki olgunluğa ulaşmış birey olduğunu söyleyebiliriz. Burada erdemli insanla ahlaklı insan arasındaki fark da ortaya çıkmış oluyor. Ahlaklı insan toplumun koymuş olduğu kurallara uyan ve bu doğrultuda yaşayan insandır.

Faziletli, yani erdemli insan ise bunun ötesinde davranışlar sergileyen biridir. Buna göre çoğu kimsenin yasaklara uyma şeklinde gösterdiği ahlaklı olma durumu erdemli bir insan ile karşılaştırıldığında pasif kalmaktadır. Erdemli insan toplum tarafından kendinden beklenenin ötesinde tavır ve davranış sergileyen, yasakları yapmamanın yanında yapılması gerekenleri yapmak için çaba gösteren kişidir (Göngör, 1995). Biz de erdemli olmayı topluma yol gösterici tavırlar sergilemek olarak yorumluyoruz.

Erdemin insanı mutlu kıldığını belirten görüşe göre insanların mutsuzluğunun en büyük nedeni insanın vicdanının rahat olmamasıdır. Erdemli bir insan hesabını veremeyeceği hiç bir işin altına girmeyeceği için maddi sıkıntılardan dolayı geçici rahatsızlık yaşasa da manevi anlamda sürekli bir huzur içinde olacaktır. Fakat manevi bir eksiklik veya kusur hissi yaşayan biri ölüme kadar huzursuz olur (Göngör, 1995). Bu anlamda erdemli olmak manevi anlamda sağlıklı birey olmanın temel şartıdır diyebiliriz.

Temel erdemlerin neler olduğu konusunda ise genel bir değerlendirme yapacak olursak, aslında çoğu kişi tarafından ahlak veya değer olarak bilinen şeylerin erdem, yani fazilet olduğunu görmekteyiz. Bunların başında adalet gelmektedir. Adalet en temel erdemlerin başında gelir. Her hakkı hak sahibine vermek (Hökelekli, 2011) ve ‘her davranışın cemiyet veya onu temsil eden müesseseler tarafından uygun bir tepki ile karşılanması’ (Göngör, 1995, s.105) olarak yorumlanan adalet, erdemli bir bireyin hayatına yön veren bir olgu olma özelliğini taşımaktadır. Adalet duygusuna sahip olan bir birey başka kişilerle olan ilişkilerinde kandırmaya ve oyalamaya başvurmayacağı, yani adil olacağı için güvenilir bir birey olacaktır. Diğer temel erdemlere baktığımızda karşımıza şefkat, merhamet, sevgi, doğruluk, itidal, tevazu ve iffet gibi kavramlar çıkmaktadır.

Değerleri ve erdemi tanımladıktan sonra ahlak kelimesinin de tanımlanmasında fayda vardır. Erdem, değer ve ahlak kelimeleri sıkça birbirinin yerine kullanıldıkları için yanlış anlaşılmaya müsait durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumdan kaçınmak için tüm terimlerin net bir şekilde açıklanmasında fayda görmekteyiz.

1.2.3. Ahlak

Literatürde ahlaktan bahsederken genellikle Piaget ve Kohlber’in ahlak gelişim kuramlarından bahsedilmektedir. Piaget çocuklardaki ahlaki gelişmeleri

tespit etmek için onların oyunlarını gözlemlemiş ve bilişsel gelişimle ahlaki yargılar arasında ilişki olduğuna değinmiştir. Ahlak gelişimini iki evreye ayıran Piaget, bunları dışa bağımlı evre ve özerk evre şeklinde yorumlamıştır. Buna göre 6-12 yaş aralığını kapsayan dışa bağımlı evrede çocuğa anne babası tarafından ne yapması ve ne yapmaması gerektiği söylenir. Kural ihlalinde cezanın hemen verildiği vurgulanır. İkinci evre olan ahlaki özerklik evresinde ise çocuğun zihninde kuralların insanlar tarafından oluşturulduğu ve dolayısıyla bunların değiştirilebileceği olgusu oluşur (Kağıtçıbaşı, 1998).

Erdem gibi ahlak kelimesi de üzerinde çokça konuşulan ve hakkında belli bir ortak noktaya ulaşılamayan bir terim olma özelliğini taşımaktadır. Ahlak'ı öğrenme hadisesi olarak yorumlayan Güngör (1995), bunun belli psikolojik mekanizmaların devreye girmesi sonucunda bireyler tarafından kazanılan davranış şemalarından ibaret olduğunu söylemiştir. Başka bir deyişle bireylerin ahlaklı davranış sergilemeleri onların bazı şeylere belli anlamlar yüklemesi ve kendi tutum ve davranışlarını da bunlara göre ayarlamaları anlamına gelmektedir. Güngör (1995) ahlakın tanımını yaparken ahlakın boyutlarına ve gelişme sürecine de değinmektedir. O'na göre ahlak bilgi, duygu ve davranış olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Bu anlamda bir bireyin ahlaklı davranmasının genellikle onun edindiği bilgi ve hislerine dayandığını belirtmektedir. Fakat burada şu ayrımı da yapmaktadır. İnsanın ahlaklı davranması ile ahlak bilgisi arasında sürekli olarak bir uyumdan bahsedilemez. Bu duruma örnek olarak ahlaki anlamda kötü bir hareket sergileyen birisi için yaptığı şeyin ahlaklı olmadığını bilmesine rağmen yapabildiği durumu vermektedir. Ahlaki gelişimin ideal olanının ahlakın bu üç boyutunu uyum halinde bir arada tutmak olduğunu ve ferdi vicdan ile toplum vicdanının uzlaştırılmasıyla ahlak terbiyesinin idealine ulaşılacağını belirtir.

1.2.4. Etniklik

Etniklik veya etnisite (ethnos) Helen medeniyetinden günümüze kadar gelen ve kullanılan bir terimdir. Buna göre ethnos, dil, din ve siyasi idare gibi kurumların oluşturduğu kimlikleri kapsayan ve bu özellikleri üzerinde barındıran grupları başkalarından ayıran bir kimlik olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında etnisite teriminin ırk anlamında kullanımının olduğu, fakat bu kullanımın doğru olmadığını

da belirtmek gerekmektedir. Etnisite, kültürü ifade etmesi itibariyle kavimlerin gerçek kimliklerinin tanımlayıcısı olarak yorumlanmıştır. Başka bir deyişle kültür ve inançlar etnisiteyi oluşturmaktadır (Karpaz, 2010).

Yukarıda da bahsedildiği gibi ‘etnik’ kelimesi ‘ethnos’ kelimesinden türemiş ve İngilizce dilinde orta çağlardan itibaren kullanılmaya başlamıştır. İlk kullanımının yahudi veya hıristiyan olmayan putperest anlamına gelen ‘gentile’ anlamında olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında eski Yunan medeniyetinde farklı anlamlarda da kullanılmıştır. Homer etnik kelimesini arkadaş grubu, kabile ve arı veya kuş sürüsü anlamında kullanmıştır. Tüm bu kullanımlara baktığımızda etnik kelimesinin aslında ortak bir paydası olan insan veya hayvanları ifade etmede kullanıldığını görmekteyiz. Bunun yanında ‘biz’ ve ‘diğerleri’ şeklinde ayırım yapılırken de etnik kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Özellikle İngiliz ve Amerikan milletlerinin ‘nation’ (ulus) kelimesini kendilerini ifade etmek için kullanırken ‘ethnic’ (etnik) kelimesini de diğerleri anlamında göçmenler ve azınlıklar hakkında kullandıklarını görmekteyiz (Hutchinson ve Smith, 1996). Bu durum alsında Amerikan sosyolojisinin de bir bakıma bu konuya nasıl yaklaştığının özeti olmaktadır. Buna göre etnik gruplar bir millet içindeki azınlıkları temsil etmektedir (Schermerhorn, 1970; Aktaran: Hutchinson ve Smith, 1996). Bunun yanında etnisitenin toplumlarda ayrışmalara ve çatışmalara sebebiyet verdiği, grup haklarını birey haklarının önüne geçirdiğini savunan kesimler, toplumların etnik yapılar bölünmemesi gerektiğini, asimilasyon yöntemiyle birlik ve beraberlik duygularının oluşturulması gerektiğini söylemişlerdir. Bu görüşe göre toplumdaki modernleşme seviyesi arttıkça etnik gruplar arasındaki politik, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler azalmakta, bunlar da beraberinde etnik kimliğe bağlılığı zayıflatmakta ve ulusal kimlik ön plana çıkmaktadır (Apter, 1977; Aktaran: Banks, 2007). Bunun yanında etnisitenin ve modernitenin beraber bulunabileceği görüşü de hakimdir. Bunun sebebi olarak da modernleşmenin gerçekleştiği toplumlarda etnik grupların tam anlamıyla sosyal, ekonomik ve politik gelişmelerin içine entegre edilememesi ve dışarıda tutulmaları verilmektedir (Banks, 2007)

Etnik kelimesinin açılımını yaparken ortaya çıkan başka bir terim de ‘etnik grup’tur. Etnik grubu tanımlarken birlikteliğin ve ortaklığın derecesine göre etniklik

dört farklı kategoriye ayrılmaktadır. Handelman bunları etnik kategori, etnik ağ, etnik birlik ve etnik toplum şeklinde ayırmaktadır (Eriksen, 2002).

Modern dünyada etniklik ve etnisite kavramlarının eski toplulardaki kullanımlarına bakıldığında kısmen farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Siyasi ulusçuluk anlayışı, beraberinde aynı topraklar içinde yaşayan farklı etnik kimlikten insanların toprak bütünlüğü için tek bir millet olarak sayılmaları geleneğini getirmiştir. Bu gelenek beraberinde farklı toplumlarda ve kültürlerden oluşan ülkeler içi yeni sorunların doğması anlamına gelmektedir. Çokkültürlü ve farklı etnik yapılardan meydana gelmiş olan ülkeler için bu durum bir süre sonra bu grupların rahatsızlıklarını dile getirmeleri ile ayrı bir boyut kazanmıştır (McNeill, 1986). Bu duruma en iyi örnek olarak Fransa gösterilmektedir. Çoğu ülkeden farklı olarak Fransa'da insanların hangi etnik alt yapıdan geldiklerine bakılmaksızın hepsinin tek bir millet olduğu vurgulanmış, özgürlükler etnik grup temelli değil de birey temelli olarak düşünülmüştür. Ülkede yaşayan Yahudi topluluğu bir bütün olarak sayılmak yerine, hepsi Fransa'nın birer vatandaşı olarak tek bir millet, yani Fransız olarak görülmekte ve özgürlüklerini bireysel bazda elde etmektedirler. Bundan dolayı 'vatandaş' kavramının 'etnik kök'ün önüne geçmiş olması tartışma konusu oluşturmaktadır (Brubaker, 1992; Breton, 1998; Smith, 1995; Aktaran: Hutchinson ve Smith, 1996).

Etnisite ve etniklikten bahsederken kimlik kavramının iç ve dış kimlik şeklinde ayrıldığı görülmektedir. Etnisitenin toplumun iç ve dış kimliğini ifade ettiğini belirten görüşe göre ülkeler bazında insanları bir arada tutan ve devlet anlayışının doğmasına neden olan kimlik türü dış kimliktir. Buna göre dış kimlik toplumların farklı milletlerden olan başka toplumlar seviyesinde ayırd edilmesini sağlamaktadır. Dış kimliklerden bahsederken en önde gelen türleri vatandaşlık, dil ve din olarak sıralanmıştır. Buna göre, ortak vatandaşlık, dil ve din bağına sahip olan insanlar, bu özellikleri taşımayan topluluklar içinde bulunurken birbirlerine yakınlık göstermektedirler. Buna örnek olarak Avrupa'da yaşayan fakat müslüman olan Boşnakların aynı coğrafyada yaşayan fakat farklı bir dine mensup olan Sırp'lardan ziyade farklı bir coğrafyada yaşayan bir müslümana karşı kendilerini daha yakın hissetmeleri verilebilir (Karpat, 2010).

Bu çalışmada ‘etnik’ kelimesi kullanılırken ‘biz’ ve ‘diğerleri’ şeklinde bir ayırım yapılmamış, araştırmaya dahil olan tüm grupların ifade edilmesi anlamında kullanılmıştır. Katılımcı grupların her biri, nüfus yoğunluğuna bakılmaksızın birer etnik grup olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında etnik grup, belli bir toplum içinde ortak soydan gelen, ortak tarihi geçmişi olan ve ortak dili anadil olarak kullanan gruplar olarak tanımlanmaktadır.

Etniklik ve etnisiteden bahsederken ayrıca açıklanması gereken diğer bir kelime ‘ırk’ kelimesidir. Etnisite ile ırk arasında ne tür bir bağlantı olduğuna dair çeşitli çalışmalar yapılmış fakat bunlar genelde betimleyici oldukları için kişisel görüş olmaktan öteye geçememiştir. Konunun doğası da aslında bunu gerektirmektedir. Etnisite ve Irk arasındaki farklara bakabilmek için deneysel çalışma yapmanın mümkün olmadığını söylemek çok zor olmasa gerek. Bazı araştırmacılar ırk ile etnisite araştırmalarının bir birinde ayrılmaması gerektiğini belirtmiş, bazıları da bunların iki farklı konu olduğunu, dolayısıyla bir birinden ayrılması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir (Banton, 1967; Van den Berghe, 1983; Aktaran: Hutchinson ve Smith, 1996). Bu iki konunun birbirinden ayrılması gerektiğini savunan görüşe göre bahse konu olan tanımlardan biri, yani ırk, insanoğlunu kategorileştirirken, etnisite ise insanların oluşturdukları grupların özellikleri üzerinde durmaktadır. Bu anlamda ırk kelimesinin etnisiteyi de içine alan daha geniş bir kavram olduğu düşünülebilir.

1.2.5. Çokkültürlülük ve Çokkültürlü Eğitim

Çokkültürlülük konusuna değişik yaklaşımlar olmakla beraber konuya temelde iki ana bakış açısından yaklaşmak mümkündür. Bu alanda söz söylemiş teorisyenler genel olarak bireysel haklar ve grup hakları açısından konuyu değerlendirmiş ve düşüncelerini bu iki temanın altında sunmuşlardır. Konuya bireysel haklar çerçevesinden bakan teorisyenlerin temel düşüncesi bireysel olarak kazanılan hakların zaten toplumda bir eşitlik durumu doğuracağı ve dolayısıyla ayrıca grup hakları için yeni hak arayışlarına çok gerek kalmayacağı yönünde olmuştur. Bu görüşü savunanların başında Rawls, Barry ve Young gibi teorisyenler gelmektedir. Bunun yanında bireysel hakların grup haklarını tam olarak karşılamadığını, bireysel hak ve özgürlükler yanında grupların da haklarının

olabileceği ve bunların karşılanması gerektiği görüşünü savunan teorisyenlerin başında Kymlicka, Taylor ve Parekh gibi isimler yer almaktadır (Hazır, 2012)

Çokkültürlülüğü ele alırken yukarıda bahsedilen iki temel bakış açısının da kendi içinde farklı şekillerde ele alındığını görmekteyiz. Örneğin çokkültürlülük meselesine adalet ekseninde bakan teorisyenlerin yanında, konuya farklılık politikaları çerçevesinde yaklaşan kesimler de olmuştur. Kymlicka (1998) konuya azınlık hakları bağlamında, Habermas (1994) anayasal vatandaşlık bağlamında ve Taylor (1994) ise tanınma bağlamında yaklaşmıştır (Aktaran: Hazır, 2012).

Türkiye’de çokkültürlülük kelimesi son zamanlarda daha sık kullanılmaya başlayan bir terim olmakla beraber aslında toplumsal geçmişi olan bir olgu olma özelliğini taşımaktadır. Çokkültürlülüğe Osmanlı Devletinin özellikle son dönemlerinde değinildiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan çok farklı etnik kimlikten ve kültürden bireyler olmasına rağmen çokkültürlülük ve buna benzer kelimelerin ancak Osmanlı Devletinin son dönemlerine doğru kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Bunun da en büyük nedeni olarak Fransız ihtilali sonucu farklı etnik yapılardan gelen toplulukların özgürlüklerini kazanma çabaları ve buna paralel olarak Osmanlı Devletinin farklı etnik yapıları birer millet olarak tanımaya başlaması gösterilebilir (Karpas, 2010). Çokkültürlülük kelimesi özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya gibi farklı milletleri içinde barındıran ülkelerde sıkça kullanılan bir tabir olmuştur. Çokkültürlülük, aynı toplumda yaşayan farklı etnik yapıların bir arada yaşaması ve her bir etnik grubun birbirinden birşeyler öğreneceği, yani farklılıkların birer zenginlik olarak görüleceği bir felsefe olarak tanımlanmaktadır (Banks, 1991; Nieto, 1996).

Çokkültürlülük tanımı otoriter rejimlerde bir sorun olarak algılansa da, aslında ülkelerin demokrasi standartlarını yükselten ve bu doğrultuda bağımsızlığını güçlendiren bir strateji olarak kullanılabilir. Nitekim 1994 yılında Okihiro tarafından kaleme alınan *‘Marjinaler ve Hakim Gruplar: Amerikan Tarihinde ve Kültüründe Asyalılar’* ve 1998 yılında Foner tarafından kaleme alınan *‘Amerikan Özgürlüğünün Hikayesi’* başlıklı kitaplar günümüz dünyasında demokrasinin tüm yönleriyle etkili bir şekilde uygulandığı savunulan Amerika Birleşik Devletlerinin demokrasi standartlarının yükselmesinin aslında yönetici güçlerin politikalarından kaynaklanmadığı, tam aksine azınlık olarak sayılan ve ilk zamanlarda çoğu

haklardan mahrum edilen kesimlerin baskıları ve demokratik istekleriyle geldiği savunulmaktadır (Okihiro, 1994; Foner, 1998: Aktaran: Banks, 2007).

Farklı kültürlerin bir araya gelerek oluşturdukları toplumlarda eğitimin de buna göre şekillenmesi kaçınılmazdır. Eğitimin tekkültürlü mü yoksa çokkültürlü mü olacağına pragmatist bir açıdan bakıldığında çokkültürlü eğitimin aktif sosyal ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmede daha avantajlı olduğu görülmektedir. Avrupa kökenli, hayal gücü ve eleştiri becerilerin gelişmesine engel, saldırganlığa ve ırkçılığa eğilimli tekkültürlü eğitim modellerine bir alternatif olarak gelişen çokkültürlü eğitim (Parekh, 2000), toplumdaki farklı kültürlerin dikkate alınmasını ve doğal olarak farklılıkların barındırıldığı eğitim sistemlerinde empati duygusunun geliştirilmesini hedeflemektedir. Empati duygusu beraberinde başkalarıyla yaşama konusunu gündeme getirecek ve benmerkezci yaklaşımların önünü kesecektir.

Çokkültürlü toplumlarda doğal olarak eğitimin de bu toplumsal yapıyı yansıtacak şekilde çokkültürlülüğü yansıtması beklenmektedir. Farklı kültürel ve etnik yapılardan oluşan toplumlarda eğitim sisteminin tek hakim grubun görüşleri ve ideolojileri doğrultusunda hazırlanması toplumsal barışın sağlanması yönünde bir engel olarak görülmektedir. Farklı kültürlerin özelliklerinin dikkate alınmadan hazırlandığı bir eğitim sisteminin hakim grup dışında kalanların kültürel mirasını ve kimlik duygularını yok edeceği belirtilmiştir (Delpit, 1995).

Çokkültürlü eğitime farklı yaklaşımlar olmakla beraber, genel anlamda ortak ulusal değerlere sahip olan fakat daha alt tabakalarda kültürel farklılıkların bastırılmadığı, tersine bunların ulusal bilinci oluşturmada lokomotif görevi gördüğü bir sistem olarak ele almak mümkündür. Bu yapılmadığı zaman kültürlerin bastırılması ve homojenleştirilmesi gündeme gelecektir ki bu da beraberinde çok büyük huzursuzluklara yol açacaktır. Bu doğrultuda yapılmış olan çalışmalar çokkültürlü eğitimin beş farklı boyutu olduğundan bahsetmektedir (Banks, 2004a). Bunlar sırasıyla (1) içerik bütünlüğü, (2) bilginin inşa süreci, (3) önyargıların kırılması, (4) eşit pedagoji ve (5) güçlendirici okul kültürü ve sosyal yapısı olarak literatüre geçmiştir.

Çokkültürlü eğitimin içerik bütünlüğü sağlanması ayağında öğretmenden toplumdaki farklı kültürden gelen öğrencilerin kendi değerlerini ve kültürel özelliklerini derste bulabilecek şekilde dersi işlemesi beklenir (Banks, 2007). Bu

durumda sınıftaki farklı kültürlerden gelen öğrencilerin sınıf içinde kendilerini yabancı hissetmelerinin önüne geçilecek ve öğrencinin sınıfa adapte olması sağlanacaktır.

Çokkültürlü eğitimin ikinci boyutu olan bilginin inşa edilmesi sürecinde öğretmen çeşitli aktivite ve metodlar kullanarak sınıfta bulunan öğrencilerin bilginin oluşturulması aşamasında kültürel varsayımların, bilgi kaynaklarının ve önyargıların bu sürece nasıl etki ettiğini anlamalarını ve buna eleştirel bir gözle bakmalarını sağlamalıdır. Bireysel/kültürel, popüler, temel akademik, geliştirici akademik ve okul bilgisi şeklinde bilginin beş gruba ayrıldığını (Banks, 1996) düşünürsek, öğretmenin bu aşamada öğrencilere tüm bu bilgi türlerinin oluşum süreci hakkında bilgilendirici ve yol gösterici bir rehber olması beklenir.

Çokkültürlü eğitimin üçüncü boyutu olan önyargıların kırılması ayağında öğretmenden öğrencilerin doğasında bulunak etnik kimliğe bağlılık duygusunun kullanılarak onların daha demokratik değer ve tutumlar geliştirmelerine yardımcı olması beklenir (Banks, 2007). Farklı etnik yapılardan ve dolayısıyla farklı kültürlerden bir arada bulunan öğrencilerin kendi etnik kimliklerinden soyutlanmaları istenmeden, diğer etnik gruplardan öğrencilerin değerlerini ve kültürlerini öğrenmesi ve bu şekilde ortak noktaların bulunması demokratik bir ortamın oluşturulması adına önem arz etmektedir. Önyargıların kırılması sadece sınıfta değil, toplum genelinde de olumlu bir havanın oluşmasına ortam hazırlayacaktır.

Çokkültürlü eğitimin dördüncü boyutu olan eşit pedagoji ayağında öğretmenden farklı kültürel yapılara sahip öğrencilerin etnik, cinsiyet ve kültürel farklılıklarını bilerek ona göre öğretim yöntemi geliştirmesi beklenir (Banks ve Banks, 1995; Aktaran: Banks, 2007). Çokkültürlü eğitimin bu boyutu sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı öğrencilerin akademik başarıları için büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda yapılmış olan çalışmalar da kültürel ve etnik açıdan farklı gruplardan olan öğrencilere uygun eğitim ve öğretim metodlarının uygulanmasının akademik başarılarının artmasına olumlu katkıda bulunduğu yönünde sonuçlara ulaşmıştır (Au, 1980; Boykin, 1982; Kleinfeld, 1975; Aktaran: Banks, 2007).

Çokkültürlü eğitimin son boyutu olan güçlendirici okul kültürü ve sosyal yapısı okulu kompleks bir sosyal sistem olarak görür ve etkili bir değişimin mümkün

olabilmesi için okulda sadece belli şeylerin düzeltilmesinin yetmeyeceğini, genel anlamda bir reform çalışmasının yapılmasından bahseder. (Banks, 2007).

Ülkemizde çokkültürlü eğitim üzerine yapılmış çok fazla araştırma bulunmamaktadır. Altaş (2003) ve Coşkun (2012) çokkültürlülüğü din eğitimi boyutuyla ele almış, Cırık (2008) kuramsal anlamda meseleye yaklaşmış, Başbay ve Bektaş (2009) ise çokkültürlülük bağlamında eğitim ortamı ve öğretmen yeterliliklerine bakmıştır. Yapılan son çalışmalarda Türkiye'deki çokkültürlü eğitim müfredatının gelişimi (Aydın, 2012) ve üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışanların çokkültürlü eğitime ilişkin tutumları araştırılmıştır (Damgacı & Aydın, 2013).

Çokkültürlü bir eğitimin nasıl planlanması gerektiği konusu da önemlidir. Zira çokkültürlü eğitime karşı çıkanların en çok başvurduğu tez, bunun ulusal birliğe ve ortak kültür oluşumuna engel olduğudur. Hâlbuki aşırı derecede dar ve yine aşırı derecede yüzeysel olarak hazırlanmamış olan bir müfredatla öğrenciler farklı kültürleri tanıma fırsatı bulacağından çokkültürlü eğitimi özgürlükçü eğitim modeli olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Bu özgürlük iki şekilde olacaktır. İlk olarak öğrencilerin tek kültürel bakış açılarından sıyrılmaları mümkün olacak, daha sonra da farklı kültürel yapıları tanıma özgürlüğüne kavuşmuş olacaklardır (Parekh, 2000).

1.2.6. Vatandaşlık

Vatandaşlık kavramı günümüz dünyasında önem kazanmış ve gelişmiş ülkeler dahil olmak üzere çoğu ülkenin sürekli olarak gündeminde bulunan bir kavram olma özelliğini taşımaktadır. Vatandaşlık hakkının hangi şartlar altında verileceği, hangi şartlar altında alınacağı ve vatandaşın sorumlulukları konularında tartışmalar devam ederken, çoğu zaman gözden kaçan nokta çokkültürlü toplumlarda vatandaşlığın tanımı olmuştur. Hakim gruplar vatandaşlığı kendi dünya görüşlerine göre tanımlarken, azınlıkta bulunan veya hakim gruba kıyasla daha zayıf pozisyonda bulunan kesimler de kendi görüşlerinin vatandaşlığın tanımına eklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Vatandaşlığın herkes tarafından geçerli olarak kabul edilmeyen bir tanım olmasının en büyük nedeni olarak bunun normatif bir kavram olduğu ve dolayısıyla kesin bir tanımının olmadığı gösterilmiştir (Şenkal, 2005).

Vatandaşlığı kişiyi devlete bağlayan hukuki bağlar olmanın yanında bunun sosyal ve siyasal boyutlarının da olduğu vurgulanmıştır. Vatandaşlığın ayrıca duygusal bir boyutunun da olduğunu savunan görüşe göre vatandaşlık statüsünü taşıyan birinin bulunduğu toplumun değerlerini benimsediği belirtilmiştir (Üstel, 2004).

Vatandaşlığı dört farklı boyuta ayıran Schugurensky, statü, kimlik, değer ve kurum olarak vatandaşlık kavramları üzerinde durmaktadır. Buna göre statü olarak vatandaşlıkta toplum ile devlet arasındaki bağ vurgulanmaktadır. Kimlik olarak vatandaşlıkta çok kültürlü, çok dinli ve çok dilli topluluklarda bulunan bireylerin hissettikleri duygular temel alınmıştır. Değer olarak vatandaşlık iyi vatandaş olmanın gerektirdiği tutum ve davranışları ele alırken, kurum olarak vatandaşlıkta otoritenin sosyal aktör olarak vatandaşlık fikrine başvurusu durumu vardır (Güven, Tertemiz ve Bulut, 2009).

Kymlicka (1995) vatandaşlık kelimesini biraz daha değiştirerek ‘çokkültürlü vatandaşlık’ tanımı yapmıştır. Buna göre çokkültürlü vatandaşlık hem etnik ve kültürel değerleri yansıtmakta, hem de ulusal ‘üst kimlik’ diyebileceğimiz değerleri barındırmaktadır. O’na göre devletler barındırdıkları etnik kimlikleri, ırkları, dilleri ve dinleri vatandaşlık tanımının içinde olacak şekilde bir düzenleme yapmadıkça, toplumda yaşayanlar arasında ortak ideal ve ortak değerlerden bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu şekilde tüm etnik grupları, dilleri ve inançlarıyla beraber kapsayıcı olan vatandaşlık tanımları, toplumdaki tüm bireyler tarafından kabul görecektir ve bir zemine oturacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra devletin barındırdığı tüm alt kimlikleri olduğu gibi miras olarak almıştır. Bu geçiş döneminde tamamen Osmanlı sistemi benimsenmemiş, Osmanlı döneminde üst kimlik olarak ‘Osmanlı’ tabiri kullanılmışken, Türkiye Cumhuriyeti’nin başlangıcından itibaren bu terim yerini ‘Türk’ kelimesine bırakmıştır. Fakat Türk kelimesinin, üst kimliği ırka dayalı olarak tanımladığı için ülkede bulunan ve ırk olarak Türk olmayan grupların varlığını reddettiği görüşleri bulunmaktadır. Bu durumun kendini Türk saymayan kesimlerin dışlanmasıyla sonuçandığını, bu olumsuzluktan kurtulmak için yapılması gereken şeyin üst kimlik olarak ‘Türkiyeli’ tabirini kullanmak olduğunu belirten Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu ‘Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar

Çalışma Grubu' raporu, 2004 yılında Başbakanlığa sunulmuştur. Bu raporda ülkede yaşayan tüm bireylere eşit vatandaşlık haklarının verilmesi gerektiği ve Türkiyeli olmanın kan bağından ziyade toprak esasına dayanması gerektiği vurgulanmıştır. Aynı raporda vatandaşlık tanımının Türkiye'de hala 1920lerin bir kalıntısı olduğu, Atatürk'ün belirtmiş olduğu 'Muasır Medeniyet' tezinin artık 1920lerin değil 2000lerin Avrupasını gösterdiği, dolayısıyla bizdeki vatandaşlık anlayışının benimsenmesinde de Avrupa'da olduğu gibi çok kimlikli, çokkültürlü, demokratik, özgürlükçü ve çoğulcu bir modelin benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eşit haklı vatandaşlık temelinde, ülkede yaşayan farklı kültürel yapıların kendi kimlik ve kültürlerini korumaları adına yayın, ifade ve öğrenim hakkı gibi haklarının devlet eliyle güvenceye alınması gerektiği hususu da ayrı bir öneri olarak raporda belirtilmiştir (Başbakanlık İnsan Hakları ve Danışma Kurulu, 2004).

Yukarıda bahsedilen raporun aksine görüşler bildiren kesimler de bulunmaktadır. Atatürk'ün Türk milleti tabirini kullanırken bunda ırkçı millet anlayışını benimsemediğini, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk dediğini (Özbudun, 1997; Aybars, 1997; Aktaran: Çelik, 2008), son zamanlarda ortaya çıkan Türkiyelilik kavramının milliyetin ve milli kimliğin red edilmesi anlamına geldiğini savunan ve dolayısıyla çokkültürlülüğün tamamen reddedilmesi gereken bir olgu olduğunu (Erkal, 2005) savunan kesimler de bulunmaktadır.

Vatandaşlık, günümüz dünyasında gelişen şartlara bağlı olarak eski Avrupa'da olduğu gibi sadece belli bireylere verilen sınırlı haklar olmaktan çıkmış, ulus devletlerin sınırları içinde ve bu sınırların da ötesinde yaşayan insanların çoğunluğunu kapsayıcı bir kurum olmuştur (Kaya, 2005). Aynı zamanda vatandaşlar, demokratik çokkültürlü ulus devletlerin adalet ve eşitlik ilkelerine ulaşmasında yardımcı olacak olan bireyler olarak da açıklanmaktadır. Başka bir deyişle çokkültürlü toplumlarda vatandaşların, devletin ulaşmayı hedeflediği demokratik gerekliliklerden olan eşitlik, adalet ve özgürlük gibi değerlere ulaşmasında yardımcı bireyler olduğu söylenmektedir (Rosaldo, 1999; Kymlicka, 1995; Gutmann, 1987).

1.3. Çokkültürlülük Bağlamında Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi

21. Yüzyıl neslinin etkili birer vatandaş olabilmelerinin yolu küresel dünya ekonomisinde başka bireylerle yarışabilecek ve kıyaslanabilecek bilgi, tutum ve

beceriye sahip olmasından geçmektedir. Geleceğin meslek dallarının özellikle eğitim, sağlık ve ticaret alanlarında olacağı ve bunların da analitik, nitel ve iletişim becerileri gerektireceği (Banks, 2007) görüşü dikkate alındığında, Vatandaşlık eğitimi süresince verilmesi gereken eğitimin önemi daha da artmaktadır.

Toplumda yaşayan bireyler arasında bulunabilecek aşırı farklılıklar, ideolojik amaçlar doğrultusunda değerlendirildiğinde toplumsal rahatsızlıklara sebebiyet verecektir. Bu anlamda 21. Yüzyılda verilen vatandaşlık eğitiminin amacı, sadece okuduğunu anlayan ve toplumsal iş yükünü karşılamaya çalışan elemanlar yetiştirmek yerine, aynı zamanda beraber yaşadıkları diğer insanlarla bir arada huzur içinde yaşamayı, adil bir toplum oluşturmak için gerekli olan önlemleri bireysel, toplumsal ve vatandaşlık seviyelerinde almayı öğretmek olmalıdır (Banks, 2007).

Gelişen ve sürekli yenilenen dünya şartlarında kendine güvenen, savunma hakkını kullanabilen ve aynı zamanda toplumun çıkarları için söz alan bir vatandaş yetiştirmenin yolu, sürekli gelişen ve değişen bilgi ortamına ayak uyduran ve bu doğrultuda dinamik bir yapısı olan bir eğitim sisteminden geçmektedir. Çağa ayak uydurmeyen, gelişmelerin gerisinde kalan ve bu doğrultuda nesil yetiştirmeyi hedeflemeyen eğitim sistemleri, küreselleşen dünyamızda rekabet içinde olan kesimlerle başa çıkamayacak ve bir süre sonra yalnızlığa mahkûm olacaktır. Bu şekilde devam ettirilen eğitim sistemlerinden çıkan bireyler de kendilerini başkaları karşısında sürekli aşağılarda gören ve birilerinin yönlendirmesine ihtiyaç duyan bireyler olacaktır. Bilginin değişmeyen bir olgu olduğunu, dolayısıyla eğitim kurumlarına düşen görevin zaman faktörünü düşünmeden öğrencilere verilmesi hedeflenen bilgileri ezberletmesi olduğunu (Hirsch, 1987; Ravitch ve Finn, 1987; Aktaran: Banks, 2007) savunanların yanında, bilginin kültürel farklılıklara göre şekillenebileceği ve farklı bakış açılarına göre değişkenlik gösterebileceği (Banks, 2007) görüşleri eğitim kurumlarının ve eğitim sisteminin bilgiyi sunarken hedefleyeceği amaçları iki ana başlık altında toparlamaktadır. Özellikle Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi gibi güncel gelişmelerin ve yeniliklerin büyük önem arz ettiği bir alan için sabit bilgiden bahsetmemiz mümkün değildir. Farklı kültürler zamanla farklı bilgiler geliştirmekte, inandıkları ve savundukları belli bilgileri zamanla çürütebilecek veya destekleyebilecek yeni bilgilerle güncelleyebilmektedirler. Bu

anlamda Vatandaşlık eğitimi sırasında verilecek olan bilgiler tarihten gelebileceği gibi, anı ve geleceği doğru okuyarak verilecek olan bilgilerden de oluşmalıdır.

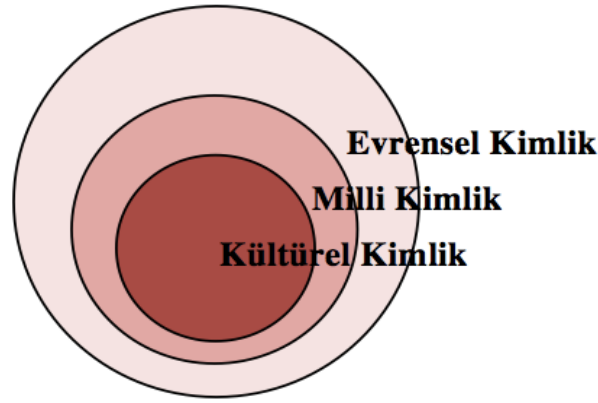
Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi gibi hem yerel, hem ulusal, hem de uluslararası bir boyutu olan dersin, bu doğrultularda dizayn edilmesi ve amaçlarının buna göre şekillendirilmesi gerekmektedir. Bu dersi ideolojik düşüncelerin ön plana çıktığı bir ders olmaktan çıkarmak ve ihtiyaçları karşılayan bir program haline getirmek önemli avantajlar sağlayacaktır. Özellikle çokkültürlü toplumlarda bu durum daha bir önem kazanmaktadır.

Farklı etnik grupların yaşadığı toplumlarda Vatandaşlık eğitimi günümüze kadar bakıldığında çoğu yerde asimilasyon politikalarının kurbanı olmuş ve dersler bu doğrultuda hazırlanmıştır. Azınlıkları asimile etme yöntemiyle birlik ve beraberlik oluşturma politikasını benimseyenlerin genel olarak savunduğu görüş, bu kesimlerin asimile olarak kendi uç kültürel ve etnik meselelerini bir kenara bırakarak zamanla ulusal meseleleri ön plana çıkaracakları olmuştur (Patterson, 1997). Aslında asimilasyonu tamamen olumsuz bir durum gibi göstermek de yerinde bir davranış olmayacaktır. Eğer bir birey veya bir grup baskın kültür içinde özgürce asimile olmak istiyorsa bu karara saygı duyulması yapılması gereken şeydir. Hatta saygının ötesinde isteğe bağlı asimile olmanın önündeki engellerin kaldırılması ve yardımcı olunması gerekir. Fakat politik birliği sağlamak adına yapılan zoraki asimilasyon hareketleri toplumun homojen olmadığını, çeşitli sınıflara, dinlere ve bölgelere ayrıldığı gerçeklerini göz ardı etmekte ve bu da beraberinde çatışmaları doğurmaktadır (Parekh, 2000).

Daha önce bahsedildiği gibi, çokkültürlü toplumlarda vatandaşlık eğitiminden bahsederken ‘çokkültürlü vatandaşlık’ kavramının dikkate alınması gerekmektedir (Kymlicka ,1995). Çokkültürlü vatandaşlıktan bahsederken, bunun tam olarak neyi kastettiği ve neleri hedeflediğinin çok iyi belirlenmesi gerekmektedir. Şekil 1’de görüldüğü üzere çokkültürlü vatandaşlık tanımlanırken, üç ana kazanım hedeflenmektedir. Bunların ilki kültürel kimlik bilincidir. Bu seviyede öğrencilerden ilk önce dar çerçevede kendi kültürel özelliklerini bilmeleri, bunları başka kültürlerden ayıran yönleriyle ele alabilmeleri beklenmektedir. İkinci ve daha geniş çerçevede öğrencilerden milli kimlik bilinci oluşturmaları beklenmektedir. Bu seviyede öğrencilerden yaşadıkları ülkeye bağlılıklarını milli bir bilinç içinde

vurgulamaları ve bunu kültürel kimlikleriyle çatışacak şekilde değil de, her ikisini bütünlendirici bir şekilde birbirini tamamlayıcı birer aşama olarak görmeleri istenmektedir. Aslında dünya genelinde çoğu sorunlar tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kültürel kimlik ve milli kimliği bir arada yaşatamayan, her ikisini birbirinin tamamlayıcısı olarak göremeyen toplumlarda çatışmalar ve huzursuzluklar toplum genelinde görülebilmektedir. Son olarak, küreselleşen ve teknolojik anlamda küçülen bir dünyada yaşamın gereklerinde olan evrensel kimlik bilincinin kazanılması nihai hedeftir. Bu son aşamada öğrencilerden kültürel ve milli kimliklerinden sıyrılmadan, dünyada gelişen olaylara yabancı kalmayan ve insanlık adına olumlu adımlar atabilen bireyler olmaları beklenmektedir.

Şekil 1: Kültürel, Milli ve Evrensel Kimlik

Kaynak: Banks, (2007).

Bu doğrultuda denebilir ki sağlıklı bir milli kimlik bilincine sahip olmanın yolu, kültürel ve etnik değerlerden uzaklaşmadan değil, tam tersine kültürel farklılıkların farkında olup onları milli kimlik olgusu oluşumunda referans olarak kabul etmekten geçer (Banks, 2006). Nitekim vatandaşlık eğitiminin önemli bir parçası olan insan hakları eğitiminde de bireysel ve kültürel değerlerin önemi büyüktür. İnsanı öncelikle bir birey olarak ele alıp, sahip olduğu değerleri göz ardı etmemek ve daha sonra onu toplumu oluşturan bir element olarak görüp toplumsal değerleri dikkate almak insan haklarının gerçekten önemsendiği anlamına gelecektir. Bağlı bulunduğu etnik grubun kültürel değerlerinden soyutlanmış, bir bakıma asimile olmuş veya edilmiş bireylerin bağlı oldukları üst kimlikten kesimlerle sağlıklı iletişim kurmada zorlanabilecekleri muhtemeldir. Bu anlamda Vatandaşlık ve Demokrasi

eğitimi müfredatlarının öncelikle bireylerin kültürel farklılıklarının bilincinde olmalarını sağlaması ve bunları utanç kaynağı değil de birer zenginlik olarak sunması, ardından da bunları milli kimlik bilinci oluşturulmasında ve ortak değerler etrafında toplanılmasında yol gösterici olarak sunması beklenmektedir. Günümüz dünyasında çoğu ülkenin bir gerçeği haline gelmiş olan çokkültürlülikle barış içinde yaşamak bunu gerektirmektedir.

1.4. Kültürel Değerler ve bu değerleri etkileyen faktörler

Bu bölüme başlarken kültürel değerleri hangi anlamda kullandığımızı belirtmekte fayda var. Öncelikle her topluluğun kendine has kültürünün olduğu gerçeğinden yola çıktığımızda, bu kültürlerin beraberinde kendilerine has değerlerinin olduğunu da kabullenmiş oluruz. Bu değerler bir bakıma toplumların kendi kültürel kimliklerini ifade etmeleri, farklılıklarını yaşamaları ve sürdürmeleri ve bunları gelecek nesillere aktarmaları (Parekh, 2000) için doğuştan sahip oldukları haklarını ifade etmektedir. Bu anlamda kültürün tanımını yapmak aslında çok zor değildir. Kültürün literatürde değişik şekillerde tanımlandığını görmekteyiz. Buna göre kültür, toplumun tüm bireylerinin beraber oluşturdukları ve kabul ettikleri kurum ve değerler (Çüçen, 2005), bir halkın yaşam tarzı (Turan 1994) ve insanlığın öğrenebildiği her çeşit bilgiyi içinde barındıran karmaşık bir bütünlüktür. Yani kısacası kültür toplumun ortaya koyduğu değerlerin bütünüdür (Güvenç, 2010).

Her milletin kendine has değerlerinin olması, milletleri birbirinden ayırt eden özellikler olması bakımından normal ve olması gerekli olan bir durum olarak benimsenmektedir. Bir milleti veya bir kültürü tanımlarken kendine has özellikleriyle tanımlamak olarak da nitelendirebileceğimiz kültürel farklılıklar, aslında birer zenginlik olmaları itibariyle toplumları birbirine bağlayan bağlar olarak değerlendirilebilir. 5000 civarında etnik kimlik ve 600 civarında dile ev sahipliği yapan günümüz dünyası (Kymlicka, 1995) hadsiz kimlik çatışmalarına ev sahipliği yapmakla beraber, bu çatışmaların önünü almaya yönelik neredeyse hiç bir somut adım görülmemektedir. Son 20-25 yıl içinde Balkanlarda yaşanan acıların ve katliamların dünyada sözü geçenler tarafından sadece izlenmiş olması, Irak'ın Amerika Birleşik Devletleri tarafından işgal edilmesinin ve devamında bir kargaşa ortamının Iraklılara miras olarak bırakılmasına nerdeyse tüm dünyanın göz yumuş

olması, Sudan'daki katliamlara sadece seyirci kalınmış olması ve son olarak Suriye'de öldürülen binlerce kişinin adeta hiçbirsey olmamışçasına görmezden gelinmiş olması günümüz dünyasında kültürler arası çatışmaların ne derece önemli bir boyuta ulaştığının bir göstergesi olarak karşımızda durmaktadır.

Özellikle soğuk savaşın bitmesinin ardından bunu dünyadaki çatışma ortamının son bulması olarak değerlendirenlerin sayısı hiç de az değildi. Berlin duvarının yıkılmış olması, soğuk savaş döneminde birbirine düşmanlık besleyen ülkelerin artık beraber ortak adımlar atmaya başlamış olması gibi durumlar bu tezi kısmen desteklemiş gibi görünse de aslında durumun böyle olmadığı çok geçmeden 1980'lerden itibaren hissedilmeye başlandı. Soğuk savaşın bitmiş olması aslında bir bakıma yeni sorunlar doğurdu. Bu sorunların başında da dünya çapında etnik kimliklerin birbirleriyle çatışma haline girmiş olması geliyordu (Huntington, 1996).

Bugüne kadar dünya çapında hep bir ayırım yapılmaya çalışılmış ve bu ayrımlar belli temellere dayandırılarak haklı gösterilmeye çalışılmıştır. İki dünya fikrinin ana kaynağı olarak batı dünyasını düşündüğümüzde, bunu ne derece başarılı bir şekilde tüm dünyaya kabul ettirdiklerini görmemiz mümkündür. 'Biz' ve 'diğerleri' ayrımının yanında 'barış bölgesi' ve 'savaş bölgesi' fikrinin de kaynağı olan batı dünyası, kendi değerlerinin dünya genelinde kabul görmesi gereken değerler olduğunu iddia etmiş ve hep bunu empoze etme yollarını aramıştır. Bu ayrımların yanında belki de en çok kabul gören ayırım 'fakir' ve 'zengin' ülkeler sınıflandırması olmuştur. Fakir ülkeler kendi kültürel değer yargıları ve güç kazanma uğruna birbirleriyle kaba kuvvet kullanarak savaşırken, zengin ülkeler bunu ticari güçlerini kullanarak yapmaktadırlar (Huntington, 1996). Bu noktada ekonomik güce sahip olan ülkelerin bu gücü olmayan fakir ülkelere istediği yaptırımını uygulaması ve bunu o toplumları özgürleştirme adına yapıyor olması, sahip olduğu güçten dolayı çok doğal karşılanmakta ve önemli ölçüde kabul görmektedir. Bunun yanında bildiğimiz anlamda sömürgeleştirme sürecinin bitmiş ve sömürge ülkelerin gerek kendi istekleriyle bu faaliyetleri bitirmesi gerekse yerli halk tarafından direnişle karşılanması sonucu buldukları yerleri terk etmeleri, yerli halkın kendi arasında anlaşmazlıklar ve şiddet olaylarının çıkmasıyla neticelenmiş ve kargaşa ortamının giderek normal bir durum haline gelmeye başlamasına neden olmuştur (Binder ve Crossette, 1993). Bu tür ortamlarda asırlar boyunca yaşatılmış değerlerin gelecek

nesillere aktarılması neredeyse imkânsız hale gelmekte ve iç çekişmeler sonunda çoğu değer yargıları silinip gitmektedir.

Çokkültürlü toplumlarda her bir etnik yapının değer yargılarının dışlanmaması ve gelecek nesillere aktarılması için farklılıklara hoşgörülü davranmak atılması gereken ilk adımdır. Fakat çoğu zaman hoşgörü tek başına yeterli olmayabilir. Özellikle belli bir kültürün baskın olduğu toplumlarda bireylerin ve toplulukların özel yaşamlarında kültürel farklılıklardan doğan çeşitliliği özgürce yaşamaları ve bu anlamda bir baskı unsurunun olmaması için devletin duruma müdahil olması kültürel farklılıkları destekleyici politikalar benimsemesi gerekir (Parekh, 2000).

Kültürün bireysel kimlik tanımında insan haklarının bir parçası olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Dolayısıyla kültürle beraber gelen kimlik tanımının bir hak olarak korunması için adalet kavramının önemi artmaktadır. Adalet, hakim gruplara tanınan hakları diğer tüm etnik gruplara da tanımak kaydıyla eşitliğin oluşturulmasında bir araç olarak görülmektedir (Parekh, 2000). Aynı zamanda sadece ekonomik ve siyasi eşitlikler değil, kültürel hakların sağlanmasında da adalet önemli bir yer teşkil etmektedir (Rawls, 1971; Aktaran: Parekh, 2000). Bu anlamda denebilir ki kültürel değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılmasında, toplumsal ve siyasi adalet kavramlarının oluşturulmuş olması önem arz etmektedir. Toplumsal adalet derken yazılı olmayan, daha çok bireylerin sosyal hayatta öğrendikleri kurallardan bahsetmekteyiz. Siyasal adalet ise daha çok devlet eliyle oluşturulan kanun ve kurallara karşılık gelmektedir.

Kültürel değerlerin korunması adına kültürel toplulukların hak talep etmeleri çokkültürlü toplumlarda sıkça görülen bir durumdur. Çeşitli etnik yapıların kendi kültürlerini ve değerlerini korumak amacıyla yapacakları bu taleplerin devlet nezdinde ne derece karşılanabileceği sorulabilir. Aslında bireylerin belli hakları vardır ki bunlar pazarlık konusu yapılamaz. Bu haklardan bazıları ifade özgürlüğü, dil ve dini tercihlerdir. Her ne kadar bu konular pazarlık konusu yapılamaz olsa bile, geniş bir topluluk içinde yaşayan ve hak talep eden etnik grupların taleplerinin içinde yaşadıkları toplumun genel işleyişine ters düşmemesi ve genel toplumun huzurunu bozmaması hususları önemlidir. Böyle bir durumda devletin resmi olarak etnik gruplara belli haklar sağlarken bu grupların isteklerinin meşruluğunu, verilecek olan grup haklarıyla bireysel hakların çatışmaması durumlarını ve bu tür hakların ülkeyi

mali ve siyasi anlamda ne gibi pozisyonlara sokacağı konularını ele alması en doğal bir durumdur. Bu süreçte karşılaşılabilecek muhtemel çözümsüzlüklerin de önüne geçebilecek en güçlü şey karşılıklı iyi niyet göstermek ve demokratik bir diyalog süreci geliştirmektir (Parekh, 2000). Dolayısıyla hak talep edecek olan grupların taleplerinin içinde yaşadıkları geniş toplumun değerleriyle çatışmamasına dikkat etmeleri gerekmektedir.

Çokkültürlü toplumların huzurlu bir şekilde bir arada durabilmeleri ve kültürel farklılıklarını başkalarının haklarını çiğnemeneden yaşamaları ortak bir kültürel birliğin oluşturulmasından geçer. Ortak kültürel birlikten kastımız kültürlerin tektipleştirilmesinden ziyade kültürel farklılıkların ayrımcılık konusu olmaması ve ortak paydaların bulunmasıdır. Ortak kültür bilinci farklı milletlerden oluşan toplumları bir arada tutan önemli konulardan biridir. Tabii burada önemli olan, yukarıda da değindiğimiz gibi, tarafların iyi niyet göstermeleri ve demokratik bir diyalog ortamının bulunmasıdır. Siyasi anlamda ise bir ülkenin vatandaşları olarak farklı etnik yapılardan insanların kimliklerinin tanınması, ortak bir kimlik duygusunun geliştirilmesi ve bu farklı kimlikten kesimlerin buldukları ülkeyi sahiplenmeleri etkili ve başarılı bir çokkültürlülük politikası yürütmenin de en temel şartlarından biridir (Bush, 2008; Edwards, 2010).

Kültürel değerlerin özgürce yaşanmasının ve gelecek nesillere aktarılmasının önündeki engellerden birisi de toplumu oluşturan hakim grup ile diğer gruplar arasında sürekli bir uyuşmazlık durumunun olmasıdır. Hakim grup diğerlerinin kendi isteği doğrultusunda hareket etmelerini, ekonomik, siyasi ve eğitimsel faaliyetlere sadece kendi belirlediği çerçevelerde izin verilebileceği görüşüyle, hakim grup dışında kalan kesimler buna sürekli olarak karşı tepki göstermekte ve bu da doğal olarak toplumsal düzeyde belli huzursuzluklara neden olmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, karşılıklı iyi niyet ve demokratik diyalog ortamları bu tür sorunların çözümünde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bunun yanında farklılıklardan ziyade ortak yönleri dikkat çekmek ve bunlar üzerinden ortak bir anlaşma noktası bulmak atılabilecek adımlar arasında sayılmıştır. Nitekim Türkiye özelinde toplumsal ahengi sağlamanın yollarından biri olarak farklı inançlardan, farklı kimliklerden ve ideolojilerden insanların bir araya gelip ortak paydada buluşması gösterilmiştir (Sarıtoprak, 2005).

Farklı kesimlerden insanların bir araya gelip ortak paydalar üzerinde buluşmaya çalışması beraberinde ‘ortak kültür’ denen olgunun oluşmasına yol açar. Çokkültürlü toplumlarda oluşturulan ortak kültür bilinci toplumun tüm katmanlarının kendilerini eşit bir şekilde ifade edebildiği, eşit kaynaklara ve en önemlisi eşit haklara sahip olduğu bir ortamı beraberinde getirmelidir. Ortak kültür bilinci ancak bu şekilde tüm grupların eşit ve adil bir şekilde oluşumuna katkıda buldukları bir ortamda meşruiyet kazanabilir (Young, 1990; Aktaran: Parekh, 2000). Burada önemli olan nokta ortak paydanın bulunmasıdır, fakat ortak paydanın bulunmuş olması toplumun tüm bireylerinin oluşturulan ortak kültürü tüm yönleriyle onaylamaları, tüm boyutlarıyla kendilerini bu kültürün içinde buldukları anlamına gelmez. Bunun yanında tüm toplum bireylerinin bu ortak kültürde kendilerine ait birşeyler bulmaları, ona karşı belli derecelerde aidiyet duygusu geliştirmeleri önemlidir (Parekh, 2000).

Çokkültürlülüğü insanların sosyal yaşantılarında tanıyıp bunu kamu yaşamında dışlamak da kültürel değerlerin asimile olmasına veya karşı direnişlere sebep olabilir. Buna benzer politikaların başarılı olmasından bahsedilemez. Sosyal yaşam ve kamu yaşamı birbirini tamamlayan iki unsurdur ve birbirinden ayırd edilemez. Din, vicdan ve ifade özgürlükleri gibi insan haklarının sosyal yaşamda tanınması ama kamu yaşamına gelince bunların dışlanıp tektip bir davranış biçiminin sergilenmesinin istenmesi özünde çokkültürlü politikalara ters düşmektedir. Diğer bir deyişle, tekkültürlü politikalar üzerine inşa edilmiş olan kamu yaşamı, çokkültürlü sosyal yaşamın önünde engel olarak durmaktadır. Yani kamu yaşamında çokkültürlülüğün destek görmemesi, buna uygun politikalar benimsenmemesi, sosyal yaşamdaki çokkültürlülük algısına zara verecektir (Parekh, 2000). Fakat devletlerin ortak kültür oluşumunda direk müdahil olup olmaması konusunda çekinceler bulunmaktadır. Kültürü insanların geçmişinden gelen bir miras olarak algıladığımızda, bunun devlet eli ile şekillendirilmesi bir bakıma kültüre karşı yapılmış olan bir müdahale olarak düşünülebilir. Diğer yandan devletin ortak kültür geliştirilmesinde tamamen dışarıda kalması da düşünülemez. Devletin müdahil olmadığı, grupları kendi kaderleri ile baş başa bıraktığı durumlarda hakim grupların baskın çıkması kaçınılmazdır. Bu durumda yapılması gereken şey devletin tarafsız bir şekilde tüm grupların eşit olarak seslerinin duyulduğu bir diyalog ortamı oluşturmaya yardımcı olması düşülebilebilir

(Carens, 2000). Ancak bu şekilde dengelendiği zaman hakim gruplar zayıf gruplara baskı uygulamayacak ve zayıf gruplar da temsiliyet için şiddet eylemlerine girişmeyeceklerdir.

1.5. Vatandaşlık Eğitimi

Çok farklı toplum ve kültürlerden oluşan bir dünyada Vatandaşlık Eğitimi'nin ayrı bir önemi vardır. Vatandaşlık eğitiminin önemli amaçlarından biri olarak öğrencilerin yansıtıcı kararlar almaları için gerekli olan bilgi, tutum ve becerileri kazanmalarına ve içinde yaşadıkları devletlerini daha demokratik ve adil olan bir yönetime kavuşturmak için gerekli tavırları almalarına yardımcı olması gösterilmektedir (Banks, 2007). Aynı zamanda öğrencilere içinde yaşadıkları Çokkültürlü toplumların hassasiyetlerini dikkate alarak başka bireylere saygı duymayı öğretmesi açısından da Vatandaşlık eğitimi önem arz etmektedir (Droppen, 2007). Bunun yanında modern toplumlarda vatandaşlık eğitiminin yerellikten ziyade ulusçuluğu transfer etmede kullanılan bir araç olduğunu vurgulayan kesimler de bulunmaktadır (Lister, 1991).

Bu anlamda Türkiye'de yapılmış olan en kapsamlı çalışmalara örnek olarak Tarih Vakfı'nın Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığıyla birincisini 2002-2004 yılları arasında ve ikincisini 2007-2009 yılları arasında yapmış olduğu 'Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projeleri I ve II' ve 2009-2011 yılları arasında yapılan 'Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi' gösterilebilir. Genel olarak Ders Kitaplarında İnsan Hakları Projeleri ders kitaplarında toplumsal gerçekliklere yer verilmediği, yaşanmışlıklara yer verilmediği ve sürdürülmekte olan eğitim sisteminde halen farklı etnik kimliklerin, dinlerin ve kültürlerin dışlandığı sonucuna varılmıştır (Çayır, 2009.) Ders kitaplarının insan hakları ihlalleri açısından değerlendirildiği bir çalışmada (Tüzün, 2009) reformlara rağmen belli başlı temel sorunların hala giderilemediği ortaya çıkarılmıştır. Bunların başında Türk vatandaşlığının etnik düzlemde mi yoksa kapsayıcı siyasal bir düzlemde mi düşünüldüğü konusuna açıklık getirilmemiştir. Türk vatandaşlığı kan bağı üzerinden tanımlanmakta ve ülkede yaşayan diğer kimliklerden bahsedilmemektedir. Türk vatandaşlığının etnisiteye bağlanması sonucunda tekil bir 'biz' anlayışı ortaya çıkmaktadır. 'Biz' düşüncesi oluşturulurken

bunun içinde kan bağı ile Türk vatandaşı olanlar ve ortak dine, Müslümanlığa, inananlar bulunmaktadır. Bu 'biz' kavramının içinde ülkede yaşayan, kendini vatandaş olarak gören ve resmi olarak da vatandaş olan diğer kimliklerden insanlar bulunmamaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde yaşayan tüm unsurların evrensel değerler temelinde barışçıl bir şekilde sürdürecekleri bir yaşamın yol göstericisi olarak eğitimin önemli görevleri bulunmaktadır (Çayır, 2010).

Tarih Vakfı tarafından yürütülen 'Toplumsal ve Siyasal Çatışmaların Yaşandığı Toplumlarda Uzlaşmacı Olarak Eğitimin Rolü' projesi, ülkemizdeki ders müfredatlarının çokkültürlülüğümüzü yansıtabilmesi için yeniden gözden geçirilmesi gerektiği konusunda önemli bulgular ortaya koymuştur. Proje bulguları kapsamında, bizim de çalışma konumuz olan Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi dersinin öğrenciler tarafından sıkıcı olarak nitelendirildiği, zaten bilinen konuların kitaplarda okutulduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanında özellikle bu ders kapsamında sadece Türk olmanın öğretildiği, dersin herhangi bir yerinde başka kültürlerden ve etnik yapılardan bahsedilmediği gibi eleştiriler ortaya konulmuştur. Projenin birçok anlamda önemli bulguları olmasının yanında, özeti sayılabilecek şekilde ifade etmek gerekirse, eğitimin gerçek hayatla örtüşmediği sonucu ortaya çıkmıştır. Gerçek hayattan kast edilen ise Türkiye'nin çok kimlikli yapısı olmuştur (Fırat, 2010). Bu anlamda yapacağımız çalışma, Türkiye'de gerçek hayatla örtüşmeyen eğitimin, gerçek hayattan kast edilen farklı etnik yapıların değer yargılarının belirlenerek müfredatın buna göre şekillenmesini sağlayacağı düşünüldüğünde önem arz etmektedir.

Türkiye'de yapılmış olan diğer araştırmalarda çokkültürlülük bağlamında öğretim ortamı ve öğretmen yeterliliklerine bakılmıştır (Başbay ve Bektaş, 2009). Altuntaş (2002) Türk Anayasalarında insan hakları konusuna bakmış fakat vatandaşlık eğitimine yer vermemiştir. Kaya (2007) yapmış olduğu 'Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin' başlıklı çalışmada, çokkültürlülük ve çokkültürlülüğün Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklar açısından durumunu disiplinlerarası bir yaklaşım ile ele alarak, Mardin'in bu anlamdaki pozisyonunu irdelemektedir. Fakat bu çalışmada da Vatandaşlık eğitimine değinilmemiş ve Türkiye'yi kapsayacak şekilde bir çalışma yapılmamıştır.

Türkiye gibi çok farklı etnik kimliklerden oluşmuş olan ülkelerde hangi grubun ne tür değer sistemlerine sahip olduğunu ve kendi değer yargılarını yaşarlarken başka gruplarla nasıl ilişki kurduklarını bilmek ve bunu toplumsal barışın tesis edilmesi için ele almak sosyal bilimlerin görevi olmalıdır.

1.6. Araştırmanın Konusu

Araştırma Türkiye’de yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan farklı etnik kimliklerin ortak değerlerinin bulunmasını ve bu ortak değerlerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi müfredatında ne derece öğretildiğinin ortaya çıkarılmasını konu edinmektedir.

1.7. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı Türkiye’de yaşayan çeşitli etnik kimlikleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak bir arada tutan ortak değerlerin neler olduğunu ve bu değerlerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi müfredatıyla ne derece örtüştüğünü tespit etmektir. Bu doğrultuda Türkiye’de yaşayan çeşitli etnik kimlikleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak bir arada tutan ortak değerlerin neler olduğu ve bu değerlerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi müfredatıyla ne derece örtüştüğü tespit edilecektir. Böylelikle günümüzde uygulanan Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi müfredatının Türkiye’de yaşayan ve vatandaş olan farklı etnik grupların değer yargılarını ne derece yansıttığı ortaya çıkarılacaktır. Çalışmanın amacı farklı bir vatandaşlık eğitimi modeli geliştirmekten ziyade, mevcut müfredatın araştırma sonucunda ortaya çıkarılacak olan ortak değerlerle ne derece örtüştüğünü göstermek ve gerek duyulması halinde bu değerlerin yeni geliştirilecek olan müfredatlarda yer bulmasına katkı sağlamaktır. Ayrıca Türkiye toplumunun değer sistemini araştırmakla farklı grupların kültürel eğilimlerini ve bu eğilimlerin arkasındaki motivasyonların anlaşılmasına katkı sağlamak bu araştırmanın amacıdır. Yapılmış olan bu araştırmanın sonucunda Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi müfredatının farklı kültürel yapılardan gelen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının değer yargılarını yansıtmadığı ortaya çıkarılmış olacak ve bundan sonra yapılacak olan çalışmalara kaynak teşkil edecektir.

Bir toplumun kendi içindeki etkileşimlerini açıklamak ve bu etkileşimlere bağlı olarak toplumsal düzenlemelerde bulunmak, o toplumun değer yargılarının belirlenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu anlamda yapılan bu çalışma akademik ve siyaset dünyasında toplumsal barışın tesis edilmesi yolunda uygulamaya yönelik projeksiyonlar geliştirilmesine katkı sağlayacağı için önem arz etmektedir.

Araştırmanın bir diğer önemi de ülkenin eğitim sistemi ile ve gelecek nesillerin yetiştirilmesi ile doğrudan ilgilidir. Bu anlamda yapılan bu araştırma vatandaşlık ve demokrasi eğitiminin tüm ülke toplumunu kapsayacak şekilde planlanmasına yardımcı olacağına inanıldığı için önem arz etmektedir.

İletişim araçlarının hızla geliştiği bir çağda yaşamının getirisi olarak sadece kendi toplumumuzla kalmayıp dünyadaki tüm topluluklarla anında iletişime geçebilmemiz mümkün olmuştur. Böyle bir ortamda farklı dil, din, ve ırklardan oluşan toplulukların benzer toplulukları örnek almaları ve bundan hareketle kendi düşünce ve değer sistemlerini oluşturmaları ve bunlar uğruna hayatlarını devam ettirmeleri artık sıradan hale gelmiştir. Bu tür etkileşimler beraberinde sosyalleşmeyi getirmektedir. Sosyalleşme sürecinde bireylerin oluşturmuş oldukları değer yargıları içselleştirilmekte ve bunlar daha sonraları bireylerin hayatlarına yön vermeye başlamaktadır (Koçak, vd., 2010). Bir toplumun kendi içindeki etkileşimlerini açıklamak ve bu etkileşimlere bağlı olarak toplumsal düzenlemelerde bulunmak, o toplumun değer yargılarının belirlenmesiyle mümkün olmaktadır. Bu anlamda yapılacak olan bu çalışma akademik ve siyaset dünyasında toplumsal barışın tesis edilmesi yolunda uygulamaya yönelik projeksiyonlar geliştirilmesine katkı sağlayacağı için önem arz etmektedir.

Araştırmada Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı ve ders programı ile ilgili yetişkinlerle yapılan görüşmelerin veri kaynağı olarak kullanılması, aile ve okul arasında bağ kurulması amacını gütmektedir. Yetişkinlerin değer yargıları ve öncelikleriyle büyüyen çocukların, okula gelirken evde ve yaşadıkları çevrede edindikleri değerleri okula getirdikleri ve okulun bu değerlere zıt ya da paralel öğretilerde bulunduğu varsayıldığından, bu üç veri toplama aracı kullanılmıştır. Diğer bir deyişle, farklı grupların değer yargılarının eğitimde yansıtılıp yansıtılmadığı öğrenmek için hem yetişkinlerin hem de okulun verdiği değerleri bilmek gerekmektedir.

1.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

- a) Araştırma Türkiye’de yaşayan etnik gruplardan kendilerine ulaşılan Türkler, Kürtler, Araplar, Kafkas muhacirleri ve Balkan muhacirleri ile sınırlıdır.
- b) Araştırma görüşme yapılan kişilerin görüş ve düşünceleri ile sınırlıdır.
- c) Araştırma Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) ve ders programı (MEB, 2010) ile sınırlıdır.

1.9. Araştırmanın Sayılıları

Araştırmaya katılan görüşmecilerin içten ve samimi bir şekilde sorulan sorulara cevap verdikleri varsayılmıştır.

BÖLÜM II

YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olan kültür analizi deseni benimsenmiştir. Bu yöntem bireysel ve toplumsal davranış, yapı, işleyiş, değerler ve normlar gibi kültürel öğelerin tanımı ve analizinde kullanılır (Hancock, 2004; Aktaran: Yıldırım ve Şimşek, 2008). Kültür analizi yapılabilmesi için araştırılacak olan kültürlere dair yeterince bilgi sahibi olmak ve görüşülecek kişilerle yeterli seviyede vakit harcamak gereklidir. Bu kapsamdan araştırmaya konu olan farklı etnik yapılar hakkında detaylı araştırmalar yapılmış ve görüşmeler ayarlanmadan önce ve ayarlandıktan sonra görüşülecek kişilerle araştırmanın amacı hakkında detaylı bilgilendirme yapılmış ve bu kişilerin yeterince tanınması sağlanmıştır. Bu tür çalışmalarda genellikle belli bir grubun kültürü tanımlanır ve yorumlanır. Çalışmamıza konu olan farklı etnik yapıların değerlerini tanımlamak ve analiz etmek, çalışmamızın ana amacını oluşturduğundan, kültür analizi bu anlamda kullanılacak en uygun yöntemdir. Bu doğrultuda ülkemizde yaşayan farklı etnik yapıdan insanların değer yargılarını derinlemesine anlamak ve araştırmak mümkün olacaktır.

2.2. Çalışma Grubu

Katılımcı grubu seçilirken nitel araştırma yöntemlerinden olan maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Buradaki amaç probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini en üst derecede yansıtabilmektir. Maksimum çeşitliliğin elde edilebilmesi için katılımcıların farklı sınıf, meslek ve yaşta olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışma grubunun seçilmesi dernekler aracılığıyla yapılmış olup, bu kişilere dernekler aracılığıyla ulaşılmıştır. Belirlenen kişilerle öncelikle yüz yüze, telefon aracılığıyla veya e-mail göndermek suretiyle araştırmanın amacı net olarak sunulmuştur.

Görüşülen Balkan muhacirlerinden iki kişi Bulgaristan'dan, bir kişi Arnavutluk'tan, bir kişi de Makedonya'dan göç etmiş kişilerdir. Kafkas muhacirleri

grubu iki kişi Abhazya'dan, bir kişi Karaçay-Çerkesya bölgesinden, bir kiş de Batum'dan göç etmiş kişilerden oluşmuştur. Kürt görüşmeci grubu bir kişi Şanlıurfa, bir kişi Elazığ, bir Kiş Malatya ve bir kişi Van kökenli olan kişilerden oluşmuştur. Türk grubu bir kişi Isparta, bir kişi Kocaeli, bir kişi Gümüşhane ve bir kişi Van'dan olan kişilerden oluşmuştur. Arap grubu ise iki kişi Batman ve iki kişi Mardin'den olan kişilerden oluşmuştur.

Tablo 2: Çalışma grubu

Etnik Gruplar	f	Memleket
Türkler	1 1 1 1	Isparta Kocaeli Gümüşhane Van
Kürtler	1 1 1 1	Şanlıurfa Elazığ Malatya Van
Araplar	2 2	Batman Mardin
Balkan Muhacirleri	2 1 1	Bulgaristan Arnavutluk Makedonya
Kafkas Muhacirleri	2 1 1	Abhazya Karaçay-Çerkesya Batum

Araştırmaya katılan görüşmecilerin eğitim seviyeleri Tablo 3'te gösterilmiştir. Buna göre katılımcılardan ikisi 5 yıllık ilkokul mezunu, biri 8 yıllık ilköğretim mezunu, altısı lise mezunu ve on biri üniversite ve daha üstü seviyede eğitim almış kişilerden oluşmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların eğitim durumları

Eğitim Durumu	f	Katılımcılar içindeki oranı (%)
İlkokul (5 yıllık)	2	10.0
Ortaokul/İlköğretim (8 Yıllık)	1	5.0
Lise	6	30.0
Üniversite ve üstü	11	55.0

Toplam	20	100.0
--------	----	-------

Araştırmaya beş farklı etnik kimlikten katılımcılar dahil edilmiştir. Bu katılımcılara demografik bilgilerin bulunduğu kısımda bağlı buldukları etnik kimlikleri ve kendilerini ait hissettikleri kimlikleri de sorulmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken bulgu bireylerin kendilerini farklı kimliklere ait hissedebildikleridir. Bu anlamda görüşülen 20 kişiden 11'i kendini Türk hissettiğini, 3'ü kürt hissettiğini, 3'ü arap hissettiğini, 3'ü de Kafkas muhaciri hissetmektedir. Ayrıca Balkan muhacirlerinin tümü kendilerini geldikleri ülkelerin etnik kimliğinden değil de Türk olarak tanımlamaları da ayrıca dikkat çekmiştir.

Tablo 4: Aidiyet hissedilen kimlikler

Kimlikler	f	Katılımcılar içindeki oranı%
Türk	11	55.0
Kürt	3	15.0
Arap	3	15.0
Kafkas Muhaciri	3	15.0
Toplam	20	100.0

2.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması odak grup görüşmesi ile gerçekleştirilmiştir. Her etnik gruptan 4 kişi olmak üzere toplamda 20 kişi ile gerçekleştirilen veri toplama sürecinde, görüşülen kişilerin farklı sınıf, meslek ve yaştan olmalarına dikkat gösterilmiştir. Her bir odak grup görüşmesi, araştırmaya konu olan etnik gruplardan oluşmaktadır. Diğer bir deyişle, toplamda 5 odak grup görüşmesi yapılmış ve her bir grupta sadece 1 etnik grup yer almıştır. Odak grup görüşmesi yönteminin seçilmiş olmasının nedenlerinin başında ‘grupların kendilerine özgü normatif kalıpları yaratırken aynı zamanda içinde buldukları kültür ve değerler sisteminin de grup içinde temsilini’ (Yıldırım ve Şimşek, 2008) sağlamaları gelmektedir. Görüşmeler sırasında herkesin kendine ait yaşam öykülerinin bulunabileceği gerçeği göz önünde bulundurularak, görüş ve düşüncelerini özgürce ve samimi olarak paylaşabilmelerine özellikle dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda önceden belirlenmiş veya kapalı uçlu anket tarzı sorular sorma yerine, çerçevesi belli ama sabit olmayan bir sohbet ortamında

görüşmelerin gerçekleşmesine dikkat edilmiştir. Bunu yaparken aslında ulaşılması istenen şey görüşmeci ile görüşülen kişiler arasında iktidar ilişkisi kurulmasını engellemek ve deneyim, düşünce ve görüşlerini aktaran kişilerin bu süreçte kendilerini baskı altında hissetmemeleridir. Araştırmacı ve görüşülen kişiler arasındaki diyalog ve ortam görüşmenin seyrini belirleyen temel unsur olmuştur.

Aynı zamanda mevcut Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) ve müfredat (MEB, 2010) doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiş ve elde edilen sonuçlar odak grup görüşmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi ve analiz edilmesi sürecinde araştırmacıya kıyaslama ve detaylı analiz imkânı sağlamıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Betimsel analiz yaklaşımı, verilerin araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre organize edilmesine ve görüşmede kullanılan sorular veya boyutlar dikkate alınarak sunulmasına imkân vermektedir (Bogdan ve Biklen, 1998). İlk aşamada veri analizi için görüşmede yer alan boyutlardan yola çıkarak bir çerçeve oluşturulmuş ve verilerin bu çerçeve doğrultusunda hangi temalar altında düzenleneceği ve sunulacağı belirlenmiştir. Daha sonra bir önceki adımda oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler okunmuş ve düzenlenmiştir. Bu sırada veriler anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya getirilmiştir. En son aşamada verilerin tanımlanması ve okuyucuya anlaşılır bir şekilde ulaştırılması sağlanmaktadır. Verilerin okuyucuya ulaştırılması sırasında direk alıntılarının yanında araştırmacı kendi yorumlarını da sonuçların yorumlanması kısmında okuyucuya iletilmiştir.

Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) ve programı doküman analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Doküman analizi, araştırmalarda tek veri setini oluşturduğunda farklı, diğer bir araştırma yöntemiyle kullanıldığı zaman farklı şekillerde yapılır. Araştırmamızda doküman analizini tek veri seti olarak kullanma yerine görüşme yöntemiyle beraber ikinci bir yöntem olarak kullandığımız için karmaşık bir veri analizine ihtiyaç duyulmamıştır. Bu durumlarda doküman analizi yöntemiyle elde edilecek veriler, görüşme veya gözlem yoluyla elde edilecek

verileri desteklemek, çürütmek veya alternatif açıklamalar getirmek için yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Verilerin analizi yapılırken nitel araştırma analizlerinde kullanılan NVivo 10 programı kullanılmış, elde edilen görüşme notları ve döküman analizleri bu programa aktarılarak verilerin uygun başlıklar altında kodlanması sağlanmıştır.

Döküman analizi yapılırken kelime, cümle ve paragraflar dikkate alınmış ve buna göre kategorilendirme yapılmıştır. Kategorileri belirtmek amacıyla değer terimleri kullanılmıştır. Tüm kategoriler içerik taraması yapıldıktan sonra belirlenmiş ve bu kategorilerin analizinde frekans analizi yöntemi benimsenmiştir. Frekans analizinde terimlerin yüzdesel ve oransal olarak sıklığı ortaya konmuştur. Bu şekilde frekans analizinin yapılmasının nedeni kategoriler oluşturulurken ortaya çıkan öğelerin önemini ve yoğunluğunu belirlemektir (Tavşancıl ve Aslan, 2001).

2.5. Görüşme Formunun Özellikleri

Araştırmada tüm etnik gruplarla yapılan odak grup görüşmelerinde aynı görüşme formu kullanılmıştır. Literatür taraması yapıldıktan sonra oluşturulan soru havuzunu oluşturan sorular yirmi kişi üzerinde ön uygulama yapılarak uygun formatta açık uçlu sorular şeklinde görüşme formuna çevirilmiş ve elde edilen form alanında uzman beş farklı akademisyene gönderilerek geri bildirimleri istenmiştir. Gelen dönütler çerçevesinde sorulara son şekilleri verilmiş ve odak grup görüşmelerine başlanmıştır.

Görüşme formu beş temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde daha çok demografik sorular mevcuttur. Bu kapsamda görüşülen kişilerin eğitim seviyeleri, bağlı oldukları ve aidiyet hissettikleri etnik kimlikleri, anadilleri, ev halkı arasında konuşulan dilleri, aylık gelir seviyeleri ve inandıkları din hakkında kapalı uçlu sorular sorulmuştur.

Görüşme formunun ikinci kısmı etnik kimlik farklılıkları ve benzerlikleri üzerine inşa edilen sorulardan oluşmuştur. Buna göre görüşmecilerden aşağıdaki soruları cevaplamaları istenmiştir.

- 1) Etnik/kültürel farklılıkların veya benzerliklerin ülkemiz için önemi hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce bu farklılıkların veya benzerliklerin toplumumuza kazandırdığı bir şey var mıdır?

- 2) Farklı etnik kökenden insanlarla evlilik yoluyla kurulmuş bir akrabalık bağınız var mı? Bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?
- 3) Komşunuzun hangi etnik kimlikten olduğu önemli midir? Neden?
- 4) Farklı kültürlere değerlerini yaşama imkânının verilmesinin Türkiye’de çatışmaya ve bölünmeye neden olabileceğini düşünüyor musunuz?
- 5) Sizce etnik ve kültürel farklılıklar toplumda ayrışmalara mı yoksa kaynaşmalara mı neden olmaktadır? Neden?

Görüşme formunun üçüncü kısmında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ile ilgili sorular sorulmuş ve görüşmecilerden bu sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. Bu kısımda cevabı istenen sorular aşağıdaki gibidir.

- 1) Sizce T.C. vatandaşı olmak için hangi özellikleri taşımak gerekir?
- 2) Yurt dışında etnik kökeninizle mi yoksa T.C. vatandaşlığıyla mı tanınmak istersiniz? Neden?
- 3) T.C. Vatandaşı olmaktan gurur duyar mısınız? Neden?
- 4) Herkes sahip olduğu farklılıkları yaşayabilme hakkına sahip olmalıdır. Ama.....boyutunda ne söylemek istersiniz?

Görüşme formunun dördüncü kısmında araştırmanın temel kısmı olan değerlerle ilgili sorular sorulmuştur. Bu kısımda görüşülen kişilerden aşağıdaki sorulara cevap vermeleri istenmiştir.

- 1) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak ülkedeki tüm farklı insanları bir arada tutan ortak değerlerin neler olduğunu (veya ne olduğunu) düşünüyorsunuz? Bu değerleri önem sırasına göre sıralamanız gerekse nasıl sıraladınız?
- 2) Komşunuzda görmek istemediğiniz özellikler nelerdir?
- 3) Sizden farklı bir etnik yapıdan veya farklı bir kültürden geldiğine inandığınız birinin evinizi kiralamak istediğini varsayalım. Karar vermenizde etkili faktörler ne olurdu?
- 4) Yaşadığınız mahallede çocukların ve ev hanımlarının gün içinde kullanabilecekleri ve hoş vakit geçirecekleri bir park ve dinlenme alanını bireysel olarak yapmak istiyorsunuz. İnşaatı bitirmek için

yeterince nakit paranız yok fakat bankadan faizli kredi çekip inşaatı bitirme imkânınız var. Bu durumda ne yapardınız?

- 5) Evinizi inşa etmeden önce, arsanızda bahçelik alanda küçük bir alanın içinde mahalleliler tarafından kullanılan bir çeşme olduğunu fark ettiniz. Bahçenin etrafını çevirirken çeşmeyi yıkar mısınız yoksa çeşmeye göre mi duvar inşa edersiniz? Neden?
- 6) Başkalarının menfaatini kendi menfaatlerinizin önünde düşündüğünüz oldu mu? Nasıl?
- 7) Çocuğunuzun babanıza veya annenize karşı saygısızlık yaptığını varsayalım. Çocuğa karşı tavrınız ne olurdu?
- 8) Bir işverenin fazladan prim ödememek amacıyla çalıştırdığı işçilere elden maaş ödemesini veya resmiyette düşük maaşla çalıştırmasını nasıl değerlendirirsiniz?
- 9) Mağazadan sıfır olarak aldığınız bir telefonu iki ay kullandıktan sonra elden çıkarmayı düşündüğünüzü varsayalım. Bu süre zarfında telefonun kutusundaki hiçbir aparatı çıkarıp kullanmadığınız ve ürünün kutusuna herhangi bir zarar gelmediğini düşünelim. Yani telefonun fiziki olarak sıfır bir cihazdan farkı yok ve bunu sıfır telefon olarak satma imkânınız var. Bu durumda telefonu kullanılmış ikinci el bir telefon olarak mı satardınız? Yoksa sıfır olarak mı? Neden?
- 10) Çocuğunuzun eşcinsel biriyle arkadaşlık yapması hakkında ne düşünürsünüz? Neden?
- 11) Trafikte aşırı hız yaptınız ve polis sizi durdurdu. Memura belli bir miktar para verirsiniz size ceza yazmayacağını hissediyorsunuz. Ne yapardınız? Neden?

Görüşme formunun son kısmı ise eğitim boyutunu oluşturmuştur. Bu bölümde görüşmecilere eğitim müfredatı ile ilgili sorular sorulmuş ve mevcut öğretmenler hakkındaki görüşleri istenmiştir. Bu doğrultuda görüşmecilerden aşağıdaki sorulara cevap vermeleri istenmiştir.

- 1) Kültürel farklılıkların ve değerlerin eğitim sisteminde yer alması konusunda ne düşünürsünüz?

- 2) Eğitim müfredatının kapsayıcı olduğuna, yani farklı kültürleri dışarda bırakmadığına ve inandığınız değerleri barındırdığına inanıyor musunuz? Neden?
- 3) Eğitim müfredatının geliştirilme aşamasında farklı kültürlerin de yer almasının ayrışmalara mı yoksa daha sıkı bir bütünlüğe mi yol açacağını düşünürsünüz? Neden?
- 4) Farklı kültürlerden gelen öğrencilerin bir sınıfta eğitim alması avantaj mıdır? (veya Dezavantaj mıdır ?) Neden?
- 5) Farklı kültürlerin eğitim sistemine aktarılmasının ne gibi getirileri olur?
- 6) Önünüzde bulunan kâğıtta Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersinde öğrencilere verilmesi hedeflenen değerler vardır. Bunlardan çıkarmak istediğiniz veya bunlara ekleyeceğiniz değerler var mıdır?
- 7) Sizce Öğretmenler sınıf içerisindeki kültürel farklılıkların bilincinde midir?

Yukarıdaki sorulardan da anlaşılacağı üzere her bir odak grup görüşmesinin süresi minimum 40 dakika olmak üzere 80 dakikaya kadar çıkmıştır.

2.6. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Çalışmanın iç geçerlik ve dış güvenirliliğini sağlamak için döküman incelemesi ve görüşme teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Çalışmanın iç geçerliliğini arttırmak adına görüşme soruları ve yöntemi ile ilgili uzman görüşlerine başvurulmuştur.

İç geçerliği ve inanırlığı arttırmak adına veri toplama süreci belli bir doygunluğa ulaşıncaya kadar devam etmiş, bu doğrultuda veri toplama sürecinde katılımcılardan e-posta yoluyla belli sorulara tekrar cevap vermeleri istenmiştir.

2.7. Araştırmacının Rolü

Bir araştırmacının araştırma sırasında katılımcılarla olan ilişkilerinde müdahaleci olma, savunma veya taraftar pozisyonunda olma, istismarcı olma ve arkadaş olma gibi rollerden uzak durması gerekmektedir Glesne (2013). Araştırma boyunca yapılan görüşmelerde araştırmacı açık uçlu soruları görüşme formunda belirlenen şekilde sormuş, ancak açıklama ihtiyacı hissedildiğinde katılımcılara açıklayıcı cümleler kullanmıştır. Açıklama yaparken de yönlendirici olmaktan kaçınmıştır. Ayrıca araştırma boyunca katılımcılarla arkadaşlık ilişkisi geliştirmekten kaçınılmış, bunun yanında samimi bir tutum sergilenmiş, sorulara detaylı cevap alabilmek için aşırı resmi bir tutum sergilemekten kaçınılmıştır.

BÖLÜM III

BULGULAR

3.1 Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabı ile İlgili Bulgular

Çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan mevcut Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı ve müfredatı araştırmacı tarafından NVivo 10 programı kullanılarak analiz edilmiş ve kitapta verilmeye çalışılan değerler, tutum ve davranışlar uygun bir şekilde temalar altında düzenlenmiştir. Temaların belirlenmesi aşamasında ders kitabı ve müfredat üç kez gözden geçirilmiş ve ilk okumada oluşturulan temalarla ikinci ve üçüncü aşamada oluşturulan temalar karşılaştırılmış ve ortak temalar bulunarak son hali elde edilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı Talime ve Terbiye Kurulunun 26.09.2012 tarih ve 178 sayılı kurul kararı ile 2013-2014 öğretim yılından itibaren beş yıl süre ile ders kitabı olarak okutulmasına karar verilen 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) kendi içinde dört ana temaya ayrılmıştır. Bu temalar '*Her insan değerlidir*', '*Demokrasi kültürü*', '*Hak ve özgürlüklerimiz*' ve '*Görev ve sorumluluklarımız*' şeklinde oluşturulmuştur. Bu temalar da kendi içlerinde ayrı temalara bölünmüş ve dersin işlenişi bu sıraya göre yapılmıştır (Şekil 2).

Her İnsan Değerlidir teması kendi içinde şu bölümlere ayrılmıştır: Bireylerin kendine has özellikleri, farklılıklarımız ve toplum, insanın değeri, insanın varlığı ve onurunun korunması ve İnsani değerler. *Demokrasi Kültürü* temasının altında şu bölümler yer almaktadır: Ayrımcılık, demokrasilerde insanın önemi, demokrasinin temel özellikleri, demokratik vatandaş, diyalog ve etkili iletişim, farklılıklar ve toplum, iş bölümü ve işbirliği, sorunların demokratik çözümü ve toplumsal cinsiyet eşitliği. *Görev ve Sorumluluklarımız* temasının altında yer alan alt başlıklar şu şekildedir: Çalışmak, üretmek, yardımlaşmak, değerler ve toplumsal birlikteliğimiz, devletin vatandaşa karşı görevleri, engellilere ve yaşlılara karşı sorumluluklarımız, kamu malları ve ortak yaşam alanları, karar verme süreçlerine katılım, kurallara uyma sorumluluğu, sorumluluk üstlenmenin önemi, toplumsal sorunlar ve çözümleri ve vatandaşlık görev ve sorumluluklarımız. *Hak ve Özgürlüklerimiz* temasının altındaki başlıklar şu şekilde belirlenmiştir: Hak özgürlük ve sorumluluk, haklarımızı

hangi ortamda kullanabiliriz, hukukun üstünlüğü, insan hak ve özgürlükleri, insan hakları ile ilgili gelişmeler ve sivil toplum kuruluşları.

Şekil 2: Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Kitabı Temaları

3.1.1. Her İnsan Değerlidir

- 3.1.1.1. Bireylerin kendine has özellikleri
- 3.1.1.2. Farklılıklarımız ve toplum
- 3.1.1.3. İnsanın değeri
- 3.1.1.4. İnsanın varlığı ve onurunun korunması
- 3.1.1.5. İnsani değerler

3.1.2. Demokrasi Kültürü

- 3.1.2.1. Ayrımcılık
- 3.1.2.2. Demokrasilerde insanın önemi
- 3.1.2.3. Demokrasinin temel özellikleri
- 3.1.2.4. Demokratik vatandaş
- 3.1.2.5. Diyalog ve etkili iletişim
- 3.1.2.6. Farklılıklar ve toplum
- 3.1.2.7. İş bölümü ve işbirliği
- 3.1.2.8. Sorunların demokratik çözümü
- 3.1.2.9. Toplumsal cinsiyet eşitliği

3.1.3. Görev ve Sorumluluklarımız

- 3.1.3.1. Çalışmak, üretmek, yardımlaşmak
- 3.1.3.2. Değerler ve toplumsal birlikteliğimiz
- 3.1.3.3. Devletin vatandaşlara karşı görevleri
- 3.1.3.4. Engellilere ve yaşlılara karşı sorumluluklarımız
- 3.1.3.5. Kamu malları ve ortak yaşam alanları
- 3.1.3.6. Karar verme süreçlerine katılım
- 3.1.3.7. Kurallara uyma sorumluluğu
- 3.1.3.8. Sorumluluk üstlenmenin önemi
- 3.1.3.9. Toplumsal sorunlar ve çözümleri
- 3.1.3.10 Vatandaşlık görev ve sorumluluklarımız

3.1.4. Hak ve Özgürlüklerimiz

- 3.1.4.1. Hak özgürlük ve sorumluluk
- 3.1.4.2. Haklarımızı hangi ortamda kullanabiliriz
- 3.1.4.3. Hukukun üstünlüğü
- 3.1.4.4. İnsan hak ve özgürlükleri
- 3.1.4.5. İnsan hakları ile ilgili gelişmeler
- 3.1.4.6. Sivil toplum kuruluşları
- 3.1.4.7. Hak ve özgürlüklerin ihlali

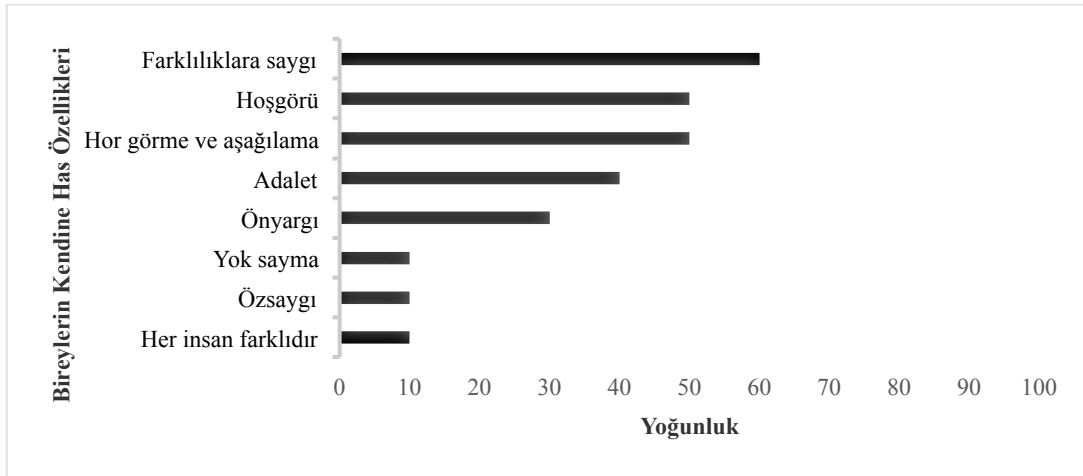
Yukarıda belirtilen temalar ve alt başlıkları Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabında (Aşan, 2013) yazılı olanlardır. Bunların yanında çalışmamızda kitabın ana temalarının altında verilen alt temalar da kendi içlerinde incelenmiş ve ders kitabında veya müfredatta direk olarak yazılmayan fakat metin içerisinde araştırmacı tarafından çıkarım yapılarak oluşturulmuş temalar bulunmuştur. Bu temaların bulunması aşamasında ders kitabı titizlikle incelenmiş ve aşağıda belirtildiği gibi ayrı ayrı başlıklar halinde yeni temalar oluşturulmuştur.

3.1.1. Her insan değerlidir

3.1.1.1. Bireylerin kendine has özellikleri

Her insan değerlidir temasının altında verilen bireyin kendine has özellikler alt başlıklı tema kendi içinde farklı mesajlar içermektedir. Araştırmacı tarafından yapılan okumalardan sonra *Bireylerin Kendilerine Has Özellikleri* temasının içinde geçen alt temalar tablo 5'teki gibi belirlenmiştir.

Tablo 5: Bireylerin kendine has özellikleri teması altında belirlenen alt temalar

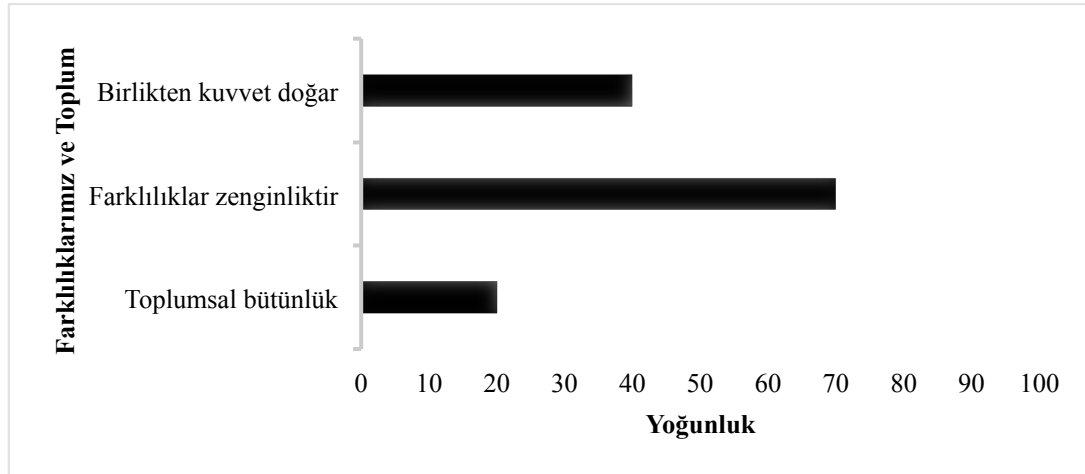
Buna göre öğrencilere farklılıklara saygılı olmanın gerekleri doğadan örnekler verilerek ve öğrencileri düşünmeye sevk edici sorular sorularak verilmeye çalışılmıştır. Hoşgörülü olmanın önemi anlatılırken hoşgörünün insanlığın ve toplumun değerini oluşturduğu belirtilmiş ve akılda kalıcı olması amacıyla da farklı iki kültürden gelen bireylerin birbirini hoş gördüğü karikatür çizimine yer verilmiştir. Hor görmenin ve aşağılamanın aslında toplumsal anlamda ve bireyler arasındaki iletişimin sağlıklı olması açısından ne kadar olumsuz bir durum olduğu bilinci iki

arkadaş arasında geçen konuşmaların ve tavırların metin içinde verilmesiyle öğrenciye kazandırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda adil olmanın ve adaletli davranmanın tıpkı hoşgörü gibi insanlığın ve toplumun değerini oluşturduğu vurgusu yapılmış ve bununla beraber önyargısız davranılması gerektiği vurgulanmıştır. Tüm bunların yanında öğrencilerin kendi özsayıgılarını kazanmaları gerektiği, fakat özsayıgı bilinci elde edilirken diğer insanların farklı olabileceği, doğal olarak farklı anlayış, tavır ve tutumlarla karşılaşabilecekleri gerçeği de direk olmasa da dolaylı yollardan öğrenciye aktarılmıştır. Burada özellikle özsayıgı bilincini elde eden bireyin kendini ve değerlerini tanıdığı ve bu tanıma vasıtasıyla içinde yaşadığı toplumu, beraber olduğu arkadaşlarını ve etkileşimde bulunduğu diğer bireyleri daha etkili anladığı ve yol gösterdiği bilinci kazandırılmaya çalışılmıştır.

3.1.1.2. Farklılıklarımız ve toplum

Her İnsan Değerlidir temasının altına verilen *Farklılıklarımız ve Toplum* alt temasının altında üç başlık belirlenmiştir (Tablo 6). Yapılan okumalarda bu alt temanın altında öğrencilere birlik ve beraberliğin önemini anlatılmaya çalışıldığı ve bireysel ve toplumsal işleri yaparken başkalarından yardım almanın işin sonucunu daha verimli hale getireceği mesajı üzerinde durulmuştur.

Tablo 6: Farklılıklarımız ve toplum teması altındaki belirlenen alt temalara

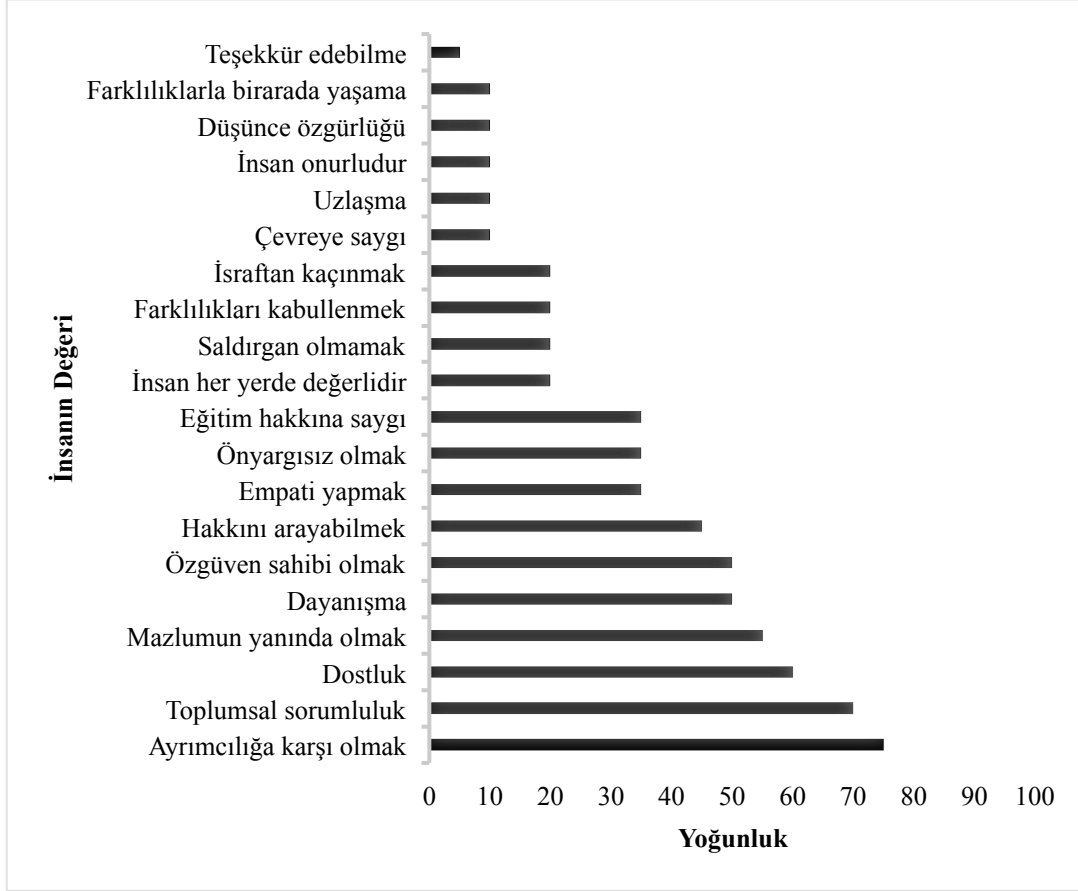
Bu konu işlenirken her metin içinde örnekler verilmiş hem de öğrenilen bilginin akılda kalmasını sağlamak amacıyla görsel mesajlar kullanılmıştır. Toplumsal bütünlük mesajı verilirken insanın toplumsal ve biyolojik bir varlık

olduğu, diğer insanlarla bir arada yaşamasının gerekliliği ve diğer tüm bireyler gibi hayatını devam ettirmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu alt temanın altında son olarak verilmeye çalışılan konu farklılıkların aslında zenginlik unsuru olduğudur. Bu konu *Farklılıklarımız ve Toplum* alt temasının içinde geçen en yoğun konu olarak göze çarpmaktadır. Bu konu anlatılırken öğrencilerin kendi aralarında aynı konu hakkında ne tür değişik görüşler bildirebildiklerine ve bu değişik görüşlerden ne tür farklı çözüm önerilerinin çıktığına değinilmiştir. Bunun yanında insanın birey olarak özel olduğu ve kabiliyetlerinin de birbirinden farklı olduğu, fakat bunların farklı bireylerle bir araya gelince ortaya önemli işlerin çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak toplumun bireylerden oluştuğu ve bu bireylerin kendine göre farklılıklarının olabileceği düşüncesi üzerinde gelişen bu tema, aslında birlikte yaşama kültürünün öğrenciye kazandırılması açısından önem arz etmektedir. Fakat bahsedilen farklılıkların genellikle fiziksel ve ruhsal farklılıklar olduğu ve kültürel farklılıklardan bahsedilmediğini de belirtmek gerekir.

3.1.1.3. İnsanın değeri

İnsanın değeri temasının altında belirlenen alt temalara baktığımızda (Tablo 6) ayrımcılığa karşı bilinçlendirmenin, toplumsal sorumluluk duygusu geliştirmenin, dostluk bağlarının öneminin vurgulanmasının, güçlünün yanında zayıfın ve zulme uğrayanın yanında olunması gerektiğinin ve dayanışmanın öneminin ilk sıralarda yer aldığını görmekteyiz.

Burada ayrımcılığın içinin dil, din, cinsiyet ve etnik köken ayrımcılığı olarak doldurulduğunu görmekteyiz. Ayrıca bir insanın yaptığı işlerden, davranışlarından ve görünüşünden dolayı küçük görülemeyeceği, bu konuda ayrımcılığa tabi tutulamayacağı ve böyle davranmanın insanın değerini arttıracığı üzerinde durulmuştur. İçinde yaşadığımız dünyanın sadece bize ait olmadığı ve bunu en güzel şekilde gelecek nesillere aktarmamız gerektiği ve başkalarının mallarının kendi mallarımız gibi korunması gerektiği gerçeği toplumsal sorumluluk bilinci oluşturmak şeklinde verilmiş ve örnek olarak da veda hutbesinin bir kesiti sunulmuştur. Ayrıca çevreye saygılı olunması gerektiği ve bunun da bir toplumsal sorumluluk olduğu bilinci öğrencilere sorular sorularak verilmeye çalışılmıştır.

Tablo 7: İnsanın değeri temasının altında belirlenen alt temalar

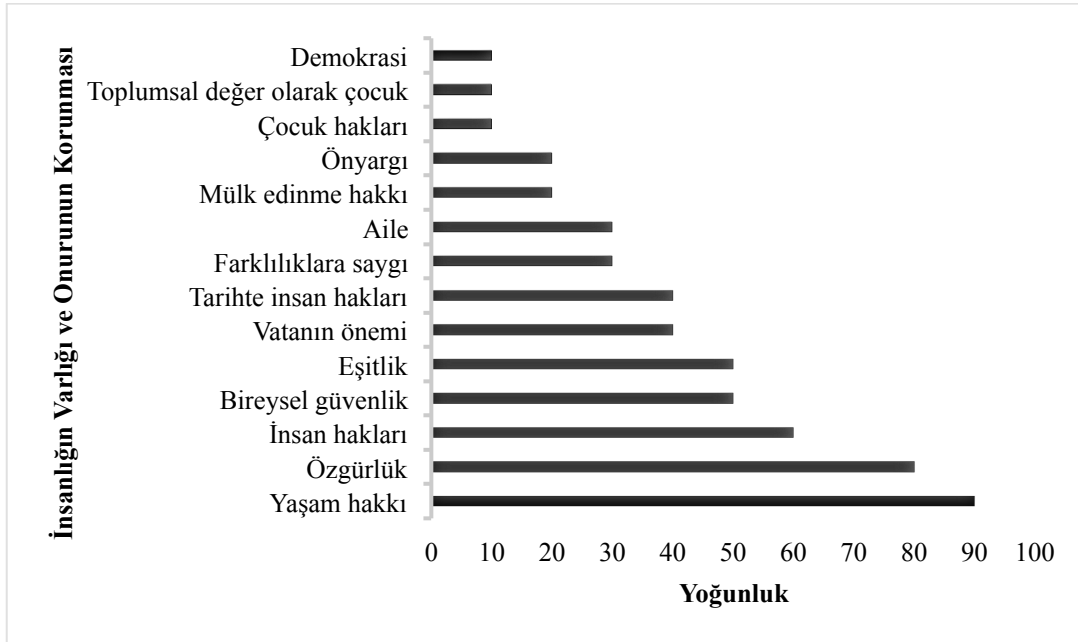
Dostluk vurgusu bencillikle beraber verilmiş, bir bakıma bu iki zıt tanım verilerek dostluğun pekiştirilmesi istenmiştir. Bu dünyada yaşamının gayelerinden biri olarak insanı sevme ve dost edinme fikirleri üzerinde durulmuştur. Her türlü ayrımcılığa karşı güçsüzlerden ve zayıflardan yana tavır takınılması gerektiği vurgulanmış, küçük bir kızın televizyon izlerken gördüğü Afrika'daki aç çocuklar için televizyonun arkasına ekmek kırıntılarını attığı hikâyesi bu anlamda öğrencilere sunulmuştur. Bu hikâye aynı zamanda toplumsal sorumluluk teması altında düşünülmüştür. Öğrencilerin okulda üzerinde tartıştıkları bir konu üzerinde dayanışma ve uzlaşma yöntemi ile fikir birliğine varmalarının istenilen bir davranış türü olduğu metinlerde geçen terimlerden ve sorulan sorulardan çıkarılmıştır. Toplumsal yaşam içince özgüven sahibi olmak, haksızlıklar karşısında susmamak ve demokratik yollardan hakkını arayabilmek, başkalarının düştüğü durumlar üzerine derinlemesine düşünüp empati yapabilmek, farklılıklara karşı önyargısız yaklaşabilmek, cinsiyet ayrımı yapmadan herkesin eğitim hakkına saygı duymak,

başkalarının değerlerine ve önceliklerine karşı saldırgan tavırlar içinde olmamak, farklılıkları yok saymak yerine onlarla beraber yaşamasını bilip kabullenmek, insanın onurlu bir varlık olduğunu, dolayısıyla insanların onuruyla oynayacak tavır ve davranışlardan kaçınmak, yaşadığı çevreye saygılı olmak, birey olarak israftan kaçınmak ve son olarak teşekkür edebilmek bu temada verilmek istenen tavır ve davranışlar olarak belirlenmiştir.

3.1.1.4. İnsan varlığı ve onurunun korunması

İnsanlığın varlığı ve onurunun korunması temasının altında belirlenen alt temalar Tablo 7’de verilmiştir. Bu bölümde özellikle İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ne değinilmiş ve insan haklarının önemi üzerinde durulmuştur. Bireylerin yaşam hakkının temel insan haklarından olduğu gerçeği belirtilmiş ve en yoğun tema olarak gözlemlenmiştir. Buna göre İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin değişik maddeleri referans olarak gösterilmiş, hiç kimsenin işkenceye maruz bırakılamayacağı, keyfi olarak yakalanamayacağı, alıkonulamayacağı ve sürgün edilemeyeceği üzerinde durulmuştur. Bu bölümde geçen yoğun temalardan bir diğeri de özgürlüktür.

Tablo 8: İnsanlığın varlığı ve onurunun korunması temasının altında belirlenen alt temalar

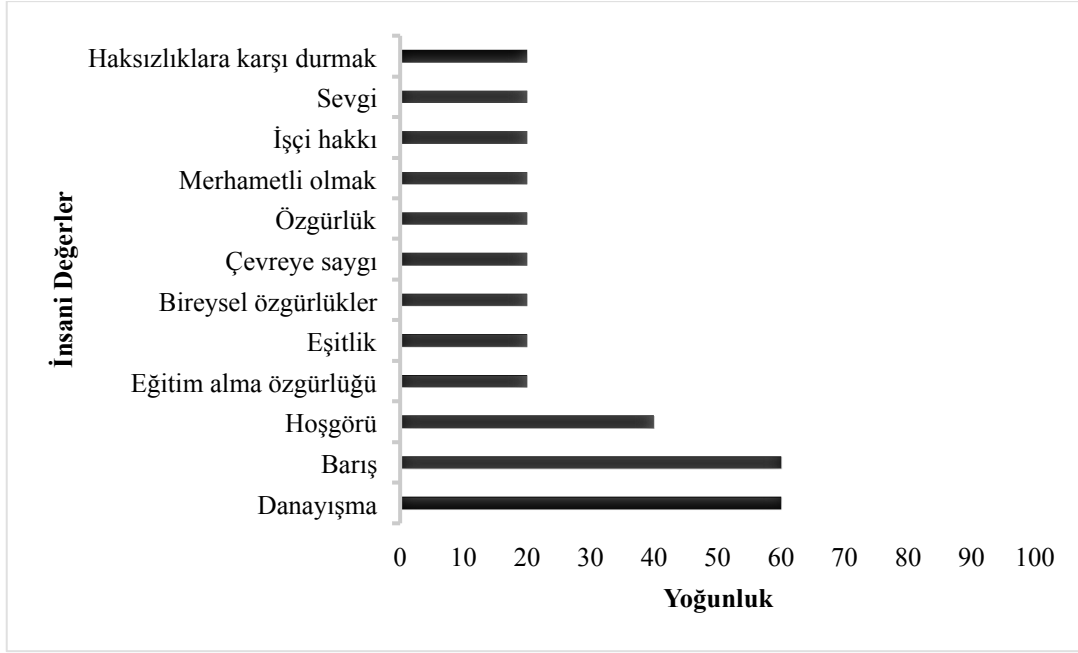
Özellikle Atatürk'ün özgürlük üzerine ne derece hassas olduğu vurgulanmış ve özgürlüğün evrensel bir değer olduğu belirtilmiştir. Ayrıca İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne değinilmiş, özgürlüğün herkesin hakkı olduğu, bireyin uyruğunu değiştirme hakkının ve barışçı yollardan dernek kurup toplanma hakkının özgürlük kapsamında değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bölümde insan haklarının uluslararası düzeyde de korunduğu ve bunların belli kurumların teminatı altına alındığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin, İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkin sözleşme, çocuk haklarına dair sözleşme ve kişisel ve siyasal haklara ilişkin uluslararası sözleşmelere değinilmiş ve bunların her birinin insanın varlığını ve onurunu koruyucu maddeler içerdiği üzerinde durulmuştur. Bireysel güvenlik ve eşitlik temalarının eşit yoğunlukta işlendiği tespit edilmiştir. Diğer temalarda olduğu gibi burada da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi referans olarak gösterilmiş, kişinin güvenli bir hayat yaşamasının temel özgürlüklerden olduğu ve herkesin yasalar karşısında eşit şartlara sahip olduğu ve kimseye bu anlamda ayrımcılık yapılamayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca eşitlik ve insan onuruna saygı göstermenin insan hakları düşüncesinin temelinde bulunduğu üzerinde durulmuştur. Vatan sahibi olmanın önemi üzerinde durulurken Atatürk'ün İstanbul'un işgali üzerine kaleme aldığı protesto metnine yer verilmiş ve vatanın işgalinin aslında hürriyet ve milliyet gibi değerlere karşı bir saldırı olduğu, dolayısıyla temel insan haklarının ayaklar altına alındığı mesajı verilmiştir. İnsanın varlığının ve onurunun korunması açısından ele alındığında vatanın önemi daha da belirginleşmektedir. Bu anlamda öğrencilere vatansız olmanın aslında insanın varlığının bitirilmesine yönelik bir girişim olduğu ve yaşam hakkı gibi temel insan haklarıyla bağdaşmadığı belirtilmiştir. *İnsanlığın varlığı ve onurunun korunması* temasının altında geçen diğer temaların tarihte insan hakları, farklılıklara saygı, aile, mülk edinme hakkı, önyargı, çocuk hakları, toplumsal değer olarak çocuk ve demokrasi şeklinde olduğu gözlenmiştir.

3.1.1.5. İnsani değerler

Bu tema altında ortaya çıkan alt temaların tüm bölüm boyunca hemen hemen eşit yoğunlukta verildiği gözlemlenmiştir. Dayanışmanın önemi ve barış içinde yaşamının insani değerler sıralamasında ilk sıralarda olduğu gözlemlenmiştir.

Yaşlılara yardım etmenin ve yardıma muhtaçların yardımına koşmanın ve barış içinde yaşamının önemi anlatılırken karikatürlerden faydalanılmış ve beyin fırtınası yapmalarını sağlayıcı kısa cümleler verilmiştir.

Tablo 9: İnsani değerler temasının altında belirlenen alt temalar

Bu bölümde ayrıca hoşgörülü olmanın toplumsal huzur açısından önemi üzerinde de durulmuş ve hem bireysel hem de toplumsal huzurun sağlanabilmesi adına farklılıklara karşı hoşgörülü davranılması konusu ele alınmıştır. Diğer bölümlerde olduğu gibi burada da eğitim alma özgürlüğü, eşitlik ilkeleri, bireysel özgürlükler, çevreye saygı, sevgi ve haksızlıklara karşı olabilme konuları üzerinde durulmuştur. Farklı olarak bu bölümde işçi haklarının önemi üzerinde durulmuş ve insanlara karşı merhametli ve bağışlayıcı olmaktan bahsedilmiştir.

Kitabın *Her İnsan Değerlidir* ana temasının altında kitabın yazarı tarafından verilen ve araştırmacı tarafından kitabın analizi sırasında ortaya çıkarılan alt temalara genel olarak bakacak olursak ortaya uzun bir liste çıktığını görebiliriz. Bireylerin kendine has özelliklerinin bahsinin geçtiği temanın altında adalet, farklılıklara saygı duyma, hor görmeme ve aşağılamama, hoşgörülü olma, önyargısız olma, özsaygı sahibi olma, yok saymama ve her insanın farklı olduğu gibi başlıca temaların varlığından bahsedebiliriz. Farklılıklarımız ve toplum temasının altında araştırmacı tarafından ortaya çıkarılan alt temalar toplumsal bütünlüğün önemi, farklılıkların

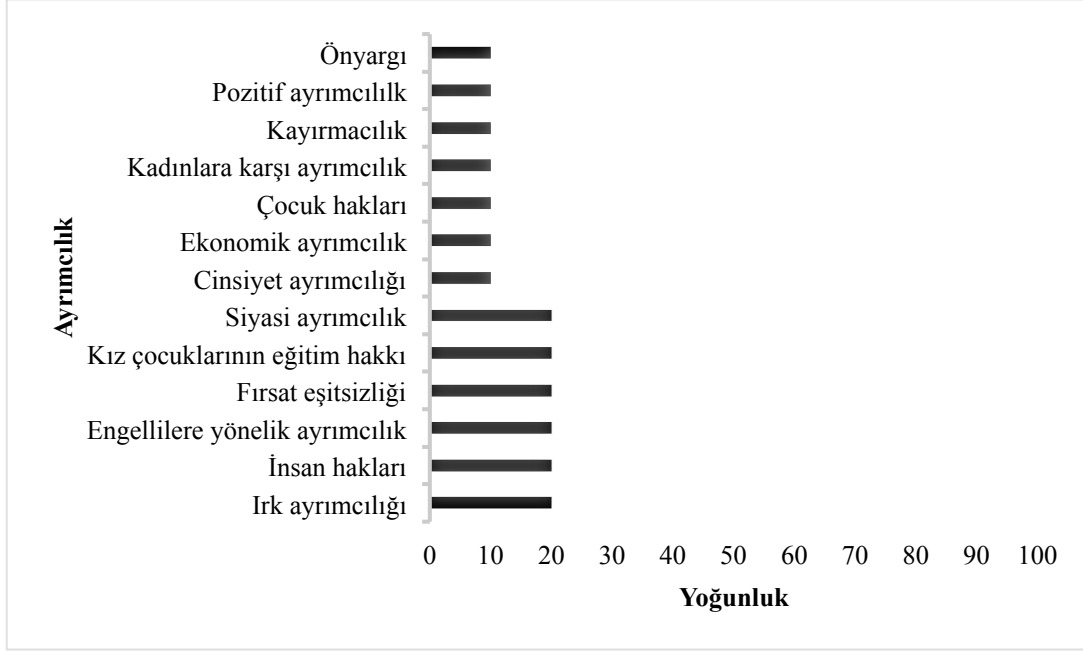
zenginlik olduğu bilinci ve birlikten kuvvet doğduğu dűşüncesinin ele alındığı alt temaların ortaya çıktığı görülmektedir. İnsanın değeri temasının altında ortaya çıkarılan alt temalar uzlaşma, toplumsal sorumluluk sahibi olmak, teşekkür edebilmek, özgüven sahibi olmak, önyargısız olmak, mazlumun yanında olmak, israftan kaçınmak, insanın onurlu olduğu bilincinde olmak, insanın her yerde değeri olduğunu unutmamak, bireylerin haklarını arayabilmesinin gerekliliğine inanmak, farklılıklarla bir arada bulunabilmek, farklılıkları dışlamadan kabullenebilmek, empati kurabilmek, cinsiyet ayrımı gözetmeden eğitim hakkına saygı duymak, düşünce özgürlüğünü savunmak, dostluk ve dayanışma kültürü edinmek, yaşadığı çevreye saygılı ve duyarlı olmak, başkalarına karşı saldırgan olmamak ve ayrımcılığa karşı olmak şeklinde belirlenmiştir. İnsan varlığının ve onurunun korunması temasının altında belirlenen alt temalar yaşam hakkı, vatanın önemi, uluslararası düzeyde insan hakları, toplumsal değer olarak çocuk, tarihte insan hakları, özgürlük, önyargı, mülk edinme hakkı, farklılıklara saygı, eşitlik, demokrasi, çocuk hakları, bireysel güvenlik ve aile olarak belirlenmiştir. Son olarak insani değerler temasının altında belirlenen alt temalar sevgi, özgürlük, merhametli olma, işçi hakkı, hoşgörü, haksızlıklara karşı durmak, eşitlik, eğiti alma özgürlüğü, dayanışma, çevreye saygı, bireysel özgürlükler ve barış olarak düzenlenmiştir.

3.1.2. Demokrasi Kültürü

3.1.2.1. Ayrımcılık

Demokrasi kültürü temasının altında verilen başlıklardan biri ayrımcılık olarak geçmektedir. Araştırmacı tarafından yapılan analizler sonucunda ayrımcılık başlığı altında tablo 9’da belirtilen alt temaların varlığı tespit edilmiştir. Başlığın genelinde verilmeye çalışılan mesajların eşit oranlarda dağılım gösterdiği gözlenmiştir. Ayrımcılık başlığının dolaylı ve dolaysız ayrımcılık şeklinde ikiye ayrıldığını ve ırk ayrımcılığının dolaylı ayrımcılık başlığı altında verildiği görülmektedir. Irk ayrımcılığı konusu işlenirken bir dönem özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nde siyahlarla beyazların birbirinden nasıl ayrıldığını belirtmek için bu iki grubun aynı otobüslerde seyahat etmediği örneği verilmiştir.

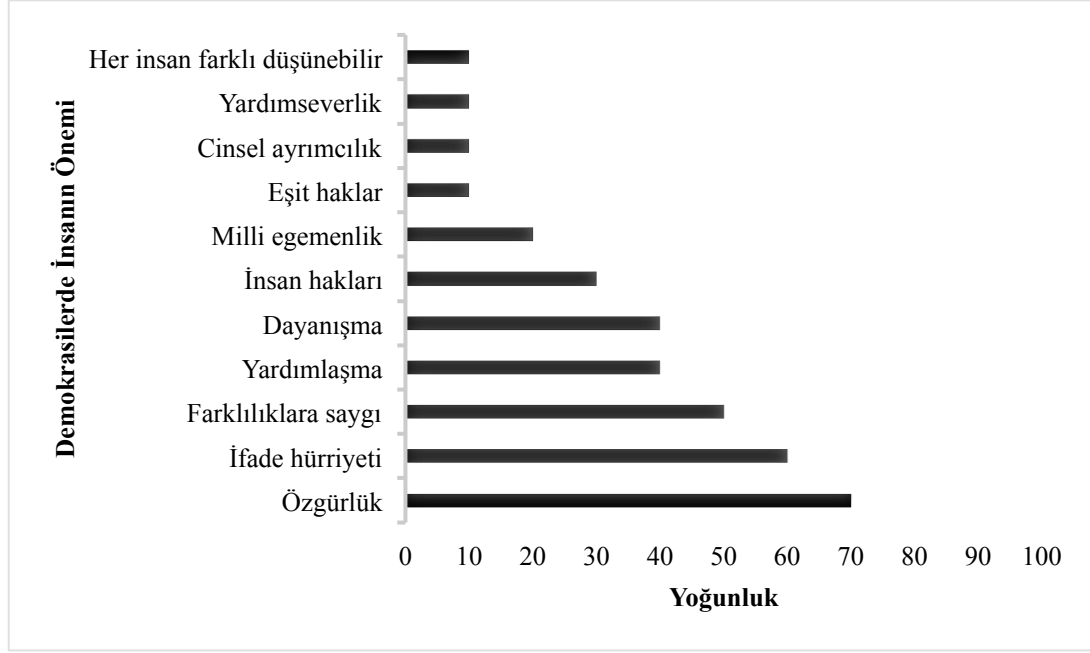
Tablo 10: Ayrımcılık temasının altında belirlenen alt temalar

Her insan değerlidir temasının altında verildiği gibi burada da insan haklarına değinilmiş ve temel referans olarak da İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gösterilmiştir. Burada insan haklarının ihlaline örnek olarak göçmen olan bir aileye kiralık ev verilmediği durumu verilmiş, bir bakıma yaşam hakkının ihlali üzerinde durulmuştur. Engellilere yönelik ayrımcılık dolaylı ayrımcılık kategorisi altında verilmiş ve engelli olduğu için işe alınmayan bir bireyin durumu insan hakları ihlali ve ayrımcılık olarak sunulmuştur. Fırsat eşitsizliğinde bahsedilirken yönetimde bulunan kişilerin sürekli aynı soydan gelen insanlar olması örnek olarak verilmiş ve tüm vatandaşların aynı hak ve özgürlüklerden yararlanamamasının eşitlik ilkesine ters düştüğü belirtilmiştir. Eğitim hakkının ayrımcılık teması altında işlenirken cinsiyet ayrımı kapsamında düşünüldüğü, kız çocuklarının eğitim hakkının bazı bölgelerde ellerinden alındığı ve kadın oldukları için belli kişilerin eğitim hakkından mahrum olduğu belirtilmiştir. Bunun dışında ayrımcılık temasının altında verilen ve araştırmacı tarafından belirlenen alt temalar siyasi ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı, ekonomik ayrımcılık, çocuk hakları, kadınlara karşı ayrımcılık, kayırmacılık, pozitif ayrımcılık ve önyargı olarak belirlenmiştir.

3.1.2.2. Demokrasilerde insanın önemi

Özgürlük vurgusunun demokrasilerde insan haklarının önemi başlığı altında ön planda olduğu görülmektedir. Bireylerin karar vermede özgür oldukları ve yaşam biçimleri üzerinde baskı uygulanamayacağı üzerinde durulduğu görülmüştür.

Tablo 11: Demokrasilerde insanın önemi temasının altında belirlenen alt temalar

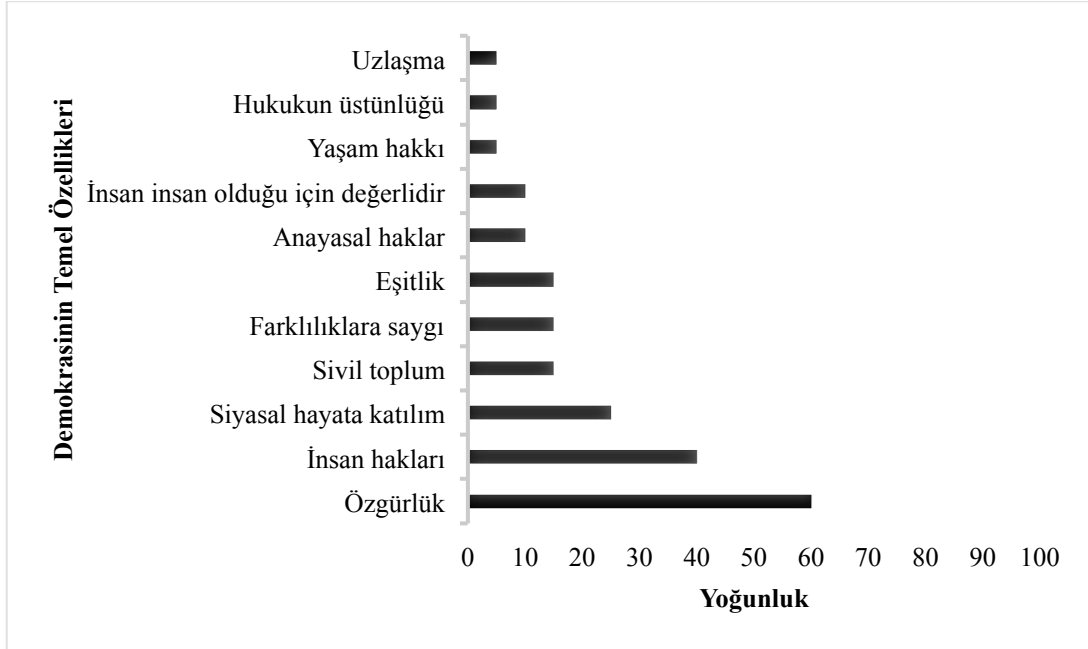
İfade hürriyeti temasının yoğunluk olarak ikinci sırada olduğu tespit edilmiştir. Bu temanın aktarılması aşamasında sınıf ortamında tek söz sahibi olarak öğretmenin verildiği ve okulda öğrencilerin sorumluluk almadıklarını gösteren örnek bir metin verilmiştir. Demokratik değerlere ters olan otoriterlik, pasif vatandaşlık ve kargaşa hali gibi durumlar da bu metin içerisinde öğrencilere aktarılmıştır. İfade hürriyeti sadece okul veya sınıf içinde elde edilmesi gereken demokratik bir hak olarak ele alınmamış, aynı zamanda aile ortamları gibi farklı ortamlarda da bireylerin ifade hürriyetine sahip olmaları gereği üzerinde durulmuş ve bu yönde mesajlar verilmiştir. Farklılıklara saygı gösterilmesi gerektiği ve farklı düşündüğünden dolayı kimsenin dışlanamayacağı vurgusu belirlenen temalardan biridir. Bunun dışında diğer temalarda olduğu gibi yardımlaşma, insan haklarının önemi, eşit hakların kullanılabilmesi, cinsel ayrımcılığa karşı olmak ve yardımseverlik diğer alt temalar olarak belirlenmiştir. Diğer temalardan farklı olarak demokrasilerde insanın önemi

temasının altında milli egemenlik temasının işlendiği görülmektedir. Burada devletin hiçbir yabancı gücün kontrolünde olamayacağı, egemenliğin millete ait olduğu ve milletin üzerinde hiçbir gücün düşünülmemeyeceği konularına değinilmiştir.

3.1.2.3. Demokrasinin temel özellikleri

Demokrasinin temel özellikleri temasının altında belirlenen alt temalardan yoğunluk olarak ilk sırada olan tema özgürlük olmuştur. Özgürlük demokrasinin olmazsa olmazı olarak düşünülmüş ve başkalarının haklarını çiğnememek koşuluyla tüm bireylerin eşit derecede özgür olduğu düşüncesinin hâkim olduğu gözlenmiştir.

Tablo 12: Demokrasinin temel özellikleri temasının altında belirlenen alt temalar

İnsan hakları, diğer temalarda olduğu gibi burada da demokrasinin temel özellikleri arasında sayılmış ve insan haklarından bahsedilebilmesi ve bu hakların yasal ve anayasal güvence altına alınabilmesi için demokrasinin olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Burada verilen örnekler daha çok katılımcı vatandaşlıkla ilgili örnekler olmuştur. Bir beldede yerel bir konuyla alakalı yapılacak iş için halktan referandum yoluyla fikrinin sorulması ve bir ev hanımının evindeki elektrikli bir aletin voltaj düşüklüğü yüzünden bozulması olayını mahkemeye götürmesini ve bunu kazanmasını insan haklarının yanı sıra katılımcı ve aktif vatandaşlık konuları kapsamında da düşünebiliriz. Demokrasinin olmazsa olmazlarından olan siyasal

hayata katılım şartı da bu tema altında işlenen alt temalardan biri olmuştur. Bireylerin siyasal hayata katılmasının sadece meclis çatısı altında aktif siyaset yapmak olarak algılanmaması gerektiği gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda, oy kullanmanın ve bu yolla fikir belirtmenin de siyasal hayata katılım olduğunu söylememiz mümkündür. Bu anlamda siyasal hayata katılım demokrasinin ayrılmaz bir parçası olarak sunulmaktadır. Bunların dışında sivil toplum kuruluşları, farklılıklara saygı duyma, eşitlik, anayasal haklar, insanın insan olduğu için değerli olduğu, yaşam hakkı, hukukun üstünlüğü ve uzlaşma kültürü de demokrasinin temel özellikleri temasının altındaki alt temalar olarak belirlenmiştir.

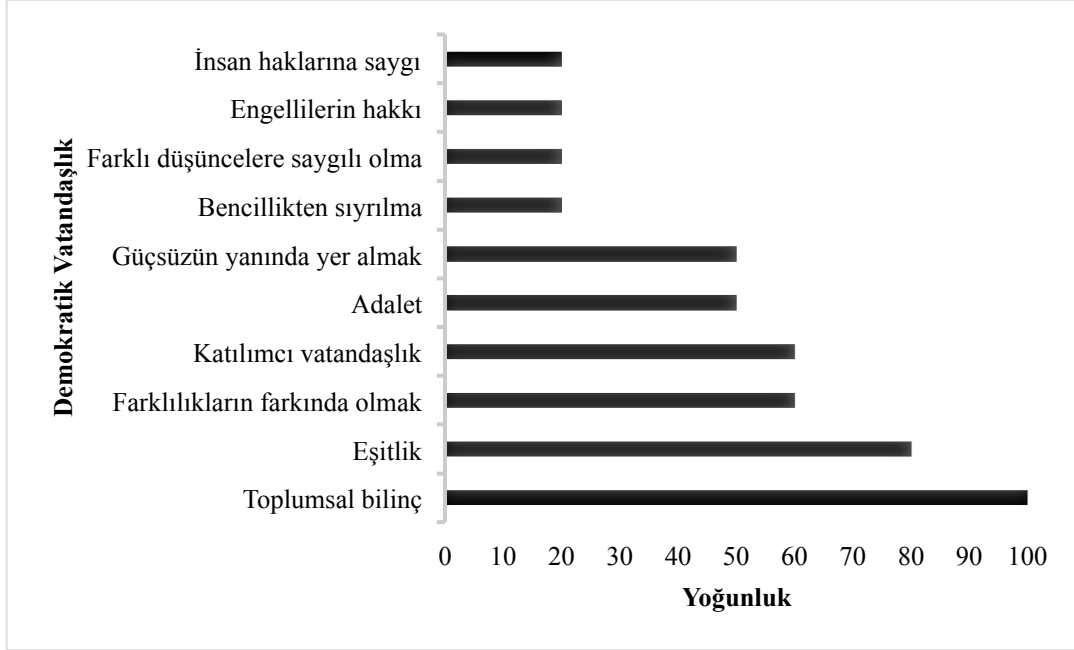
3.1.2.4. Demokratik vatandaş

Demokratik vatandaşlık temasının altında verilmeye çalışılan mesajların yoğunluk derecesi bakımından ön sırada bulunan maddesinin toplumsal bilincin önemi ve bu bilincin oluşturulmasının gereği olduğu gözlenmiştir. Bireyin daha önceki temalarda da geçtiği gibi biyolojik yanının olduğu gibi toplumsal yanının da olduğu ve bu gerçeği bireyin hayatının bir parçası olarak düşünmemiz gerektiği mesajının verilmeye çalışıldığı bu temada insanların sorumluluk taşıdığı, başkalarıyla işbirliği içinde olduğu, başkalarıyla geliştirdiği ilişkilerde sosyal adaletten yana olduğu ve toplumsal konularda içinde yaşadığı toplumun faydasına olacak işler yaptığı vurgusu yapılmıştır. Eşitlik konusunun da diğer temalarda olduğu gibi burada ağır basan konulardan biri olduğu gözlenmiştir. Buna göre bireylerin başka kişilerle ilişkilerinde eşitlik ilkesini benimsedikleri, kendilerini ilgilendiren veya ilgilendirmeyen konularda eşit uygulamalardan yana tavır takındığı teması işlenmiştir. Toplumsal bilincin gelişmesi ve eşitlik ilkelerine göre hareket edilmesi gerekliliğinin demokratik vatandaşlık için ne derece önemli olduğu düşünülürse, bu iki temaya ağırlık verilmiş olmasının normal olduğu söylenebilir.

Demokratik vatandaşlık temasının altında işlenen alt temalardan bir diğerinin farklılıkların farkında olma ve farklı düşüncelere karşı saygılı olma olduğu göze çarpmaktadır. Farklılıkların farkında olma derken sadece insan temel alınmamış, etrafımızdaki farklı canlı ve cansız varlıkların tümüne karşı duyarlı olmamız gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda demokratik bir vatandaş olmanın gereği

olarak farklılıkların farkında olmamız gerektiği ve farklı görüşten insanların belli idealler uğruna ortak karar alabildiklerinin önemine değinilmiştir.

Tablo 13: Demokratik vatandaşlık temasının altında belirlenen alt temalar

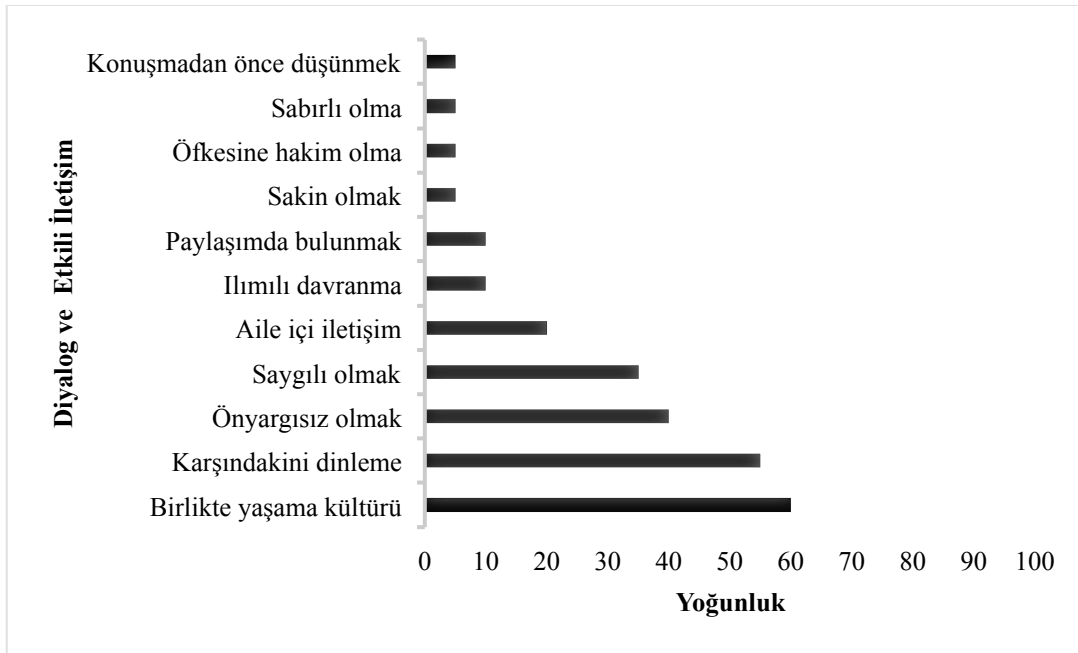

Burada aynı zamanda otoriterlik kavramı da dolaylı olarak kullanılmış ve otoriter kişiliklerin demokrasi kültüründen habersiz oldukları, dolayısıyla da demokratik tutum ve davranış sergileme konumunda olmadıkları düşüncesi üzerinde durulmuştur. Demokratik vatandaş olmanın bir diğer gereği olarak da katılımcı vatandaşlık üzerinde durulmuş ve vatandaşların birey olarak devlet yönetimine ilgi duymaları ve tek bir bireyin görüş ve düşüncelerinin bile yönetimde etkili olabileceği gerçeği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda oy kullanmanın aslında çok önemli bir vatandaşlık görevi olduğunu belirtmek ve bunun akılda kalıcılığını sağlamak için karikatürden faydalanılmıştır. Burada özellikle devlet ve bireyin karşılıklı görev ve sorumluluklarının olduğu vurgusu yapılmıştır. Bunun dışında demokratik vatandaşlık temasının altında alt tema olarak araştırmacı tarafından belirlenen konular arasında adaletli davranma, güçlünün ve haksızın yanında güçsüzün ve haklının yanında yer alma, kişisel çıkarları geri plana atıp bencillikten sıyrılma, insan haklarına saygılı ve duyarlı bireyler olma ve toplumda bizimle beraber yaşayan engelli insanların haklarını koruma ve bunlara saygı duyma temaları yer almıştır.

3.1.2.5. Diyalog ve etkili iletişim

Diyalog ve etkili iletişim temasının altında en yoğun işlenen konu olarak birlikte yaşama kültürünün yer aldığı gözlemlenmiştir. Birlikte yaşama kültürünün eşitlik, adalet, insan hakları, hoşgörü ve dayanışma gibi değerlerle bir arada düşünülmesi gerektiği ve bu değerlerle beraber gelişen bir kültür olduğu vurgusu yapılmış, bu kültürü edinmenin temel yolunun ise diyalog ve iletişimden geçtiği belirtilmiştir.

Tablo 14: Diyalog ve etkili iletişim temasının altında belirlenen alt temalar

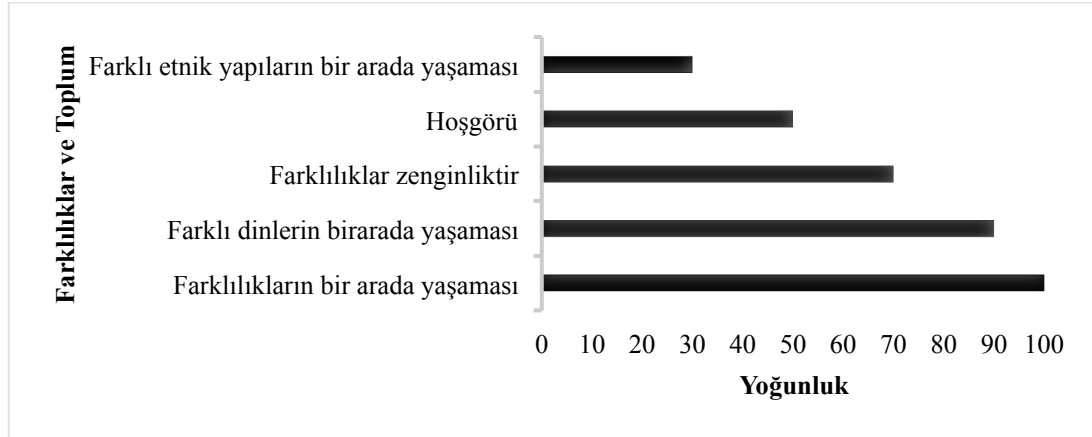
Farklılıklarla bir arada yaşayabilmenin beraberinde olumlu sonuçlar doğuracağı, başkalarının üzüntülerini ve sevinçlerini paylaşmanın birlikte yaşama kültürü oluşturmada önemli olduğu, sorunların çatışarak değil de bir araya gelerek iletişim kurulmak suretiyle çözülmesi gerektiği ve en önemlisi farklı din, dil, mezhep veya düşünceden insanlarla toplumsal yaşamda ortak paylaşım alanlarının olduğu ve olması gerektiği düşünceleri bu tema altında verilmiştir. Etkili iletişimin ilkelerinden biri olarak karşıdakini dinleme becerisi gösterilmiş, bu şekilde davranış gösterilmesi durumunda sorunların daha kolay halledileceği üzerinde durulmuştur. Diyalog kurma ve etkili iletişim becerilerinin gelişmesi için önyargısız davranmak ve karşıdakinin düşüncelerine saygılı olmanın bu bölümde verilmiş olan diğer

temalardan olduğu gözlenmiştir. Bu anlamda görüş ve düşünceleri benimsenmeyen kişilerin de görüşlerinin dinlenmesi, saygı duyulması ve önyargısız davranılması gerektiği mesajları verilmiştir. Bu bölümde ayrıca aile içi iletişimin önemine değinilmiş, ılımlı davranmanın ve paylaşımda bulunmanın iletişimin etkili olabilmesi adına önemli olduğunun vurgulandığı gözlenmiştir. Diyalog ve etkili iletişim temasının altında araştırmacı tarafından belirlenen diğer alt temalar sakin olma, öfkesine hâkim olma, sabırlı olma ve konuşmadan önce düşünme olarak belirlenmiştir.

3.1.2.6. Farklılıklar ve toplum

Farklılıklar ve toplum temasının altında beş farklı alt temanın varlığı tespit edilmiştir. Bunlardan en yoğun olarak işlenen alt tema olarak farklılıkların bir arada yaşaması göze çarpmaktadır. Buradaki farklılıklardan görüş, düşünce ve anlayış farklılıkları kast edilmektedir. Bu anlamda farklı görüş, düşünce ve anlayıştan olan bireylerin aynı toplumda yaşayabildikleri vurgusu üzerinde durulmuştur.

Tablo 15: Farklılıklar ve toplum temasının altında belirlenen alt temalar

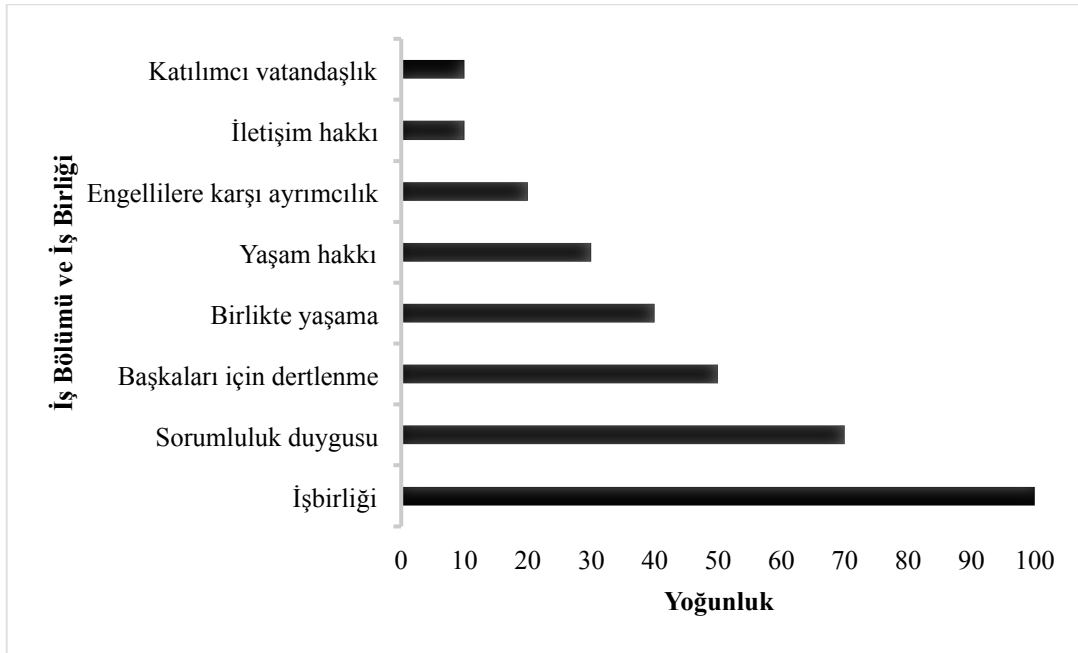
Farklı dinlerin bir arada yaşaması vurgusu yoğunluk olarak ikinci sırada yer almaktadır. Burada Müslüman, Hristiyan veya diğer dinlerden insanların aynı toplumda yaşadıkları, bu bireyler arasında sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin tüm bu farklılıklara rağmen devam ettiği vurgusu yapılmıştır. Farklılıkların toplumlar açısından zenginlik olduğu üzerinde durulurken bir resimdeki farklı renklerin o resmi nasıl güzel ve uyumlu hale getirdiği, toplum içinde farklı görüş ve düşüncelerin bir araya gelmemesinin kültürel zenginlikten yoksun olmak anlamına geldiği üzerinde

durulmuştur. Hoşgörüden bahsedilirken Mevlana'nın tüm kesimlerden insanları kucaklayıcı mesajı paylaşılmış ve son olarak da farklı etnik yapıların bir arada yaşayabildikleri ortamlar üzerinde durulmuştur. Bu noktada Mardin ve Kars gibi farklı etnik yapılardan insanların bir arada yaşayabildikleri şehirlerimizden örnekler verilmiş ve aslında ideal olanın bu olduğu teması işlenmiştir.

3.1.2.7. İş bölümü ve işbirliği

İş bölümü ve işbirliği temasının altında yoğunluk olarak ilk sırada yer alan alt temanın işbirliğinin önemi olduğu gözlenmiştir. Tek başına yapılamayacak işlerin birlik olduğu zaman başarılacağı, ortak akıl kullanılarak ortaya daha etkili sonuçların çıkabileceği, ne kadar etkili olursa olsun tek bir kişinin yapacağı etkinin işbirliği yapılarak yapılan işin etkisinden daha fazla olamayacağı ve insanın toplumsal bir varlık olmasının beraberinde getirdiği gereksinimlerinin işbirliği ile yerine getirilebileceği vurgusu üzerinde durulmuştur.

Tablo 16: İş bölümü ve iş birliği temasının altında belirlenen alt temalar

Sorumluluk duygusu geliştirmenin önemi üzerinde dururken genel anlamda insana karşı sorumluluk duygusundan bahsedildiği, bu sorumluluk duygusunun yalnızca bireyin yaşadığı dar çevreyle kısıtlı olmaması gerektiği mesajı üzerinde durulmuş ve evrensel bir bilinçle hareket edilmesinin önemi anlatılmaya çalışılmıştır.

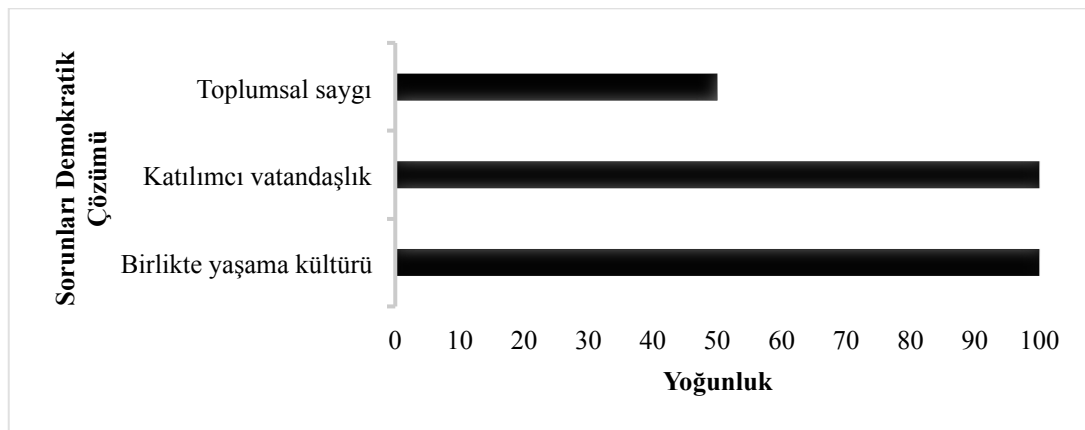

Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının önemi üzerinde durulmuş ve bu kuruluşlarda gönüllü olarak çalışan bireylerin toplumsal birlik ve beraberlik duygusu geliştirmede önemli katkılarının olduğu belirtilmiştir. Diğer temalardan farklı olarak iş bölümü ve iş birliği temasının altında başkaları için dertlenme ve başkalarının sorunlarıyla ilgilenme konusunun işlendiği görülmektedir. Aslında temel insan haklarından olan yaşam hakkı gibi temel hakların özellikle Afrikalı çocukların elinden alınmış olması karşısında bunu bir sorumluluk bilincinde ele alan ve bu çocukların sorunlarıyla ilgilenen bir müzisyenin, başkalarıyla işbirliği içinde ne derece katkı sağlayabildiği örneği üzerinde durulmuştur. Engellilere karşı ayrımcılık konusu burada da işlenmiş ve bu bireylerin aslında içinde yaşadığımız toplumun birer üyesi oldukları, dolayısıyla bunların haklarının engelli oldukları için sağlıklı olan insanlardan daha az olamayacağı, bu şekilde ayrımcılığa maruz kalmalarının doğru olmadığı mesajı verilmiştir. Bunun dışında iş birliği ve iş bölümü temasının altında iletişim hakkı ve katılımcı vatandaşlık temalarının da işlendiği gözlenmiştir.

3.1.2.8. Sorunların demokratik çözümü

Sorunların demokratik çözümü temasının altında üç ana alt temadan bahsedebiliriz. Bunlar sırasıyla birlikte yaşama kültürü, katılımcı vatandaşlık ve topluma saygı şeklinde gözlenmiştir.

Tablo 17: Sorunların demokratik çözümü temasının altında belirlenen alt temalar

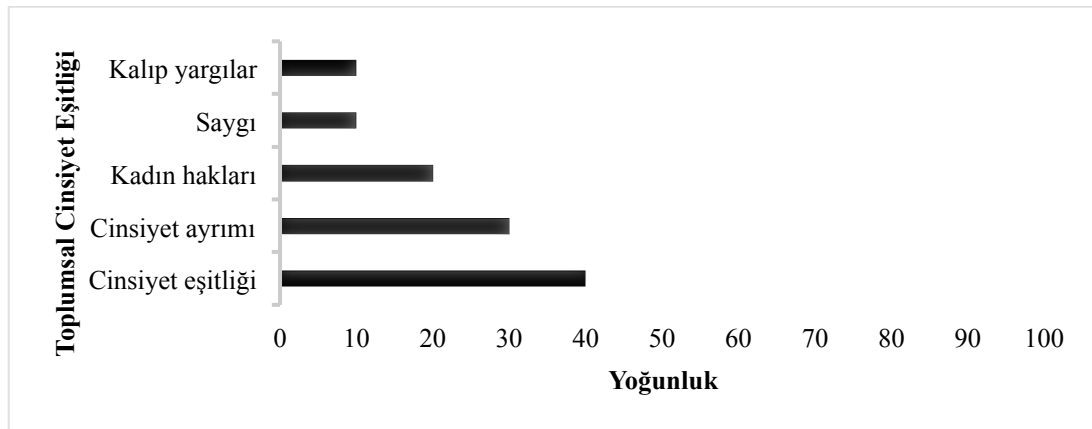
Katılımcı vatandaşlık teması işlenirken özellikle insan hakları ihlallerinin nasıl önüne geçilebileceği üzerinde durulduğu gözlemlenmiştir. İnsan hakları ihlallerinin önüne geçebilmenin çeşitli yöntemlerinin olduğu, bunlardan bazılarının yerel veya

ulusal gazeteleri okumak, ilgi duyulan konularda başka insanlarla iletişime geçip bu konuların toplumun gündemine taşınması sağlamak veya konuyla alakalı sivil toplum kuruluşlarında aktif görevler almak gibi yöntemler olduğu üzerinde durulmuştur. Birlikte yaşama kültürü temasının katılımcı vatandaşlık temasıyla aynı yoğunlukta ele alındığı tespit edilmiştir. Birlikte yaşama kültürü teması ele alınırken birbiriyle geçinmenin önemine değinilmiş ve ayrıca aşırı despotların bir süre sonra yalnız kaldıkları fakat asıl huzuru toplumla bir arada oldukları zaman bulabildiklerini ima eden masallar anlatılmıştır. Toplumsal saygı, sorunların demokratik çözümü temasının altında verilen bir diğer alt tema olarak belirlenmiştir. Buna göre bireylerin toplum içinde yaşadıkları ve yazılı veya yazısız kurallara uymak zorunda oldukları konusu ele alınmıştır. Burada da diğer kısımlarda olduğu gibi masallardan yararlanılmıştır.

3.1.2.9. Toplumsal cinsiyet eşitliği

Toplumsal cinsiyet eşitliği temasının altında beklendiği gibi en yoğun geçen alt tema olarak cinsiyet eşitliği yer almaktadır. Cinsiyet ayrımı yapılmadan tüm insanların kendi kapasitelerini keşfetmelerine ve buna göre hayatlarına yön verebilmelerine değinilen bu temada kadın ve erkek işi diye bir ayrımın çok doğru olmadığı mesajının verildiği gözlemlenmiştir. Buna göre erkekler veya kadınlar belli zamanlarda karşı cinsten olan insanların yoğun olarak yaptıkları işleri yapmak zorunda kalabilirler.

Tablo 18: Toplumsal cinsiyet eşitliği temasının altında belirlenen alt temalar

Cinsiyet ayrımından bahsedilirken herkesin aşına olduğu atasözlerinden yararlanılmış ve aslında bazı doğru bilinen şeylerin yanlış olduğu mesajı verilmiştir. ‘Kadının bir akli, erkeğin dokuz akli vardır’ veya ‘Kadının saçı uzun akli kısa olur’ gibi atasözlerinden faydalanılarak cinsiyet ayrımına değinilmiş ve bunların bir bakıma kalıp yargı olduğu üzerinde durulmuştur. Kadın hakları konusuna da değinilen bu bölümde Atatürk’ün kadınlara bakışı verilmiş ve kadın haklarına ne derece duyarlı olduğu öğrencilere verilmiştir. Kadınların seçme ve seçilme hakkı konusunda yaptıkları gösteri yürüyüşüne karşı duyarlılık gösteren Atatürk’ün talimatıyla 1934 yılında bu hakkı elde ettikleri üzerinde durulmuştur. Toplumsal cinsiyet temasının altında aynı zamanda saygı temasının yer aldığı, bunun bölümde ön çalışma görevi kısmında yer aldığı gözlenmiştir. Buna göre öğrencilerden sırada bekleyen insanları bir süreliğine gözlemlenmeleri, belli bir zaman sonra sırada bekleyenlerin daha ön sıralara geçebilmek için farklı planlar yapıp yapmadıklarını gözlemlenmeleri ve not etmeleri istenmiştir.

3.1.3. Görev ve Sorumluluklarımız

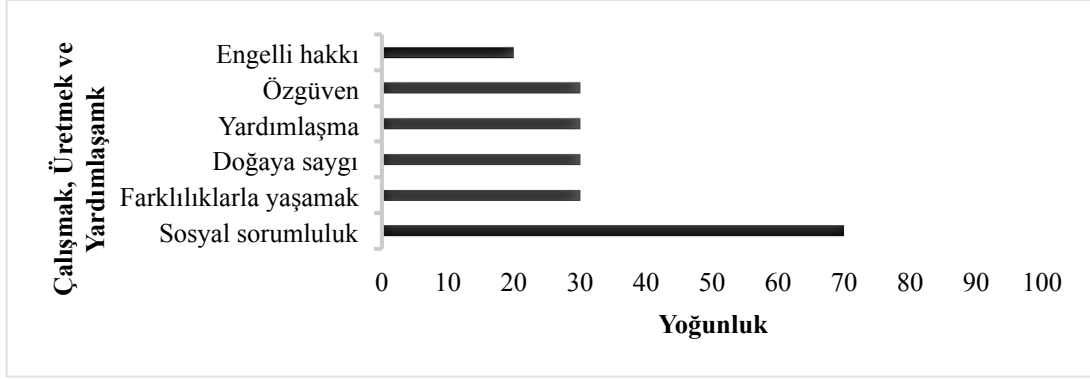
3.1.3.1. Çalışmak, üretmek, yardımlaşmak

Çalışmak, üretmek ve yardımlaşmak temasının altında altı alt tema tespit edilmiştir. Bunlardan en yoğun olarak işlenen tema olarak sosyal sorumluluk temasının işlendiği gözlenmiştir. Burada üniversite öğrencilerinin akademik çalışmalarının bir parçası olarak sosyal sorumluluk projelerine katılmaları, üniversite sınavına hazırlanan ve maddi yetersizliklerden dolayı dershaneye gidemeyen öğrencilere eğitim vermeleri, projelere katılım göstermek suretiyle tarih bilinci geliştirme ve engellileri topluma kazandıracak projeler geliştirme konuları gibi başlıklar ele alınmıştır.

Sosyal sorumluluk temasının yanında eşit yoğunlukta farklılıklarla yaşamak, doğaya saygılı olmak, yardımlaşma içinde olmak ve özgüven sahibi olmak gibi temaların olduğu görülmüştür. Farklılıklarla yaşamak ve doğaya saygı temaları boşluk doldurma teknikleri kullanılarak öğrencilere verilmiş ve bu şekilde bilinç oluşturulmasının hedeflendiği gözlenmiştir. Yardımlaşma temasının altında Atatürk’ün sözlerine değinilmiş, başkalarının mutluluğu için çalışmanın aslında kendi mutluluğu için çalışma anlamına geldiği, vücudun bir yerindeki ağrının tüm

organlarda hissedildiği gibi dünyanın farklı bir yerindeki rahatsızlıkların insan olarak herkesi ilgilendirmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

Tablo 19: Çalışmak, üretmek ve yardımlaşmak temasının altında belirlenen alt temalar

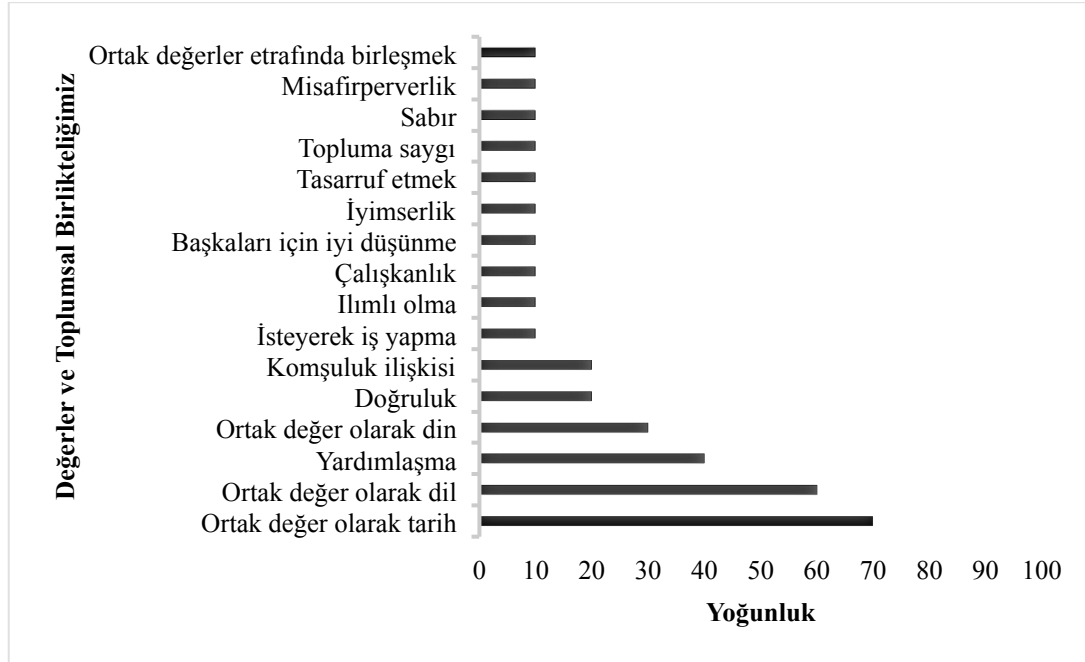
Burada bir anlamda bencillik vurgusu da yapılmış ve bunun istenilen bir davranış olmadığı üzerinde durulmuştur. Farklılıklarla yaşamak ve doğaya saygılı olmak temasında olduğu gibi özgüven sahibi olmak temasının da boşluk doldurma yöntemiyle ele alındığı görülmektedir. Son olarak çalışmak, üretmek ve yardımlaşmak temasının altında ele alındığı gözlemlenen alt temanın engelli haklarının korunması yönünde olmuştur. Bu temanın kitabın geneline serpiştirildiği ve bu bölümde de yer aldığı gözlenmiştir. Farklı engeli olan bireylerin bir araya gelerek belli becerilerini ortak bir takım içinde sergileyebildikleri, bunların engelli oldukları için toplumdan uzaklaştırılmamaları düşüncesinin işlendiği gözlenmiştir.

3.1.3.2. Değerler ve toplumsal birlikteliğimiz

Değerler ve toplumsal birlikteliğimiz temasının altında on altı farklı alt tema belirlenmiştir. Bunlardan en yoğun olarak işlenen temanın ortak değer olarak tarih olduğu gözlenmiştir. Burada kendi kültürümüzü ve insani değerlerimizi yansıtan yaşanmış olaylara yer verilmiştir. Yunan ordusu karşısında zor durumda olan Türk ordusunun sıkıntılarını gidermek için halktan alınanların tekrar geri verildiği belirtilmiştir. Bunun yanında Osmanlı'nın yıkılmasıyla beraber harabeye sönmüş olan yurdumuzun tekrar dirilmesi ve tek bir devlet olarak inşa edilmesi için milli birlik ve beraberlik şuurunun geliştirildiğini ve bu sayede Kurtuluş savaşının kazanıldığı vurgusu yapılmıştır. Bunların hepsi etnik köken farkı olmadan ülke toprakları üzerinde yaşayan tüm insanların ortak tarihi paylaşımlarda bulunduğu

birer göstergesidir. Ayrıca Türk Tarih Kurumu'na da değinilmiş ve öğrencilerin bu kurumun ne amaçla kurulduğuna dair görüş bildirmeleri istenerek bir bakıma kurum hakkında bilgi sahibi olmaları hedeflenmiştir. Yoğunluk bakımından ikinci sırada olan değer *ortak değer olarak dil* şeklinde tespit edilmiştir. Türkçe dilinin toplum olarak bizi bir arada tutan ve ortak düşüncelerimizi yansıtan ortak değerlerden olduğu, Türkçe dilinin güzel olduğu ve bu dilin korunması gerektiği, bu şekilde ortak bir dilin kullanılmasının toplumsal dayanışma ve milli birlik ve beraberlik fikrini güçlendirdiği konularının üzerinde durulduğu tespit edilmiştir.

Tablo 20: Değerler ve toplumsal birlikteliğimiz temasının altında belirlenen alt temalar

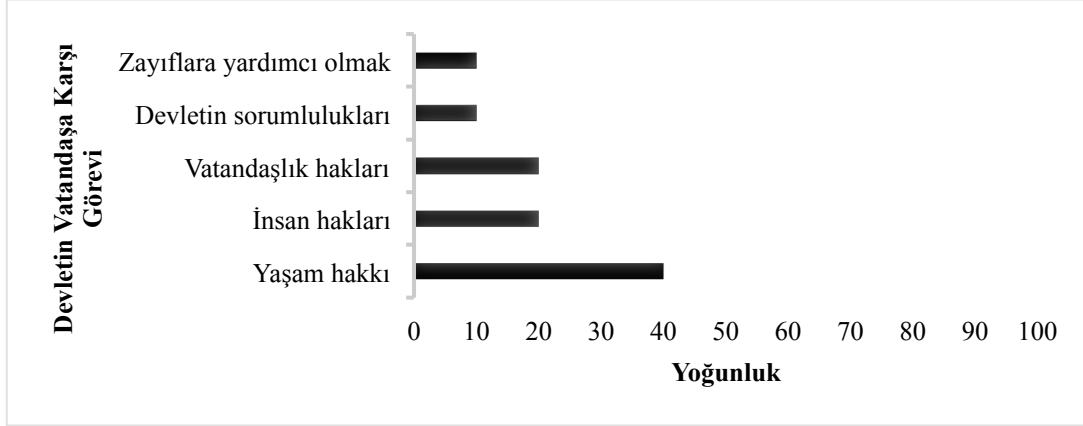
Yardımlaşma alt teması yoğunluk bakımından üçüncü sırada yer almaktadır. Bu tema öğrencilere etkinlik yoluyla işlenmiş ve düşünme becerilerinin geliştirilmesi aşamasında kazandırılması hedeflenmiştir. Belli atasözleri verilerek bunlarla vurgulanan değerler ve bu değerlerin korunması için yapılması gereken şeylerin neler olduğu öğrencilere sorulmuştur. İki kişinin yapacağı işin bir kişinin yapacağı işten daha kolay bitirileceği, başkalarından fikir alınarak ve danışılarak yapılan işlerin daha kolay halledildiği, birlik olduğunda güçsüzlerin kuvvet kazandığının ve gerçek dostların zor zamanlarda yardıma koşmasıyla belli olduğu gerçeğinin ima edildiği atasözleri kullanılmıştır. Dil gibi dinin de ortak değer olarak sayıldığı, ortak

dini duyguların paylaşılmasının beraberinde milli birlik duygusunu pekiştireceği vurgusunun yapıldığı görülmüştür. Doğruluk ve komşuluk ilişkilerinin önemine değinilen temaların eşit yoğunlukta olduğu gözlenmiştir. Bu alt temaların verilmesi sırasında da bir öncekinde olduğu gibi etkinlik yöntemine başvurulmuş ve atasözleri verilerek bunlarla vurgulanan değerler ve bu değerlerin korunması için yapılabilecek şeylerin neler olduğu konusunda öğrencilerden fikirlerini yazmaları istenmiştir. ‘Komşun açken sen tok uyuma’ ve ‘komşu komşunun külüne muhtaçtı’ gibi atasözleri komşuluk ilişkisinin önemine vurgu yapmış, ‘söz verme, verdinse dönme’ ve ‘ya olduğun gibi görün, veya görüldüğün gibi ol’ gibi atasözleri ile de doğru olmanın önemine değinilmiştir. Bunların dışında eşit yoğunlukta olduğu görünen temalar isteyerek iş yapma, ılımlı olmak, çalışkan olmak, başkaları için iyi olanı düşünmek, iyimser olmak, tasarruf etmek, topluma saygılı olmak, sabırlı olmak, misafirperver olmak ve ortak değerler etrafında birleşmek olarak tespit edilmiştir.

3.1.3.3. Devletin vatandaşa karşı görevleri

Devletin vatandaşa karşı görevleri teması altında beş farklı alt temayı barındırmaktadır. Yaşam hakkı bunlardan ilk sırada ve yoğunluk olarak en yoğun olan tema olmuştur. İnsanların gürültülü ortamlarda yaşamamayı tercih etme hakkının olduğu, komşuların birbirinin yaşam hakkına gürültü yaparak engel olamayacağı, hava ve su temizliğinin yaşam hakkı kapsamında olduğu ve bunun fabrikalar tarafından tehdit edilemeyeceği, doktorların hastalara bakmalarının yaşam hakkı çerçevesinde değerlendirileceği ve çevre düzenlemesi gibi konularda etrafa uyarıcı işaretler konulmasının gerektiğine değinilmiştir. Bu hususların hepsi araştırmacı tarafından yaşam hakkı temasının altında düşünülmüştür.

İnsan hakları ve vatandaşlık hakları temalarının eşit yoğunlukta ele alındığı belirlenmiştir. Buna göre devletin vatandaşlarına karşı temel görevlerinden biri olarak insan hak ve özgürlüklerine karşı saygılı olması gerektiği hususları üzerinde durulmuştur. Bunun yanında vatandaşın devlete karşı vatandaşlık hakkı olarak sosyal haklar, ekonomik haklar ve siyasal haklara sahip olduğu ve bunların devlet tarafından güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Sosyal haklar altında ailenin korunması, eğitim ve öğrenim, sporun desteklenmesi ve doğa varlıklarının korunması gibi alt başlıklara yer verilmiştir.

Tablo 21: Devletin vatandaşa karşı görevi temasının altında belirlenen alt temalar

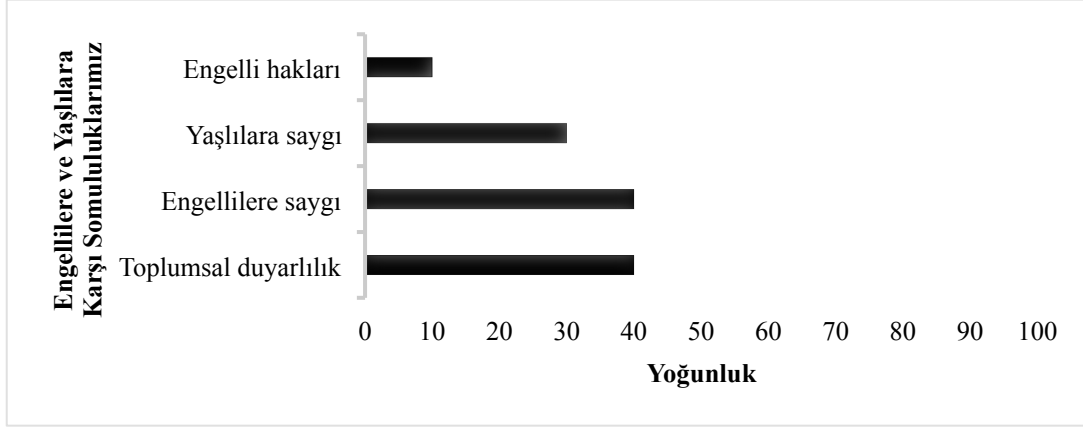
Ekonomik haklar altında çalışma ve tüketici hakları ön plana çıkarılmıştır. Son olarak siyasi haklar altında ise vatandaş olma, seçme, seçilme, kamu hizmetlerine girme gibi haklardan bahsedilmiştir. Devletin vatandaşa karşı sorumlulukları dokuz ana başlık halinde verilmiştir. Bunlar; 1) bireyin maddi, manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulları hazırlamak, 2) sosyal, ekonomik, siyasi hakları korumak, 3) yasalar önünde eşitliği sağlamak, 4) bireyin anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerini korumak, 5) devletin niteliklerini koruyarak gelişmesini ve güçlenmesini sağlamak, 6) bireylerin, toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, 7) güvenliği ve adaleti sağlamak, 8) cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak ve 9) milletin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini korumak. Bu temanın altında son olarak zayıflara yardımcı olmak temasının işlendiği, imkânları kısıtlı olan fakat kabiliyetli olan kişilere yardım etmenin önemli olduğu mesajı verilmiştir.

3.1.3.4. Engellilere ve yaşlılara karşı sorumluluklarımız

Engelli haklarına kitabın genelinde değinildiği gözlenmiştir. Bunu yanında engelli ve yaşlılara karşı sorumluluklarımızı anlatan ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Engelli ve yaşlılara karşı sorumluluklarımız temasının altında toplumsal duyarlılık bilinci geliştirme ve engelli haklarına saygılı olma alt temaları eşit yoğunlukta işlenmiştir. Yalnız yaşayan yaşlıların yerel yönetimlerin de desteğiyle gençler tarafından evlerinde ziyaret edilmesi ve beraber aktiviteler yapmaları haberi

araştırmacı tarafından toplumsal duyarlılık ve yaşlılara saygı kategorileri altında dūřün÷lmüştür.

Tablo 22: Engellilere ve yaşlılara karşı sorumluluklarımız temasının altında belirlenen alt temalar

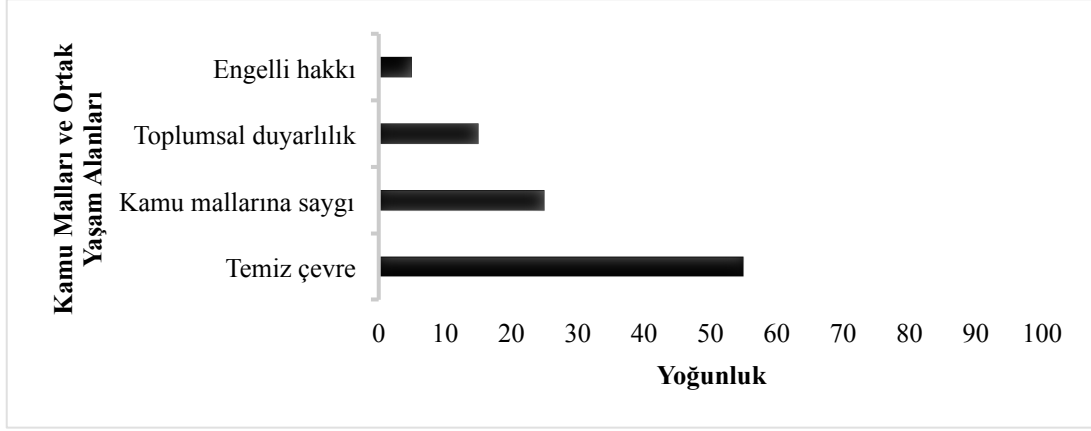
Ayrıca doğaya atılmış olan kapakların toplanması yoluyla elde edilen 300 adet tekerlekli sandalyenin engellilere ulaştırılması haberi de bu temanın altında yer almıştır. Engelli haklarına karşı saygılı ve duyarlı olunması gerektiği, engellerinden dolayı toplumdan dışlanmamaları gerektiği, kendilerine engelli oldukları için sorumluluk verilmemesinin doğru olmadığı, engellerine rağmen normal sağlıklı insanların yapabilecekleri işleri yapabilecek yetenekte olabildiklerini anlatırken engelli bir bireyin yazmış olduğu şiirden faydalanıldığı gözlemlenmiştir.

3.1.3.5. Kamu malları ve ortak yaşam alanları

Kamu malları ve ortak yaşam alanları temasının altında dōrt farklı alt tema olduğu belirlenmiştir. Bunlardan yoğunluk olarak ilk sırada olan temanın temiz evre olduğu gözlenmiştir. Okul temizliğinin sağlıklı yaşam üzerinde etkisine değinilmiş, çöp kutularının dūzenli toplanmasının ve geri dōnüřtürülebilir çöplerin toplanmasının gerekliliğine temas edilmiş, evre kirliliği konusunda verilen konferans, seminer ve panel gibi uygulamalara katılmanın öğrencileri aydınlatıcı olduğu konuları üzerinde durulmuştur. Bunun yanında okullardaki evre kulübünün varlığı hatırlatılmış ve bu kulübün okullardaki etkinliklerinin olup olmadığı yönünde öğrencilere soru sorularak beyin fırtınası yapmalarının amaçlandığı gözlenmiştir.

Tablo 23: Kamu malları ve ortak yaşam alanları temasının altında belirlenen alt temalar

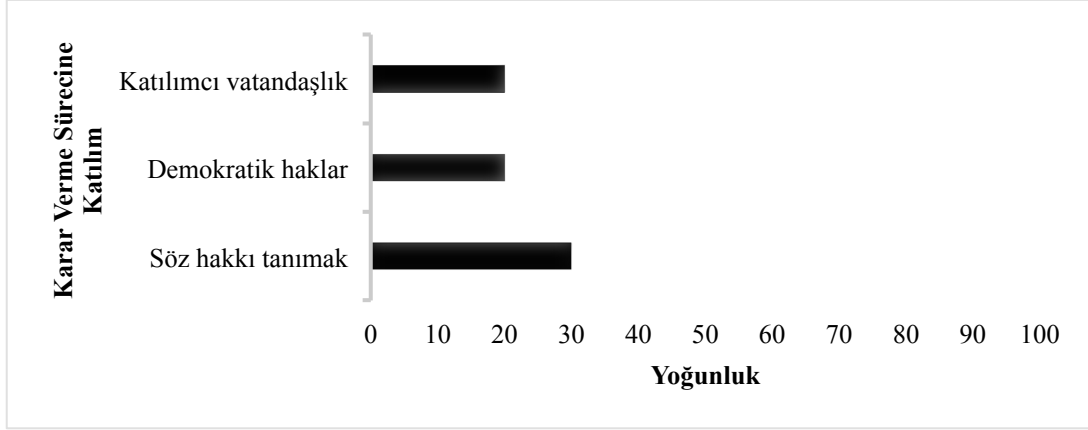
Kamu malları ve ortak yaşam alanları temasının altında yoğunluk olarak ikinci sırada gözlenen tema kamu mallarına saygı teması olmuştur. Okul eşyalarının birer kamu malı olarak düşünülmesi gerektiği, dolayısıyla normal kamu mallarına nasıl özenle yaklaşıyorsa, okul eşyalarında da aynı özenin gösterilmesi ve bunlara zarar vermekten kaçınılması gerektiği mesajı öğrencilere açık uçlu soru sorularak verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında kamu malı olarak kişilere ait olmayan, halkın faydalanması amacıyla hizmet eden parklar ve toplu taşıma alanları sayılmıştır. Kamu mallarına saygı konusu işlenirken aslında bunların tüm vatandaşların vergileriyle yapıldığı, dolayısıyla zarar verilmesi durumunda yine kaybedenlerin vatandaşlar olacağı ve ekonominin bundan olumsuz etkileneceği gerçeği üzerinde durulmuştur. Bu anlamda kamu mallarının korunmasına yönelik hassasiyet gösterilmesi ve bu konuda toplumsal duyarlılık bilincinin geliştirilmesi konusu işlenmiştir. Son olarak bu temanın altında da engellilere yönelik mesajlar verilmiş, onlarla beraber vakit geçirilerek empati yapılması istenmiş ve bu şekilde onların da tüm vatandaşlar gibi eşit haklara sahip oldukları bilincinin oluşturulması hedeflenmiştir.

3.1.3.6. Karar verme süreçlerine katılım

Karar verme süreçlerine katılım temasının altında üç önemli alt temanın varlığından bahsedilebilir. Bunlardan ilki ve diğer ikisine göre en yoğun olanı 'söz hakkı tanımak' olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle karikatürlerden yararlanılmış ve karar verme aşamasında bireyin kendisi hakkında karar verme sürecinde kendisine

söz hakkı tanınmasının önemi üzerinde durulmuştur. Öğrencilere belli cümleler verilmiş ve bunlara kimin karar vermesi gerektiği konusunda görüşleri istenmiştir.

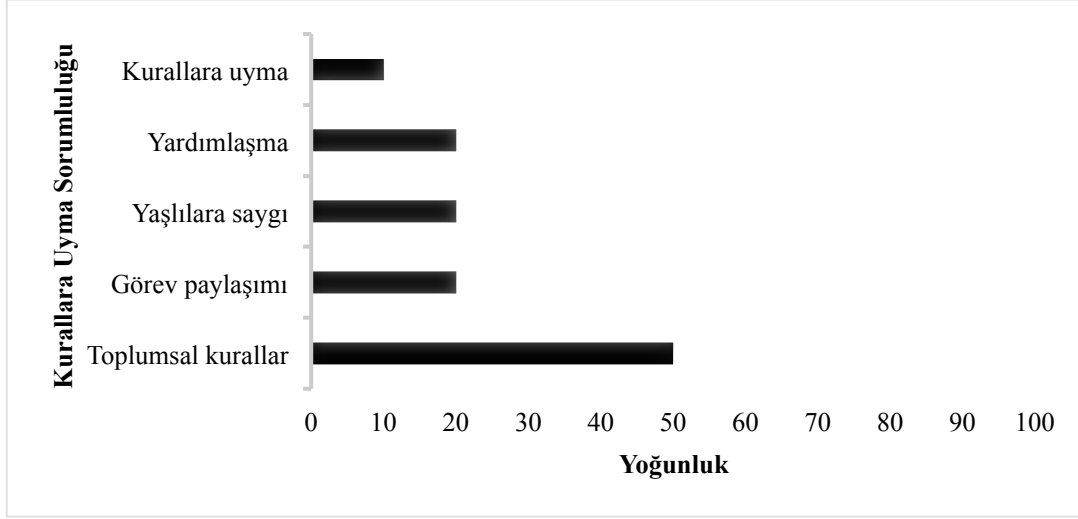
Tablo 24: Karar verme sürecine katılım temasının altında belirlenen alt temalar

Demokratik haklar teması işlenirken demokrasinin temel özelliklerine değinildiği gözlenmiştir. Bu doğrultuda vatandaşların kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi oldukları, kararlar alınmadan önce bu kişilerin görüşlerinin alınmasının gerektiği ve kararların ancak bundan sonra uygulamaya geçirilebileceği gibi temel demokratik haklar ön plana çıkarılmıştır. Katılımcı vatandaşlık temasında ise vatandaşların bu karar alma süreçlerine katılmalarının beklendiği, bu süreçlere dilekçe yazma, gösteri düzenleme, elektronik posta gönderme, anketlere katılma ve kitle iletişim araçlarıyla belli bir yönde kamuoyu oluşturmaları şeklinde değişik yollarla müdahil olabilecekleri vurgulanmıştır. Katılımcı vatandaş olmanın aynı zamanda demokratik vatandaş olmak anlamına geldiği, tüm bu süreçlere katılım gösteren kişinin alınan kararlara da demokratik çerçevelerde uymasının bir zorunluluk olduğu belirtilmiştir. Son olarak katılımcı vatandaşlığı sadece siyasi konularla sınırlandırmamakta, bireyin aynı zamanda aile içinde, okulda ve çevresindeki olaylarda da söz hakkının olması gerektiği ve bu ortamlarda da sorumluluklar üstlenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

3.1.3.7. Kurallara uyma sorumluluğu

Kurallara uyma sorumluluğu temasının altında toplumsal kurallar, görev paylaşımı, yaşlılara saygı, yardımlaşma ve kurallara uyma alt temalarının olduğu gözlenmiştir.

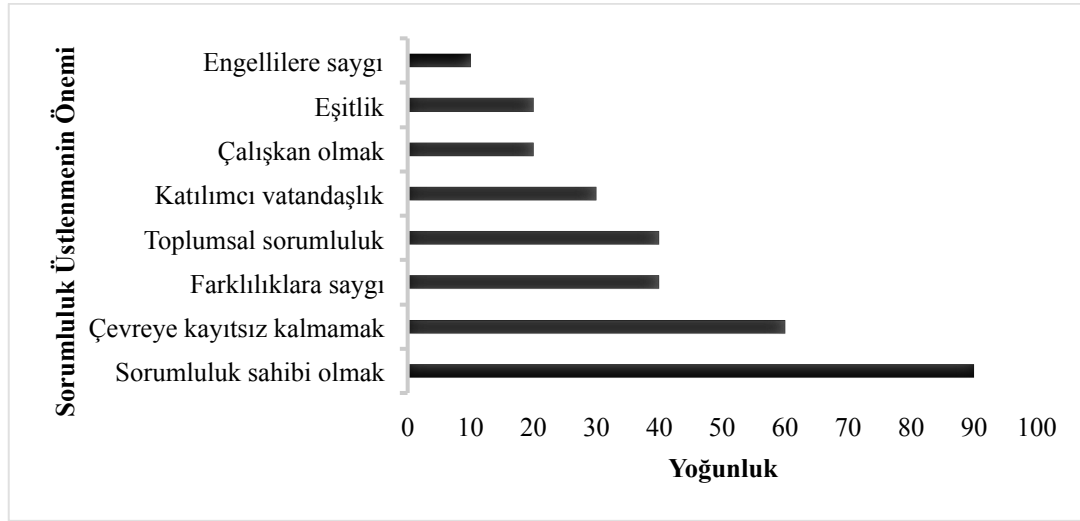
Tablo 25: Kurallara uyma sorumluluğu temasının altında belirlenen alt temalar

Toplumsal kurallar teması işlenirken iki farklı başlık altında ele alınmıştır. Bunlardan ilki resmi kurallar, yani yasa, tüzük ve yönetmelik gibi kurallardır. Diğerleri ise resmi olmayan kurallardır. Bu kurallar yazılı olmayan fakat toplumun genelinde uyulması gereken, uyulmadığında toplum tarafından dışlanmalara ve aşağılanmalara neden olan kurallardır. Resmi ve yazılı kurallara uymayanlar kanunlar ölçüsünde cezalandırılırken, yazılı olmayan kurallar toplum tarafından dışlanarak cezalandırılmaktadır. Toplumsal kuralların toplumun devamını ve düzenini sağladığı, yaşamın bu kurallar aracılığıyla düzene girdiği vurgusu üzerinde durulmuştur. Toplumsal kuralların ayrıca öykü yazma yoluyla da öğrencilere öğretilmeye çalışıldığı gözlenmiştir. Toplumsal kurallardan sonra bu bölümde eşit yoğunlukta işlenen temalar olarak görev paylaşımı, yaşlılara saygı ve yardımlaşma yer almaktadır. Örnek cümleler verilerek görev paylaşımının önemi üzerinde durulmuş, toplu ulaşımlarda yaşlılara yer verilmesi gerektiği konusuna karikatürlerden faydalanılarak değinilmiş, yaşlıların sevgiye susamış insanlar oldukları ve doğal olarak bir teşekkürün bile onları mutlu edebildiği mesajları üzerinde durulduğu gözlenmiştir. Yardımlaşma teması işlenirken imece yöntemiyle işlerin daha erken ve kolay bitirilebileceği üzerinde durulmuş ve bunun insanları bir araya getiren bir yöntem olduğu vurgulanmıştır.

3.1.3.8. Sorumluluk üstlenmenin önemi

Sorumluluk üstlenmenin önemi temasının altında sorumluluk sahibi olmak temasının en yoğun işlenen konu olduğu görülmektedir. Sorumluluk sahibi olmanın insan için önemli olduğu, insanın bir amaç için çalıştığı, amacı olmayan bireylerin hayata tutunamayacakları, sorumluluk sahi olmanın hayata tutunmak anlamına geldiği üzerinde durulmuştur.

Tablo 26: Sorumluluk üstlenmenin önemi temasının altında belirlenen alt temalar

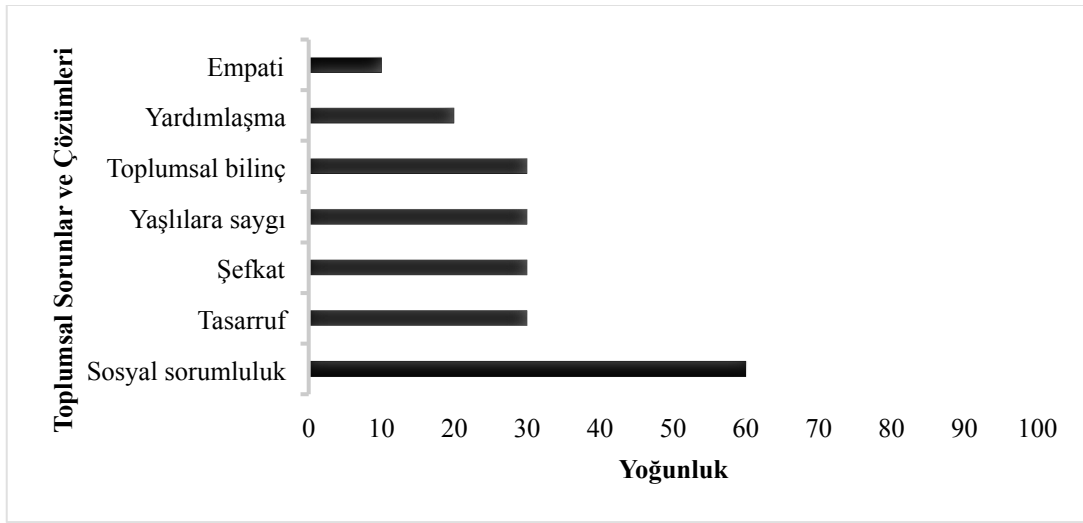

Sorumluluk sahibi bireylerin çevresinde olup bitenlere karşı duyarsız kalamayacağı, özeleştirici becerisine sahip insanlar olduğu belirtilmiştir. İnsanların yaşadığı çevreye kayıtsız kalamayacağı, bunun insanın doğasında olan bir özellik olduğu ve sorumluluk sahibi herkesin bu tavırları sergileyeceği konularına değinildiği görülmüştür. Bu bölümde eşit yoğunlukta verildiği tespit iki tema farklılıklara saygı ve toplumsal sorumluluk temaları olmuştur. Farklılıklara saygı gösterilmesinin anlatıldığı yerde eğitimin önemine değinilmiş, eğitilmiş bireylerin bu becerileri gösterebildikleri üzerinde durulmuştur. Katılımcı vatandaş olmanın önemine bu bölümde de değinilmiş ve çocukların yerel yönetimde ve okullarda söz sahibi olabileceklerini anlatan kısa cümle ve sorularla öğrencilerin bu konuda düşünmeye sevk edildiği gözlenmiştir. Bunlar dışında bu bölümde araştırmacı tarafından çalışkan olmak, eşitlik ve engellilere saygı temalarının olduğu da tespit edilmiştir.

3.1.3.9. Toplumsal sorunlar ve çözümleri

Toplumsal sorunlar ve çözümleri temasının altında yedi farklı alt temanın varlığından söz edebiliriz. Bunlar sosyal sorumluluk, tasarruf, şefkat, yaşlılara saygı, toplumsal bilinç, yardımlaşma ve empati şeklinde tespit edilmiştir. Bir önceki bölümde olduğu gibi burada da sorumluluk temasının yoğun olarak işlendiği ve sosyal sorumluluk duygusunun geliştirilmesi gerektiği üzerinde durulduğu görülmüştür.

Tablo 27: Toplumsal sorunlar ve çözümleri temasının altında belirlenen alt temalar

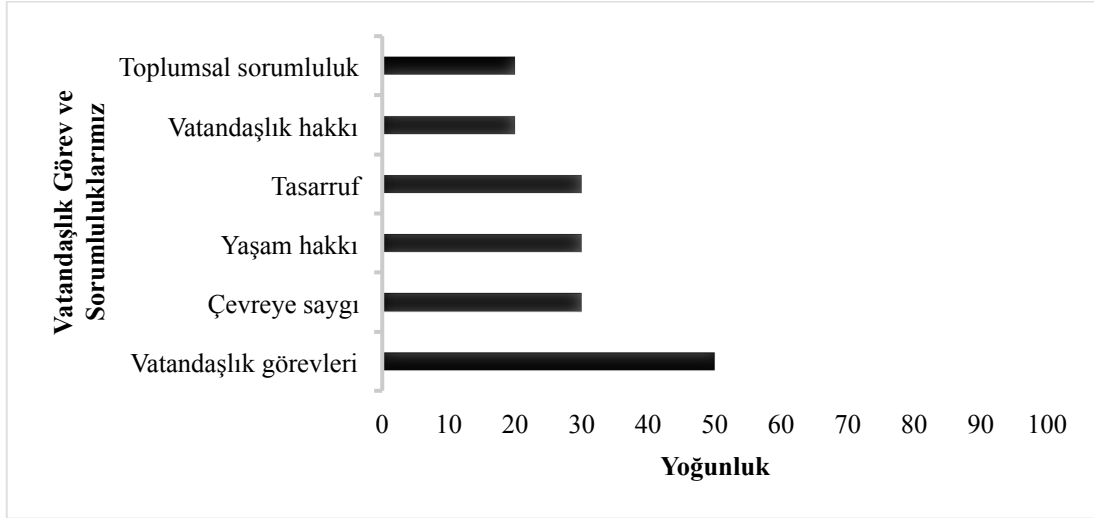
Dünyanın çeşitli yerlerinde aç olan insanlardan örnek verilmiş, yoksulluktan kalacak yeri ve yiyecek bir şeyi bulunmayan insanlara değinilmiş, güvenli trafik için yapılan örnek projelerden bahsedilmiş ve bir kişinin bile azim ve gayretiyle tüm topluma mal olmuş sorunları çözebileceğini gösteren yaşanmış bir olay verilmiş, böylelikle öğrencilerin de buna benzer durumlarda sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiği mesajı verilmiştir. Bu bölümde eşit yoğunlukta görünen temalar tasarruf etmek, şefkatli olmak, yaşlılara saygılı olmak ve toplumsal bilinç şeklinde tespit edilmiştir. Tasarruf konusuna değinilirken bir pirinç tanesinde veya bir iğnede kaç kişinin emeği olabileceğinden yola çıkılarak bu derece küçük gibi görünen konularda bile israf edilmesinin tüm uygarlığa ihanet anlamına geleceği üzerinde durulmuştur. Yaşlılara saygı temasının sorumluluk bilinci altında işlenmiş olduğu görülmektedir. Son olarak bu bölümde başkalarını düşünmenin önemine

değinilmiş, empati kurma becerisinin toplumda birlik ve beraberlik duygusunun gelişmesine yardımcı olacağı mesajı verilmiştir.

3.1.3.10. Vatandaşlık görev ve sorumluluklarımız

Vatandaşlık görev ve sorumluluklarımız temasının altında en yoğun olarak işlenen temanın vatandaşlık görevleri olduğu tespit edilmiştir. Devletin vatandaşa karşı görevlerinden önceki bölümlerde bahsedilmişti. Bu bölümde vatandaşın devlete karşı görev ve sorumluluklarına değinildiği görülmektedir. Vatandaşlık görevi olarak seçme ve seçilme hakkının ülke yararına kullanılması, vergi vermek, resmi nikâh yapmak, kanun ve kurallara saygılı olmak ve ülkesine bağlı olmak gibi faktörler sayılmıştır. Vatandaşlık görevlerinin yerine getirilmesinin ülke çıkarları için çalışan kişilerin yönetimde olması anlamına geldiği vurgulanmıştır.

Tablo 28: Vatandaşlık görev ve sorumluluklarımız temasının altında belirlenen alt temalar

Burada Atatürk'ün sözüne de atıf yapılmış ve gerçek görevimizin ülke menfaatleri doğrultusunda çalışmak olduğu belirtilmiştir. Sokakların kirletilmek suretiyle çevreye zarar verilmemesi gerektiği, geri dönüşümlü çöplerin uygun yerlere atılması gerektiği ve çevremizde tehlike oluşturan başıboş köpeklerin yerel yönetime bildirilmesi gibi konular araştırmacı tarafından çevreye saygı temasının altında düşünülmüştür. Yaşam hakkı teması önceki bölümlerde de ele alınmıştı. Burada da çevremizdeki canlı ve cansızların korunması ve zarar verilmemesi konusuna değinilmiş ve bu konu araştırmacı tarafından yaşam hakkı temasının altında

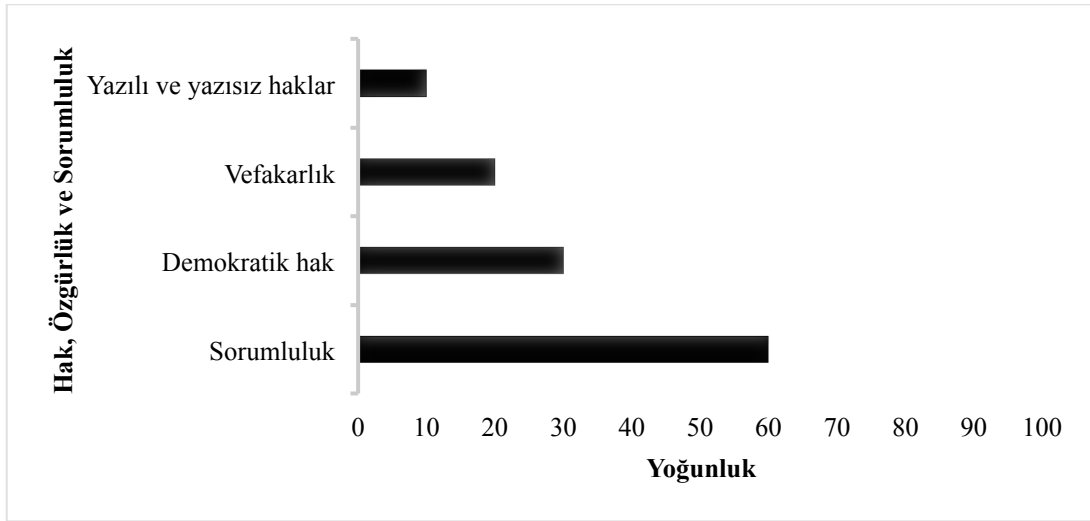
düşünülmüştür. Bunlar dışında bu bölümde tasarruf, vatandaşlık hakkı ve toplumsal sorumluluk temalarının varlığı araştırmacı tarafından tespit edilmiştir.

3.1.4. Hak ve Özgürlüklerimiz

3.1.4.1. Hak özgürlük ve sorumluluk

Hak ve özgürlükler temasının altında dört farklı alt temanın varlığından bahsedebiliriz. Bunlar sırasıyla sorumluluk, demokratik haklar, vefakârlık ve yazılı ve yazısız haklar şeklinde sıralanabilir. Sorumluluk teması diğer bölümlerde olduğu gibi burada da bahsi geçen temalardan olmuştur. Öğrencilere etkinlik yaptırma yoluyla sahip oldukları hakların beraberinde belli sorumluluklarla geldiği ve bu sorumlulukların bilincinde olunması gerektiği mesajı verilmiştir. Ortak yaşam alanlarında diğer insanlara da saygı gösterecek şekilde yaşamının sorumluluk kapsamında değerlendirildiği ve sorumluluğun başkalarının da hal ve özgürlüklerine saygı duymak anlamına geldiğine değinilmiştir.

Tablo 29: Hak, özgürlük ve sorumluluk temasının altında belirlenen alt temalar

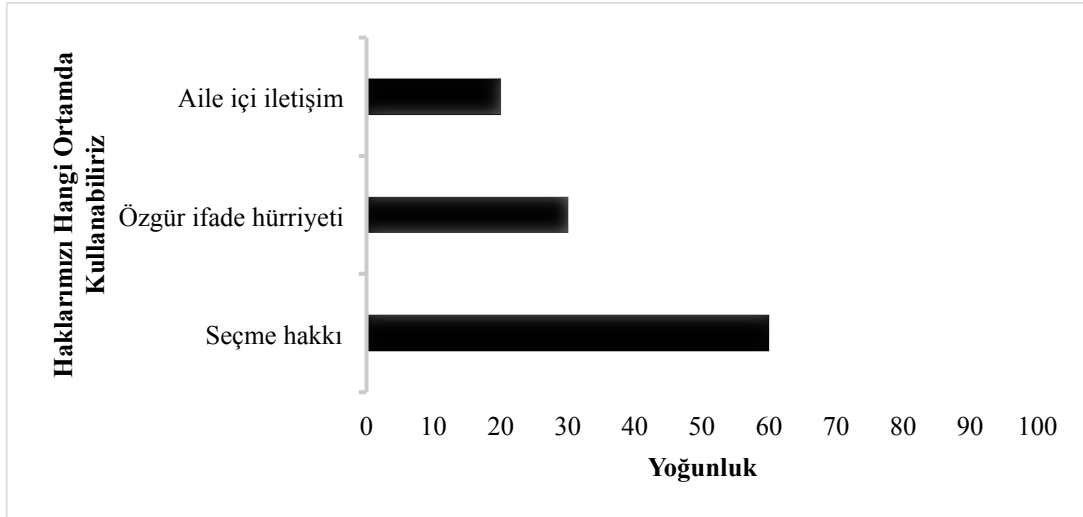
Demokratik haklardan bahsedilirken demokrasinin temel özelliklerine değinilmiş, kısıtlanan bireysel hakların demokratik yollarla protesto etmenin bir hak olduğuna vurgu yapılmış ve ayrıca temiz bir çevrede yaşamının da demokratik haklar çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. Vefakârlık teması işlenirken aynı zamanda arkadaşlık hukukuna değinilmiş ve bunun geliştirilmesinin ve yaşatılmasının önemli olduğu mesajı verilmiştir. Hasta olduğu için derse gelemeyen

bir öğrencinin bir sonraki günün ödevlerini yapabilmesi için arkadaşı tarafından okul çıkışı ziyaret edilmesi araştırmacı tarafından vefakârlık temasının altında düşünülmüştür. Bir önceki bölümde yazılı ve yazısız kurallardan bahsedilmiş, bu bölümde ise yazılı ve yazısız haklardan bahsedilmiştir. Otobüslerde hamile kadınlara malul gazilere ve yaşlılara yer verilmesi gibi durumlar yazısız haklar arasında sunulmuş, ambulanslara yol verilmesi gibi kurallar ise yazılı haklar kategorisinde düşünülmüştür.

3.1.4.2. Haklarımızı hangi ortamda kullanabiliriz

Haklarımızı hangi ortamda kullanabiliriz temasının altında seçme hakkı, özgür ifade hürriyeti ve aile içi iletişim temalarından bahsedebiliriz. İleride yapmak istediği mesleği seçerken çocuğa fikrinin sorulmaması seçme hakkının ihlali olarak değerlendirilmiş, küçük yaşta bile olsa bireylerin kendilerini ilgilendiren konularda seçme hakkının olması gerektiği mesajı üzerinde durulmuştur.

Tablo 30: Haklarımızı hangi ortamda kullanabiliriz temasının altında belirlenen alt temalar

Yaşam tarzının belirlenmesi konusunda bireylerin seçim yapma hürriyetlerinin olduğu belirtildikten sonra eğitimin içeriği ve detaylarının nasıl olması gerektiği konularında büyüklerin mi karar vereceği yoksa bu konuda küçüklere de söz hakkı verilip verilmeyeceği konusu münazara etkinliği şeklinde verilmiş ve öğrencilerin beyin fırtınası şeklinde bu konuyu tartışmaları öngörülmüştür. Yukarıdaki örneğe zıt bir örnek verilerek aile içinde çocukların isteklerinin belli oranda karşılanmasının

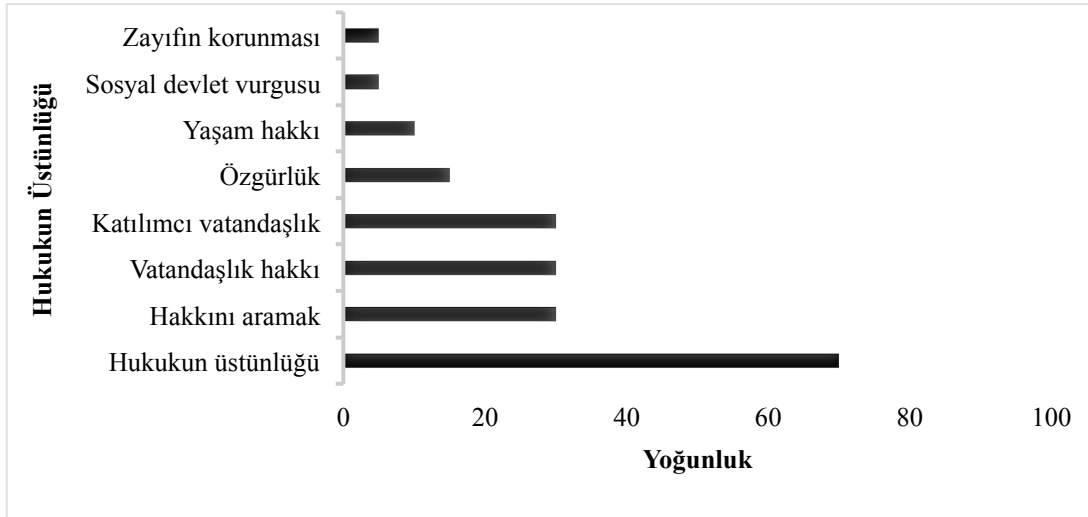

gerektiği üzerinde durulmuş ve bu durum araştırmacı tarafından özgür ifade kategorisi altında sınıflandırılmıştır. Bunun nedeni olarak bireylerin aile ortamı içinde düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri ve bu doğrultuda durumların gelişmesi olarak düşünülmüştür. Ayrıca demokrasinin iki temel ilkeye sahip olduğu ve bunlardan birinin özgürlük ilkesi olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu temada ayrıca aile içi iletişimin önemine de değinildiği görülmekte, iletişim sıkıntısı olan ailelerde bireylerin kendilerini özgürce ifade edemediklerinden dolayı genellikle istenilmeyen sonuçların doğabileceği mesajı verilmektedir.

3.1.4.3. Hukukun üstünlüğü

Hukukun üstünlüğü temasının altında yoğunluk bakımından üst sırada olan alt tema olarak yine hukukun üstünlüğü belirlenmiştir. İnsanların rahat ve refahının temelini hukuk olduğu, demokratik toplumlarda hukukun üstünde kimsenin düşünülmemeyeceği, sağlam hukuk düzeninin beraberinde gerçek özgürlüğü getirdiği, hukukun karşısında birey veya kurum farkı gözetmeksizin herkesin ve her kurumun eşit olduğu ve yasama ve yürütme organları ile beraber idarenin de hukukun gerdiği kararlara uymasının zorunlu olduğu, bu kararların hiçbir şekilde uygulanmasının geciktirilemeyeceği üzerinde durulmuştur.

Tablo 31: Hukukun üstünlüğü temasının altında belirlenen alt temalar

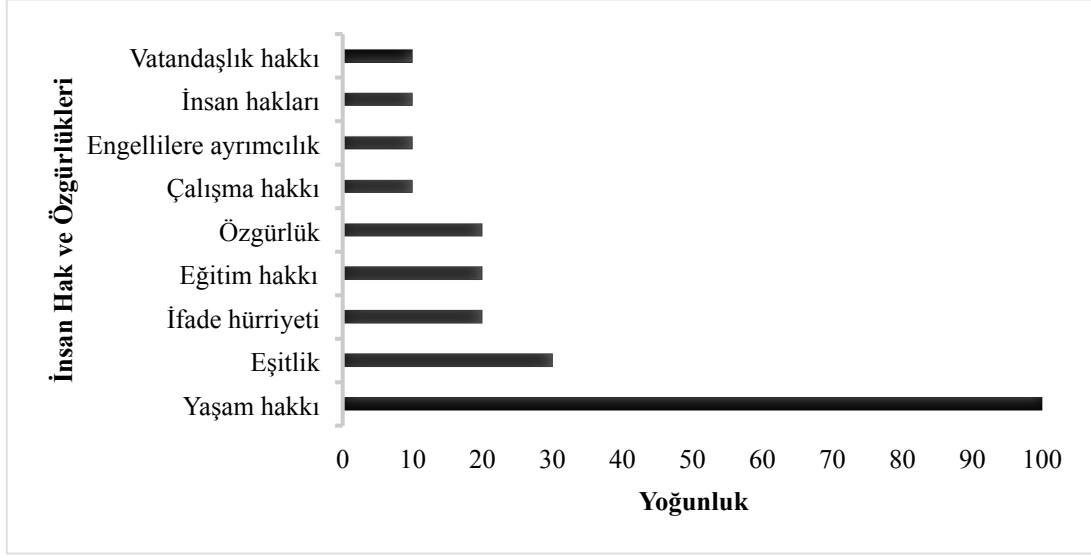

Hakkını aramak, vatandaşlık hakkı ve katılımcı vatandaşlık temalarının eşit yoğunlukta ele alındığı tespit edilmiştir. Demokratik toplumlarda itiraz

mekanizmasının bulunduğu, sağlam hukuki zemine oturmuş demokrasilerde haksızlıklar karşısında hakkını arayan vatandaşların bir şekilde mağduriyetlerinin giderilebildiği gerçeği örnek bir durum verilerek anlatılmıştır. Bunun aynı zamanda bir vatandaşlık hakkı olduğu ve itiraz etmenin katılımcı vatandaşlığın bir parçası olduğu da düşünüldüğünde, aynı durum araştırmacı tarafından vatandaşlık hakkı ve katılımcı vatandaşlık temasının altında da ele alınmıştır. Hukuktan bahsedilirken özgürlükten bahsetmemenin doğru olmayacağı mesajının sağlam hukuk düzeni ile özgürlüğün birbirini tamamlayan şeyler olduğu konusu ele alınırken işlendiği gözlenmiştir. Bu bölümde ayrıca yaşam hakkı, sosyal devlet vurgusu ve zayıfın korunması gibi temaların işlendiği belirlenmiştir.

3.1.4.4. İnsan hak ve özgürlükleri

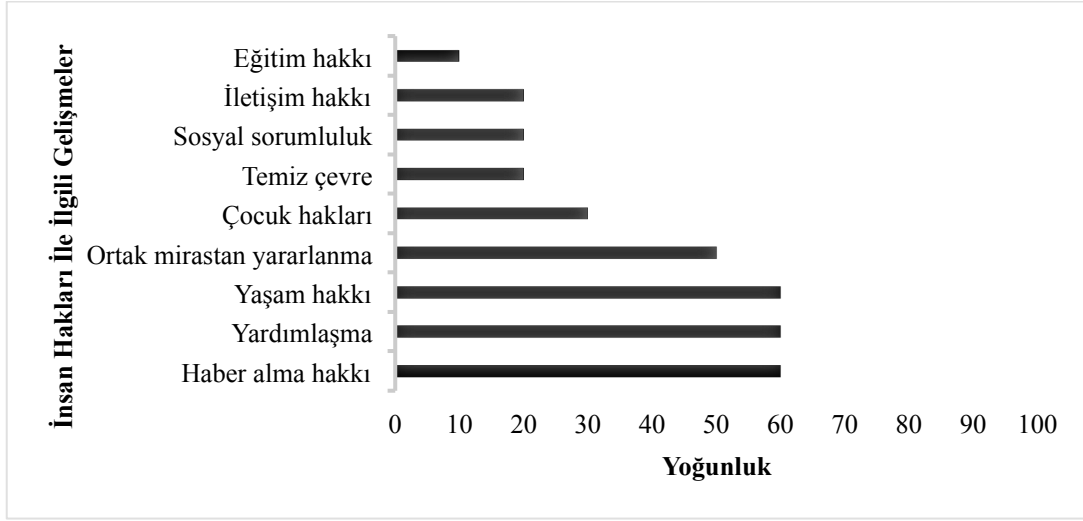
İnsan hak ve özgürlükleri temasının altında yaşam hakkı alt temasının yoğunluk olarak diğer temalara göre çok fazla olduğu gözlenmiştir. Yaşam hakkının ihlali veya gerekliliğini belirten örnek cümleler öğrencilere verilmiş, bunların hangi hak ihlali kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ve nedenleri hakkında görüş bildirmeleri istenmiştir. Bu kapsamda araştırmacı tarafından verilen cümleler yaşam hakkı alt teması kapsamında düşünülmüştür. Depremden sonra devletin vatandaşına sağlıklı bir ortamda yaşamasını mümkün kılacak olan yeni yerleşim yerleri inşa etmesi, güvenlik güçlerinin izinsiz evlerde arama yapması ve bireylerin gizlice fotoğraflarının çekilmesi daha sonra da bu fotoğrafların yayınlanması gibi konular araştırmacı tarafından yaşam hakkının ihlali kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 32: İnsan hak ve özgürlükleri temasının altında belirlenen alt temalar

Bunun dışında yaşam hakkı teması kapsamında *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* ve *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* gibi uluslararası belgelerden örnekler verilmiş, insanın birey olarak yaşam hakkının olduğu ve bunun kimse tarafından gasp edilemeyeceği mesajı verilmiştir. Yaşam hakkı temasından sonra yoğunluk bakımından ikinci sırada eşitlik teması gelmektedir. Burada da yukarıda bahsi geçen uluslararası sözleşmelere değinilmiş, bütün insanların onur ve haklar yönünden eşit olduğu, inançları veya görüşleri nedeniyle hiçbir çocuğa ayrımcılık yapılamayacağı üzerinde durulmuştur. İfade hürriyeti, eğitim hakkı ve özgürlük temalarının eşit yoğunlukta olduğu gözlenmiştir. İfade hürriyeti teması işlenirken özgürlükçü olarak bilinen bir gazetede iktidar partisini eleştirdiği için bir yazarın işine son verilmesi örneği verilmiştir. Aynı zamanda gösteri yapma hakkı da ifade hürriyeti kapsamında düşünülmüştür. Herkesin eşit eğitim alma hakkının olduğuna vurgu yapılırken karikatürden faydalanılmış, özgürlük teması işlenirken de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine değinilmiştir. Bunların yanında çalışma hakkı, engellilere ayrımcılık, insan hakları ve vatandaşlık hakları temaları da eşit yoğunlukta ele alınmıştır.

3.1.4.5. İnsan hakları ile ilgili gelişmeler

İnsan hakları ile ilgili gelişmeler temasının altında dokuz farklı alt temanın varlığından bahsedilebilir.

Tablo 33: İnsan hakları ile ilgili gelişmeler temasının altında belirlenen alt temalar

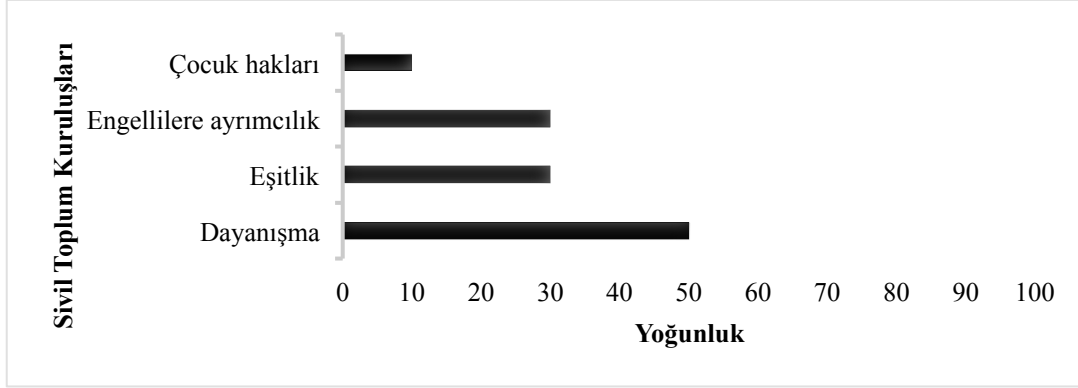
Haber alma hakkı, yardımlaşma ve yaşam hakkı ilk üç sırada gelmektedir. Haber alma hakkının demokrasilerde olmazsa olmaz olduğu, demokrasilerin gelişmesi için çok önemli olduğu vurgusu üzerinde durulmuştur. Bunun yanında özellikle kırsal yerlerde veya dünyanın çok farklı yerlerinde yaşayan insanların haber alma hakkının gasp edilmemesi durumunda tüm dünyada olan olaylardan haberdar olabilmekte, insan hakları ile ilgili konularda bilgi sahibi olabilmektedirler. Haber alma hakkının beraberinde yardımlaşmayı getirdiği mesajı da verilmiştir. Buna örnek olarak Van depreminde evsiz kalanlar için yardım toplanmasının kitle iletişim araçlarından olan televizyon ve internet aracılığıyla yapılmış olması gösterilmiştir. Tüm vatandaşların ortak değeri olarak tarihi miraslar gösterilmiş ve bunlardan her vatandaşın eşit derecede yararlanması gerektiği üzerinde durulmuştur. İnsan hakları ile ilgili temanın alt temalarından biri de çocuk hakları hakkında olmuş, yaşadığımız çevrenin çocukların varlığını dikkate alarak şekillenmesi gerektiği mesajı üzerinde durulmuştur. Bu temanın altında yer alan diğer alt temalar temiz çevre, sosyal sorumluluk, iletişim hakkı ve eğitim hakkı şeklinde sıralandığı tespit edilmiştir.

3.1.4.6. Sivil toplum kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları temasının içinde dört farklı alt temanın varlığından bahsedilebilir. Bunlardan dayanışma temasının yoğunluk açısından ilk sırada bulunduğu tespit edilmiştir. Toplumda bilinen sanatçıların bir araya gelerek lösemili

çocuklar için yardım kampanyası başlatmaları, böylece hem o çocuklara hem de ailelerine destek olmaları dayanışma temasının içinde düşünülmüştür.

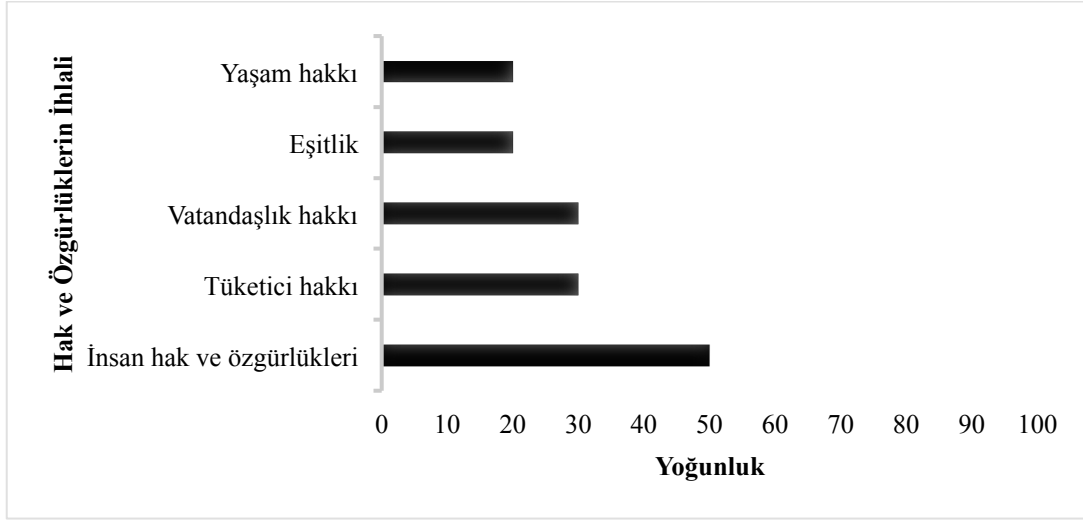
Tablo 34: Sivil toplum kuruluşları temasının altında belirlenen alt temalar

Ayrıca insan haklarının korunması açısından bireylerin şahsi çabalarının yeterli olamayabileceği, bu engeli aşmak için sivil toplum örgütleri gibi bir araya gelen bireylerin oluşturduğu hareketlerden faydalanılmasının önemli olduğu vurgusu üzerinde durulmuştur. Eşitlik teması işlenirken toplumda beraber yaşadığımız engelli vatandaşlara yönelik yapılan projelerden bahsedilmiş, engellilerin engelsiz insanlarla eşit olduğu, onlara da eşit fırsatların sağlanması gerektiği mesajı üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda engellilere yönelik haklarının korunabilmesi için pozitif ayrımcılık yapılması gerektiği mesajı da verilmiştir. Son olarak bu bölüme çocuk haklarına değinilmiş ve *Çocuk Hakları Sözleşmesi* üzerinde durulmuştur.

3.1.4.7. Hak ve özgürlüklerin ihlali

Hak ve özgürlüklerin ihlali temasının altında beş farklı alt temanın varlığından bahsedilebilir. Bunlar sırasıyla insan hak ve özgürlükleri, tüketici hakkı, vatandaşlık hakkı, eşitlik ve yaşam hakkı olarak görülmektedir.

Tablo 35: Hak ve özgürlüklerin ihlali temasının altında belirlenen alt temalar

İnsan hak ve özgürlüklerinden bahsedilirken hastanede yanlış tedavinin doğurabileceği sonuçlar, çevre temizliğine dikkat edilmediği için yaşamımızda oluşan olumsuzluklar ve yaşadığımız çevredeki gürültülü ortamın dinlenme hakkımızı nasıl ihlal ettiğine dair örnek cümleler verilmiş ve öğrenciler düşünmeye sevk edilmiştir. Renk ve ırk ayrımının istenmeyen bir durum olduğu belirtilmiş ve bu duruma örnek olarak Gandhi'nin yaşamından bir kesit verilmiştir. Burada aynı zamanda azim ve gayretin ne gibi sonuçlar doğurabileceği mesajı da çocuklara verilmeye çalışılmıştır. Tüketici hakları temasından bahsedilirken Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun'a değinilmiş, bunun tüketicinin çıkarlarını ve sağlığını korumaya yönelik bir uygulama olduğunun altı çizilmiştir. Aynı zamanda gerçek hayatta tüketicinin hakkını nasıl arayabileceğine dair bir hikâye verilmiş ve konunun daha net anlaşılması hedeflenmiştir. Bu durum araştırmacı tarafından aynı zamanda vatandaşlık hakkı olarak değerlendirilmiş ve bu kategoride ele alınmıştır. Aynı zamanda insan haklarını aramak için hak arama yollarının belirlenmesi de vatandaşlık hakkı olarak değerlendirilmiştir. Diğer birçok temada olduğu gibi hak ve özgürlüklerin ihlali temasında da eşitlik ve yaşam hakkının konu edildiği gözlemlenmiştir.

3.2. İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8.Sınıf) Öğretim Programı ile İlgili Bulgular

İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi dersi öğretim programı (MEB, 2010) analizi yapılırken yedi farklı başlık altında değerlendirme yapılmıştır. Bunlar sırasıyla 1) Ölçme ve değerlendirme, 2) Programın temel yaklaşımı, 3) Programın uygulaması ile ilgili boyut, 4) Programın amacı, 5) Demokrasi eğitiminin amacı, 6) Programın yapısı ve 7) Programdaki temalar.

3.2.1. Ölçme ve değerlendirme

İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi öğretim planında ölçme değerlendirmenin iki temel üzerine oturtulduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilkinin geleneksel ve alternatif değerlendirme yöntemlerinin kullanılması ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bununla ilgili öğretim planında:

‘Öğretim programlarının öğrencilere kazandırılmasını öngördüğü üst düzey bilgi, beceri ve tutumların sadece geleneksel ölçme ve değerlendirme araç veya yöntemleri olarak bilinen çoktan seçmeli, doğru yanlış, eşleştirme, boşluk doldurma, uzun veya kısa cevaplı sorulardan oluşan yazılı sınavlar ya da testler kullanılarak ölçülmesi mümkün ve yeterli değildir.’ (s.23)

denmiştir. Ayrıca geleneksel yöntemlere ek olarak alternatif yöntemlerin de kullanılması gerektiği konusuna şu şekilde değinilmiştir:

‘Öğrencilerin kazandığı bilgi, beceri ve tutumlara ilişkin doğrudan veri toplayabilmek için alternatif ölçme değerlendirme araç veya yöntemlerinin kullanılması gerekmektedir. Ancak, alternatif ölçme değerlendirme araç veya yöntemlerinin kullanılması geleneksel ölçme değerlendirme araç veya yöntemlerinin kullanılmayacağı anlamına gelmemektedir. Her iki ölçme ve değerlendirme araç veya yöntemlerinin birlikte ve dengeli bir şekilde kullanılması önerilmektedir.’ (s.23)

Görüldüğü gibi İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi öğretim programında öğrencinin başarısını ölçmek ve verilen beceri ve değerlerin ne derece başarılı bir şekilde aktarıldığını tespit etmek için hem geleneksel değerlendirme yöntemlerinden hem de alternatif yöntemlerden faydalanılması gerektiği vurgulanmıştır. İkinci olarak ölçme ve değerlendirme yapılırken bireysel farklılıkların göz önüne alınmasının faydalı olacağı üzerinde durulduğu görülmüştür. Programda bu durumla ilgili şu şekilde bir bilgi yer almaktadır:

‘Öğrenmede bireysel farklılıkları dikkate alan, bireyin kendine özgü özelliklerini ön plana çıkararak herkesin sahip olduğu bilgilerle yeni aldığı bilgileri kendine özgü biçimde yapılandırdığını kabul eden ve bu nedenle de öğretim yöntem ve tekniklerinin mümkün olduğunca çeşitlendirilmesi gerektiğini vurgulayan öğrenme yaklaşımlarına göre ölçme ve değerlendirmede de öğrencilere bilgi, beceri ve tutumlarını sergileyebilecekleri çoklu değerlendirme fırsatları sunulmalıdır.’ (s.23)

Buna göre öğrencilerin farklı sosyal ve kültürel çevrelerden geldiği gerçeği kabul edilmiş, bunun doğal sonucu olarak da kendilerine has özelliklerinin olabileceği belirtilmiş ve dersin ölçme ve değerlendirilmesinin etkili bir şekilde yapılabilmesi için bu farklılıkların dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmuştur.

3.2.2. Programın temel yaklaşımı

İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi öğretim programında birey merkezilik özelliğinin ön planda olduğu gözlenmiştir. Bu anlamda programın çeşitli yerlerinde bireylerin farklılıklarının önemine değinilmiş ve bunların etkili öğrenme sürecinde önemli roller üstlendiklerine değinilmiştir. Buna farklı yerlerde şu şekilde değinilmiştir:

‘Tüm bu ihtiyaçlar doğrultusunda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak öğretim programlarında yeni yaklaşımlar dikkat çeker duruma gelmiştir. Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı, bilginin taşıdığı değeri ve bireyin var olan deneyimlerini dikkate alan bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Böylelikle etkinlik merkezli, öğrencinin

kendi yaşantısını ve bireysel farklılıklarını dikkate alan, çevresiyle etkileşimine olanak sağlayan bir anlayış yaşama geçirilmeye çalışılmaktadır.’ (s.6)

Ayrıca öğrenme ve öğretme yöntem ve tekniklerinin öğrencilerin farklılıklarına göre değişiklik gösterebileceğine şu şekilde değinilmiştir:

‘Her öğrenciye ulaşabilmek için öğrenme, öğretme yöntem ve tekniklerindeki çeşitliliği dikkate alır.’ (s.7)

Programın temel yaklaşımlarından bir diğeri de araştırmacı öğrenci yetiştirmek olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda programın öğrencilerde araştırma, gözlem ve inceleme yapmaya teşvik duygularını geliştirmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında programın temel yaklaşımında evrensel yaklaşım benimsenmiş, dünyadaki gelişmelere paralel olarak öğretim programında yeni yaklaşımların ele alınabileceği belirtilmiştir. Öğrencilerin fiziksel ve ruhsal anlamda sağlıklı bireyler olması programın bir diğer temel yaklaşımı şeklinde verilmiştir. İnsan haklarının korunması konusu ayrı bir önem taşımaktadır. Bu doğrultuda programın temel yaklaşımlarından bahsedilirken insan haklarına duyarlılık ve farkındalık konularına da değinilmiş ve şu şekilde bu durum programda yer almıştır:

‘Bu dersin eğitim ve öğretiminde; öğrencilere vatandaşlık, demokrasi ve insan haklarıyla ilgili bazı temel kavramların yanı sıra insan haklarının korunup uygulanmasıyla ilgili farkındalık, duyarlılık, bilinç, düşünce, tutum ve davranış kazandırmak amaçlanmaktadır.’ (s.6)

Programın en önemli temel yaklaşımlarından biri olarak öğrencilerin sahip oldukları hakların ve kültürel zenginliklerin farkında olmalarına yardımcı olması olduğu söylenebilir. Bunun yanında öğrencinin değerlerinin gelişmesini sağlamak ve sahip olunan hakların bilinmesi konuları programın diğer temel yaklaşımlarını oluşturmuştur.

3.2.3. Programın uygulaması ile ilgili boyut

Programın uygulanması ile ilgili olarak programın kendisinde on üç madde sayılmıştır. Fakat araştırmacı metinlerin incelenmesi sırasında bazı maddeler içinde

iki farklı yaklaşımın yer aldığını tespit etmiş, bundan dolayı toplamda on altı farklı yaklaşım elde edilmiştir. Bunlar daha çok öğretmenlere yönelik, dersi daha etkili kılabilmek ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için tavsiye edilen yöntemlerdir. Bu yaklaşımların şu şekilde olduğu belirlenmiştir: 1) Teknolojiden faydalanılmalı, 2) pratik yaparak öğretilmeli, 3) öğretme aşamasında önyargısız olmak gerekmektedir, 4) öğretmenin insan haklarına duyarlı olması gerekir, 5) öğrencilerin ihtiyaçları göz önüne alınmalı, 6) öğrencilerin gelişim düzeyleri göz önüne alınmalı, 7) ortak demokratik değerlerin oluşturulması hedef olmalı, 8) okulun bulunduğu yerleşim yerinin sosyal ve kültürel özelliklerinin dikkate alınması gerekir, 9) öğretim sırasında hoşgörülü ve önyargısız olmak gerekmektedir, 10) öğrenme ve öğretme olayları günlük yaşamla entegre olmalı, 11) eleştirilere açık olmak gerekir, 12) diğerkâmlık sergilemek gerekir, 13) demokratik vatandaşlık bilinci geliştirilmeli, 14) çoklu zekâ yaklaşımı sergilemek gerekir, 15) başarıyı takdir etmek gerekir ve son olarak 16) araştırmacılığı teşvik etmek gerekir. Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere öğrencilerin birbirinden farklı olduğu gerçeğinin göz önüne alındığı ve programın bu çerçevede birey merkezli bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir.

3.2.4. Programın amacı

Programın amacı bölümü incelenirken bir bakıma demokrasi eğitimi dersinin ne tür bireyler yetiştirmeyi hedeflediği ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda programın on yedi farklı amacının olduğundan bahsedebiliriz. Bunlar; 1) toplumsal yaşamın geliştirilmesi, 2) temel hak ve özgürlüklerin kullanılması, 3) sorumlulukların yerine getirilmesi, 4) özgür birey yetiştirmek, 5) ortak değerleri geliştirmek, 6) ortak değerleri korumak, 7) kendine güveni olan bireyler yetiştirmek, 8) katılımcı vatandaşlık bilinci geliştirmek, 9) hoşgörülü birey yetiştirmek, 10) öğrencilerde evrensellik bilinci oluşturmak, 11) etkin, sorumlu ve demokratik bir birey olmak, 12) demokratik tutum ve davranış sergilemek, 13) demokratik bir toplum oluşturmak, 14) demokratik bir Türkiye Cumhuriyeti devleti oluşturmak, 15) demokrasiye inanan bireyler yetiştirmek, 16) barıştan yana olan bireyler yetiştirmek ve son olarak 17) adaletli toplum oluşturmak. Bu amaçlar aslında birbiriyle yakından alakalı amaçlardır fakat farklı başlıklar altında düşünülebileceği için programda belirtilenden farklı olarak araştırmacı tarafından bu şekilde uzun bir liste oluşturuldu.

Toplumsal yaşamın geliştirilmesi için katılımcı vatandaşlık bilincinin gelişmesi, özgür birey olabilmek için demokratik bir toplum oluşturulması gerektiği, demokratik tutum ve davranışların sergilenmesi için demokrasiye inanan bireylerin yetiştirilmesi gerektiği, ortak değerleri korumak için ortak değerlerin geliştirilmesi gerektiği, ortak değerlerin geliştirilmesi için hoşgörülü birey yetiştirmek gerektiği, demokratik bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti oluşturmak için demokratik bir toplum oluşturmak gerektiği ve son olarak temel hak ve özgürlükleri kullanılması ve sorumlulukların yerine getirilebilmesi için demokratik bir toplum oluşturulması gerektiği düşünüldüğünde bu amaçların birbiriyle ne derece bağlantılı olduğu görülecektir.

3.2.5. Demokrasi eğitiminin amacı

Demokrasi eğitiminin amacının ve neden Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimine ihtiyaç duyulduğu yönündeki görüşlerin müfredatta nasıl geçtiği incelenirken programın amacında olduğu gibi uzun bir liste karşımıza çıkmaktadır. Demokratik eğitimden beklenen çıktıların yer aldığı gözlemlenen listede herkesin kabul edebileceği evrensel olarak görülebilecek amaçların olduğu belirlenmiştir. Demokratik toplum oluşturmak hedefi hem programın amacında hem de demokrasi eğitiminin amacında yer almaktadır. Bu anlamda demokrasi eğitiminin amacı şu şekilde belirtilmiştir;

Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez. (s.3)

Yukarıdaki paragrafta da görüldüğü gibi demokrasi eğitimi demokratik toplum oluşturmayı, katılımcı vatandaşlık bilinci geliştirmeyi, güçlü ve istikrarlı bir toplum

kurmayı, manevi değerlere saygılı ve sorumluluk bilincinde olan nesillerin yetiştirilmesini hedeflemektedir. Bunun yanında demokrasi eğitiminin siyasi ve ideolojik telkinlerden kaçınması gerektiği belirtilmektedir. Vatandaşlık ve Demokrasi eğitiminin gerekliliği konusuna değinilirken de programın amacı ve demokrasi eğitiminin amacı kısmında geçen konuların kısmen tekrarlandığı tespit edilmiştir. Katılımcı vatandaşlık bilinci geliştirmek ve içinde yaşadığımız dünyayı anlayabilmek için Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

'Eğitimdeki son gelişmelere baktığımızda vatandaşlık eğitiminin demokratik bir toplumun oluşabilmesi için öğrencileri gerekli bilgi, beceri ve değerlerle donatmayı hedeflediği görülmektedir. Öğrencilerden konulara eleştirel bakabilen, kendi düşüncelerini ifade edebilen, başkalarının düşüncelerine saygılı, barış içinde bir arada yaşama kültürüne sahip, topluma duyarlı, toplumun iyiliği için harekete geçebilen bireyler olmaları hedeflenmektedir. Böylece öğrenciler haklarını, sorumluluklarını ve özgürlüklerini öğrenirken kanunları, eşitliği, adaleti, ayrımcılık yapmamayı, demokrasiyi de öğrenmektedirler. Demokratik vatandaşlık eğitimi farklı din, kültür, inanç ve düşünüş şekillerine saygıyı desteklemekte, böylece içinde yaşadığı toplumun çeşitli değerlerini anlamayı ve paylaşmayı sağlamaktadır.' (s.4)

Yukarıdaki paragraftan da anlaşılacağı üzere Vatandaşlık ve Demokrasi eğitiminin diğer amaçları arasında demokratik toplum oluşturmak, farklılıklara saygılı bireyler yetiştirmek, toplumun ortak değerlerini bulmak, toplumsal duyarlılık bilinci geliştirerek hak ve sorumlulukların öğrenilmesini sağlamak, farklılıkların bir arada yaşayabileceği bilincinde nesiller yetiştirmek, eleştirel olabilen, kendine saygısı olan, ayrımcılık yapmayan, eşitlik ilkesine bağlı ve adalet duygusundan ödün vermeyen nesiller yetiştirmek olarak belirlenmiştir.

3.2.6. Programın yapısı

Programın yapısının yapılandırmacı yaklaşımla ele alındığı açıkça belirtilmektedir. Programın hazırlanırken öğrenci merkezli, etkinlik temelli ve çoklu zekâ kuramını da içine alacak şekilde hazırlandığı, aynı zamanda derste elde edeceği bilgileri gerçek hayatındaki bilgilerle eşleştirebileceği şekilde düzenlendiği belirtilmiştir. Bunun yanında programın yapısından bahsedilirken Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi ile kazandırılması hedeflenen değerler ve beceriler iki farklı başlık altında ele alınmıştır. Bu kapsamda Vatandaşlık ve Demokrasi eğitiminin on dokuz (19) farklı değeri kazandırmayı hedeflediği görülmüştür. Bu değerler şu şekilde belirlenmiştir: 1)Yardımseverlik, 2) vatanseverlik, 3) uzlaşma, 4) sorumluluk, 5) sevgi, 6) saygı, 7) paylaşma, 8) özsaygı, 9) özgürlük, 10) onur, 11) milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, 12) kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, 13) hoşgörü, 14) farklılıklara saygı, 15) eşitlik, 16) diğerkâmlık, 17) dayanışma, 18) barış ve 19) adil olmak. Kazandırılması hedeflenen becerilerden de bahsedilen bu bölümde toplam on yedi beceriden bahsedilmiştir. Bunlar; 1) araştırma, 2) eleştirel düşünme, 3) yaratıcı düşünme, 4) iletişim, 5) problem çözme, 6) bilgi teknolojilerini kullanma, 7) girişimcilik, 8) Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, 9) gözlem yapma, 10) değişim ve sürekliliği algılama becerisi, 11) sosyal ve kültürel katılım becerisi, 12) empati, 13) özyönetim, 14) kaynakları etkili kullanma, 15) sosyal uyum, 16) ayrımcılığa duyarlılık ve 17) birlikte yaşama.

3.2.7. Programdaki temalar

Programda verilmesi hedeflenen değerlerden bahsedilirken aynı zamanda her bölümde hangi becerilerin kazandırılmasının hedeflendiği de belirtilmiştir. Her bir temanın altında kazandırılması hedeflenen değer ve becerilerin yoğunluk analizleri programda geçen kelime veya cümlelerin ait oldukları değer veya becerilerin altında kategorilendirilmeleriyle elde edilmiştir. *Her İnsan Değerlidir* temasının altında insanın sosyal bir varlık olduğu, diğer canlılarla beraber yaşamak zorunda olduğu, insan onurunun korunması gereken bir değer olduğu, her bireyin farklı olduğu ve bu farklılıklarla insanların bir arada yaşamasını öğrenmesi gerektiği konularına değinilmiştir. Bu temanın altında verilmesi planlanan değerler şu şekilde sıralanmıştır;

sevgi, saygı, özsaygı, onur, ırkçılık karşıtlığı, farklılıklara saygı, eşitlik ve barış. Temel beceri olarak ise yaratıcı düşünme, Türkçeyi doğru, düzgün ve etkili kullanma, sosyal ve kültürel katılım, sosyal uyum, iletişim, gözlem, girişimcilik, empati, eleştirel düşünme, bilgi teknolojilerini kullanma, ayrımcılığa karşı duyarlılık ve araştırma becerilerinin kazandırılmasının hedeflendiği belirtilmiştir (Tablo 36).

Tablo 36: Her insan değerlidir temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler

Her İnsan Değerlidir temasında verilecek temel değerler
Sevgi Saygı Özsaygı Onur Irkçılık karşıtlığı Farklılıklara saygı Eşitlik Barış
Her İnsan Değerlidir temasında verilecek temel beceriler
Yaratıcı düşünme Türkçeyi doğru, düzgün ve etkili kullanma Sosyal ve kültürel katılım Sosyal uyum İletişim Gözlem Girişimcilik Empati Eleştirel düşünme Bilgi teknolojilerini kullanma Ayrımcılığa duyarlılık Araştırma

Yukarıda bahsedilen değer ve becerilerin müfredat içindeki yoğunluğunun analizinde değerler bakımında farklılıklara saygı değerinin yoğunluk bakımından ilk sırada olduğu tespit edilmiştir. Bunu özsaygı takip etmekte, daha sonra da eşit yoğunluk oranlarıyla sevgi, saygı, onur, eşitlik ve barış değerleri gelmektedir. Yoğunluk olarak en alt sırada bulunan değer ırkçılık karşıtlığı olduğu tespit edilmiştir. Kazandırılması hedeflenen temel becerilerin yoğunluk analizinde ise ilk sırada gözlem gelmektedir. Bunu eşit yoğunlukta empati ve ayrımcılığa karşı duyarlılık takip etmekte, sonrasında ise yine eşit yoğunlukta yaratıcı düşünme, sosyal uyum, bilgi teknolojilerini kullanma ve araştırma becerileri gelmektedir.

Demokrasi Kültürü temasının altında demokratik vatandaşlık bilincinin kazandırılmasının önemine, ayrımcılıkla mücadelenin gerekliliğine, diyalog ve iletişimin önemine, birlikte yaşama kültürü geliştirmenin önemine, paylaşımın ve işbirliğinin gerekliliğine değinilmiştir. Demokratik bir toplum oluşturulabilmesi için farklılıkların ayrıştırıcı olmaktan ziyade birer zenginlik olarak görülmesinin önemine de değinilmiş, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Demokratik toplumlarda olması gereken özelliklerin sıralandığı bu temada özellikle önyargının olumsuzluğu üzerinde durulmuş, bunun için demokratik bilincin oluşturulmasının gerekliliğine ve demokrasinin bir yaşam biçimi olarak yaşanmasının önemine değinildiği görülmektedir. Sorumluluk bilinci, sevgi ve saygının yaygınlaştırılması, ırkçılık karşıtlığının benimsenmesi, farklı düşünce ve davranışlara karşı hoşgörülü olma, başkalarının yararını da düşünebilme ve günlük hayatta adil olmak gibi değerlerin bu temanın altında verilmesinin planlandığı görülmektedir. Verilecek olan temel beceriler ise bir kısmı diğer temalarda da geçen ortak beceriler olmak üzere şu şekilde belirlenmiştir: Yaratıcı düşünme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, problem çözme, iletişim, gözlem yapma, girişimcilik, empati, eleştirel düşünme, birlikte yaşama ve ayrımcılığa duyarlılık (Tablo 37).

Bu temanın altında kazandırılması hedeflenen değer ve becerilerin programda yoğunluk derecelerine bakılmıştır. Buna göre yoğunluk olarak ilk sırada gelen değerler farklılıklara saygı ve eşitlik olmuştur. Bunları sırasıyla dayanışma, paylaşma, hoşgörü, adil olma ve sorumluluk değerleri takip etmiştir. Sevgi ve diğerkâmlık değerleri yoğunluk bakımından en altta bulunan değerler olmuştur.

Tablo 37: Demokrasi kültürü temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler

Demokrasi kültürü temasında verilecek temel değerler
Sorumluluk
Sevgi
Saygı
Paylaşma
Irkçılık karşıtlığı
Hoşgörü
Farklılıklara saygı
Eşitlik

Diğerkâmlık Dayanışma Adil olma
Demokrasi kültürü temasında verilecek temel beceriler
Yaratıcı düşünme Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma Problem çözme İletişim Gözlem yapma Girişimcilik Empati Eleştirel düşünme Birlikte yaşama Ayrımcılığa duyarlılık Araştırma

Hak ve Özgürlüklerimiz temasının altında sivil toplum kuruluşlarının önemine, insan hak ve özgürlüklerinin evrensel anlamda kabul edilen değerler olduğuna ve bunların korunması gerektiğine, hak aramanın demokrasilerde doğal bir hak olduğuna ve bu hakların ihlalleri durumunda demokratik yollardan çözüm önerileri getirmenin önemine değinildiği görülmektedir. Bu kapsamdan hak ve özgürlüklerimiz temasının altında verilmesi planlanan değerler şu şekilde sıralanmıştır: Uzlaşma, sorumluluk, özgürlük, milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, dayanışma ve adil olma. Bu temanın altında kazandırılması hedeflenen beceriler ise şu şekilde sıralanmıştır: Yaratıcı düşünme, Türkçeyi doğru, düzgün ve etkili kullanma, sosyal ve kültürel katılım, problem çözme, iletişim, gözlem yapma, girişimcilik, eleştirel düşünme, değişim ve sürekliliği algılama, bilgi teknolojilerini kullanma ve araştırma (Tablo 38).

Tablo 38: Hak ve özgürlüklerimiz temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler

Hak ve özgürlüklerimiz temasında verilecek temel değerler
Uzlaşma Sorumluluk Özgürlük Milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma Kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık Dayanışma Adil olma

Hak ve özgürlüklerimiz temasında verilecek temel beceriler
Yaratıcı düşünme
Türkçeyi doğru, düzgün ve etkili kullanma
Sosyal ve kültürel katılım
Problem çözme
İletişim
Gözlem yapma
Girişimcilik
Eleştirel düşünme
Değişim ve sürekliliği algılama
Bilgi teknolojilerini kullanma
Araştırma

Yukarıda verilen değer ve becerilerin yoğunluk analizleri yapılmış ve programın ilgili bölümünde ne sıklıkla değinildiği tespit edilmiştir. Buna göre programın öğrencilere kazandırmayı hedeflediği değerlerin yoğunluklarına bakıldığında özgürlük ilk sırada gelmektedir. Bunu sorumluluk ve adil olma değerleri takip etmekte, bunların ardından ise dayanışma ve milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma değerleri gelmektedir. Yoğunluk bakımından son sırada ise uzlaşma ve küresel mirası yaşatmaya duyarlılık değerleri yer almaktadır. Bu temada kazandırılması hedeflenen becerilerin yoğunluk analizinde ilk sırada araştırma becerisinin olduğu belirlenmiştir. Bunu eşit yoğunluklarda bilgi teknolojileri kullanımı, eleştirel düşünme, girişimcilik, gözlem yapma ve yaratıcı düşünme takip etmiştir. Son sıralarda ise iletişim, problem çözme, sosyal ve kültürel katılım, değişim ve sürekliliği algılama ve Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma becerileri gelmektedir.

Görev ve sorumluluklarımız temasında yaşam hakkının, ülkenin birlik ve beraberliğinin, toplumsal kurallara uyma gerekliliğinin, katılımcı vatandaşlık sergilemenin, kamu mallarını bilinçli kullanmanın, insan onuruna saygı göstermenin ve eşitlik ilkesinin önemi üzerinde durulduğu görülmüştür. Bu temada öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler şu şekilde sıralanmıştır: Yardımseverlik, vatanseverlik, sorumluluk, sevgi, özsaygı, onur, milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, hoşgörü, farklılıklara saygı, eşitlik, dayanışma, barış ve adil olma. Kazandırılması hedeflenen beceriler ise şu şekildedir: Yaratıcı düşünme, sosyal ve kültürel katılım, sosyal uyum, problem çözme, özyönetim, kaynakları etkili kullanma, gözlem yapma, girişimcilik, empati,

eleştirel düşünme, değişim ve sürekliliği algılama, birlikte yaşama, bilgi teknolojilerini kullanma ve araştırma (Tablo 39).

Tablo 39: Görev ve sorumluluklarımız temasının altında verilmesi hedeflenen temel değerler ve beceriler

Görev ve sorumluluklarımız temasında verilecek temel değerler
Yardımsızlık Vatanseverlik Sorumluluk Sevgi Özsaygı Onur Milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, Kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık Hoşgörü Farklılıklara saygı Eşitlik Dayanışma Barış Adil olma
Görev ve sorumluluklarımız temasında verilecek temel beceriler
Yaratıcı düşünme Sosyal ve kültürel katılım Sosyal uyum Problem çözme Özyönetim Kaynakları etkili kullanma Gözlem yapma Girişimcilik Empati Eleştirel düşünme Değişim ve sürekliliği algılama Birlikte yaşama Bilgi teknolojilerini kullanma Araştırma

Bu temada yapılan yoğunluk analizinde değerler kısmında sorumluluk değerinin ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Bunu eşit yoğunluk oranlarıyla yardımsızlık ve eşitlik değerleri takip etmiştir. Dayanışma, vatanseverlik, hoşgörü, milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma ve adil olma değerleri bunların takip etmiştir. Alt sıralarda ise barış, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, özsaygı, sevgi ve farklılıklara saygı değerleri yer almıştır. Temel beceriler kısmında yapılan

yoğunluk analizinde ise ilk sırada sosyal uyum ve problem çözme becerilerinin olduğu tespit edilmiştir. Bunları sosyal ve kültürel katılım, gözlem yapma ve birlikte yaşama becerileri eşit yoğunlukta takip etmiştir. Yoğunluk bakımından alt sıralarda kaynakları etkili kullanma ve değişim ve sürekliliği algılama becerilerinin olduğu belirlenmiştir.

3.3. Program ve Ders Kitabındaki Bulguların Karşılaştırılması

Ders kitabı ve ders programında belirtilen ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerlere yukarıda değinilmiştir. Araştırmacı tarafından yapılan içerik analizlerinde kitapta verilmesi planlanan değerlerin veya becerilerin yoğunlukla programda belirtilen değer veya beceriler olduğu, kitabın analizi yapılırken programda belirtilmemiş belli değerlerin de yer aldığı tespit edilmiştir.

Her insan değerlidir temasının altında programda öğrencilere kazandırılması hedeflenen değerler yukarıda verilmiştir. Bu değerler sevgi, saygı, özsaygı, onur, ırkçılık karşıtlığı, farklılıklara saygı, eşitlik ve barış şeklinde belirtilmiştir. Ders kitabının incelenmesinde de bu değerlere değinildiği gözlemlenmiş, bunların yanında farklı değerlere de değinildiği belirlenmiştir. Ayrıca araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar sırasında belli değerler birbirine yakın bile olsa farklı kategorilerde düşünüldüğü için, kitapta bahsedilen değerlerin listesinin uzun çıkmış olmasının normal karşılanması gerekir. Programda verilmesi hedeflenen değerlerden biri sevgi değeridir. Ders kitabında da sevgi değerinin verilmeye çalışılan değerler arasında olduğu tespit edilmiştir. Saygı değeri programda genel anlamda ele alınmış, fakat araştırmacının yapmış olduğu analizler sonunda bunun ders kitabında farklı şekillerde ele alındığı görülmüştür.

Saygı değeri ders kitabında farklılıklara saygı, eğitim hakkına saygı ve çevreye saygı olarak ele alınmıştır. Özsaygı ve onur değerlerinin hem programda hem de ders kitabında ele alındığı görülmüştür. İrkçılık karşıtlığı tek bir değer olarak programda yer almış, fakat kitapta yapılan analiz sonucunda farklı şekillerde ele alındığı belirlenmiştir. Ayrımcılığa karşı olmak, başkalarına karşı saldırgan olmamak, farklılıkları kabullenmek, hor görmemek, aşağılamamak, hoşgörülü olmak ve önyargısız olmak gibi değerler araştırmacı tarafından ırkçılık karşıtlığı kapsamında düşünülmüştür. Ders programında (MEB, 2010) ele alınmış farklılıklara saygı değeri,

ders kitabında karşılık olarak farklılıklara saygı ve farklılıkların zenginlik olarak bilinmesi değerine denk gelmektedir. Eşitlik ve barış değerlerinin hem ders kitabında hem de programda ele alındığı gözlemlenmiştir. Ders kitabında olup da ders programının ‘Her insan değerlidir’ temasının içinde yer almayan değerlerden bazıları adalet, birliktelik, dayanışma, demokrasi, dostluk, özgürlük, işçi hakları, merhametli olmak, israftan kaçınmak ve mülk edinme hakkı olarak tespit edilmiştir.

Demokrasi kültürü temasının altında verilmesi hedeflenen değerlerin hem programda hem de ders kitabında örtüştüğü gözlemlenmiştir. Buna göre programda verilmesi hedeflenen sorumluluk, sevgi, saygı, paylaşma, ırkçılık karşıtlığı, hoşgörü, farklılıklara saygı, eşitlik, diğerkâmlık, dayanışma ve adil olma değerlerinin kitapta da verildiği tespit edilmiştir. Bunların dışında ders kitabında değinilen veya araştırmacı tarafından belirlenen belli başlıkların programın bu kısmında yer almadığı görülmüştür. Ders kitabında yer alan fakat programda bahsedilmeyen başlıklar şu şekilde tespit edilmiştir: Aile içi iletişimin önemi, anayasal haklar, çocuk hakları, engelli hakları, farklılıkların farkında olmak, fırsat eşitsizliği, güçsüzün yanında yer almak, hukukun üstünlüğü, kadın hakları, katılımcı vatandaşlık, öfkesine hâkim olmak, önyargısız olmak, özgür irade, siyasal hayata katılım ve uzlaşma.

Görev ve sorumluluklarımız temasının altında programda verilmesi hedeflenen değerler farklılıklara saygı, onur, sevgi, özsaygı, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, barış, adil olma, milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, hoşgörü, vatanseverlik, dayanışma, eşitlik, yardımseverlik ve sorumluluk şeklinde belirlenmişti. Bu değerlerin ders kitabındaki ilgili bölümde verilen değerlerle aynı olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında ders kitabında araştırmacı tarafından belirlenen fakat programda belirtilmemiş konulara da değinildiği gözlemlenmiştir. Bunlardan bazıları çalışkan olmak, yaşadığımız çevreye karşı saygılı olmak, engeli haklarına saygılı olmak, sabırlı olmak ve tasarruf etmek şeklinde belirlenmiştir.

Hak ve özgürlüklerimiz temasının altında programda verilmesi planlanan değerler uzlaşma, kültürel mirası yaşatmaya duyarlılık, milli, manevi ve evrensel değerlere duyarlı olma, dayanışma, adil olma, sorumluluk ve özgürlük olarak belirlenmiştir. Bunların ders kitabının ilgili bölümünde de ele alındığı fakat kitabın analizinde araştırmacı tarafından elde edilen eğitim hakkı, engellilere ayrımcılık, hak

arama, tüketici hakkı, vefakârlık ve yaşam hakkı gibi başlıkların programda yer almadığı tespit edilmiştir.

Ders kitabı ve programın analizinin karşılaştırmasında ders kitabının programla uyumlu olduğu, her bir temanın altında programda belirtilmemiş ek değer veya becerilerin kitapta yer aldığı tespit edilmiştir. Bu durumun analiz yapılırken kelime analizi yapılmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Hem ders kitabı hem de program incelenirken kelimelerin ve cümlelerin anlamları üzerinde durulmuş ve kodlamalar buna göre yapılmıştır. Dolayısıyla programın ders kitabına kıyasla daha kısa tutulduğu ve ders kitabındaki gibi detaylara inemeyeceği de düşünüldüğünde, ders kitabında ek değer ve becerilerin ortaya çıkması normal olarak karşılanmalıdır.

3.4. Görüşme Bulguları

Araştırmanın ikinci kısmında beş farklı etnik grupla odak grup görüşmeleri yapılmış ve bu görüşmelerde katılımcıların cevaplamaları için önceden belirlenmiş açık uçlu sorular sorulmuştur. Bu sorular dört farklı boyutta ele alınmıştır. Bunlar sırasıyla Etnik kimlik, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, değerler ve eğitim boyutları şeklinde olmuştur. Katılımcılara ilk önce etnik kimlik boyutunun altında toplam beş soru sorulmuştur. Bunu dört soruyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı boyutu, on bir soruyla değerler boyutu ve son olarak altı soruyla eğitim boyutu takip etmiştir. Araştırmanın katılımcıları Türkler, Kürtler, Araplar, Kafkas muhacirleri ve Balkan muhacirlerinde oluşmuştur. Aşağıda yapılan görüşmelerin bulguları verilirken katılımcıların gerçek kimlikleri gizlenmiş, bunu yerine her bir katılımcının bağlı bulunduğu grubun adını takiben bir numara verilmiştir. Örneğin Türklerden bahsederken ‘Türk 1, Türk 2’, Kürtlerden bahsederken ise ‘Kürt 1, Kürt 2’ şeklinde kullanılmıştır.

3.4.1. Etnik kimlik boyutu ile ilgili bulgular

Bu boyutta sorulan sorulardan ilki *katılımcıların etnik veya kültürel farklılıkların ülkemiz için önemi hakkındaki görüşlerini almak ve varsa farklılıkların veya benzerliklerin toplumumuza kazandırdığı bir şeylerin olup olmadığı yönündeki düşüncelerini almaya* yöneliktir. Yapılan analiz sonucunda tüm katılımcı grupların genelinde Türkiye’deki kültürel ve sosyal farklılıkların birer zenginlik olduğu

düşüncesinin hâkim olduğu tespit edilmiştir. Balkan Muhaciri 2 katılımcısı sahip olduğumuz farklılıkların bizi ülke olarak dışarıda da farklı bir konuma getirebildiğini söylemiştir:

Ben farklı bir bakış açısından bir örnekleme yapacağım. Ben spor teşkilatında çalışıyorum. Farklı kültürlerle ilgili insanların bir arada yaşamasının güzel olduğunu bu bizim zenginliğimiz olduğunu düşünüyorum. Bunu dış ülkelerle olan münasebetlerimizde de gidişlerimizde ya da onların gelişlerinde çok net olarak yaşıyoruz. O kadar çok zenginiz ki halk oyunlarımız ayrı bir zenginlik, yemeğimiz ayrı bir zenginlik, kıyafetlerimiz ayrı bir zenginlik. Birçok şeyimiz müthiş derecede zengin. Gittiğimiz yerlerde de bunun çok olumlu etkilerini ve tepkilerini direk olarak alabiliyoruz. Yani en son örnek verecek olursak Romanya'da bir Avrupa birliği projesi için bulunduk. O projede iki gün boyunca bizim suratımıza bakmadılar. Çünkü o anda sadece Türk'tük onlar için ve Müslümandık. Ama üçüncü gününde ülkelerin kültür geceleri kültür günleri vardı o kültür gününde bizim buradaki göstermiş olduğumuz faaliyetler bir anda projenin gündemine oturmamızı sağladı. Neydi bu? Sadece ve sadece damat tıraşı yaptık, gelin kınası yapıldı. Bunlar bizim kültürümüzde olan, belki de Arnavut'un da Bosnalının da muhacirin de diğerlerinin de yaptığı bir şey aslında. Bunları bir anda ortak kültür haline dönüştürmüşüz biz. Oyunlarımızı ortak kültür yapmışız. Yani bugün bir Karadenizli horon teperken çiftetelli de oynuyor. O manav oyunudur. Ya da muhacirlerin oynadığı bir oyunu bir Karadenizli de yapmaya çalışıyor ya da Diyarbakırlı da yapmaya çalışıyor. Ben bunu bu şekilde iyi bir şey olduğunu düşünüyorum açıkçası. Bizim zenginliğimiz olduğunu düşünüyorum.' (Balkan Muhaciri 2)

Balkan Muhaciri 2 katılımcısı ülkemizde yaşayan farklı grupların kültürel farklılıklarının bir arada sunulmasının avantajına değindikten sonra farklı etnik yapılardan insanların evliliklerinin de avantaj sağlayan yönlerinden bahsetmiştir.

'Sporla ilgili olarak spor teşkilatında yöneticiyim o yüzde söylüyorum. Farklı kültürlerden gelen bireyleri, yani örneğin bir Karadenizli bir Arnavut'la evlenmiş ya da Gürcü Boşnak'la evlenmiş. Şimdi bu çelikleme dediğimiz konuya geliyoruz. Örneğin Arnavutlardan iyi güreşçi çıkar halterci çıkar. Bulgar göçmenlerinden iyi halterci güreşçi çıkar boksör çıkar. Boşnaklar uzun boyludur voleybolcu çıkar basketbolcu çıkar. Şimdi bu kültürler genler bir araya geldiği zaman o çelikleme denilen şeyden çok başarılı sporcuların çıkması, mesela benim de araştırma konumdu, bu çıktı ortaya. O zaman bir arada yaşama kültüründe çok faydaları var mı, var, doğru insanların elinde.'
(Balkan Muhaciri 2)

Araştırmaya katılanlardan Kafkas Muhaciri 2 isimli vatandaş farklılıkların zenginlik olduğunu fakat bunun zenginlik olarak görülüp görülmediğinin devletin resmi bakış açısına göre değişebileceğini belirtmiştir. Buna göre eğer devlet dediğimiz kurumlar ya da şahıslar farklılıklara kapsayıcı ve eşit vatandaşlık temelinde yaklaşıyorsa, bunun farklılıkların zenginlik olduğu ve korunması gerektiğinin altını çizmiştir.

'Şimdi konunun özü bence müesses nizamın farklı etnisitelere kültürlere bakışıyla ilgili. Devlet dediğimiz yapının eğer kapsayıcı kuşatıcı eşit vatandaşlık temelinde bir bakışı varsa tabi ki bu kültürler zenginliktir korunması yaşatılması gerekir ve bu bağlamda bir sıkıntı olmaması gerekir.' (Kafkas Muhaciri 2)

Bu görüşe diğer Kafkas muhacirleri de katılmış, farklı kültürlerin bir arada yaşayarak topluma renk kattıklarına, içinde yaşadıkları toplumlara güç kazandırdıklarına, Türkiye özelinde farklılıkların aslında bizim toplumun insanları olduklarına, sadece belli dönemler başka yerlerde yaşadıkları ama bir süre sonra tekrar ana vatanlarına döndüklerine vurgu yapılmıştır.

'Ben farklı etnik grupların ve bunların kültürlerin her şeye rağmen renk kattığına ve güç kattığına inanıyorum. Yani doğru söylüyor hocam fakat bir şeyin tamamından faydalanılmıyorsa azından mahrum etmenin de

bir manası yok. Yani az veya çoklukla ifade etmekte zorlanıyorum, neden çok güzel bir kültür Kafkas kültürü de, balkan kültürü de. Anadolu potasında eriyor. Yani çok ilginç bir yer Anadolu. Önce dışarıya yollamış evlatlarını sonra yanına çağırılmış. Bir sürü insan var yani öyle. Ortadoğu'dan alınmış balkanlara yollanmış, sonra tekrar çeşitli sebeplerle gelmiş, gelirken oranın da kültüründen bir şeyler getirmiş, gelinler getirmiş, evlatlar gelmiş. Aynı şey Kafkasya için de geçerli. Kafkasya'dan gelen bir sürü güzel adet olsun bir sürü güzel kültür Türkiye'de öbür toplumlara da sirayet etmiş. Mesela doğu Anadolu'da da çok örnekleri var. Sadece batıda ya da bizim bölgemizde değil. Abhazy'a'dan Kafkas bölgesinden gelen bütün grupların neyle isimlendirirseniz isimlendirin yani 60 tane kavim deyim 60 tane isim deyim ne dersiniz deyin. Hepsinin çok güzel şeyleri var. Çok yakınlıkları da var ama farklı. Hepsi Anadolu toprağında hep eriyor. Bence bu bir kazanımdır. Benim görüşüm kazanım olduğu yönünde.' (Kafkas Muhaciri 3)

Bu soruyla alakalı Türklerden veya Kürtlerden alınan cevaplar da benzer şekillerde olmuştur. Türk 1 katılımcısı farklılıkların insanların öğrenme kapasitesini artırma olanağı sunmasından dolayı zenginlik olarak yorumlanması gerektiğini, farklılıklarla etkileşim içinde olmanın ortak fayda sağlayan ihtiyaçların tespit edilmesinde ve karşılıklı birbirinden faydalanma konusunun mümkün olmasında etkili olduğunu belirtmiştir. Kürt 4 katılımcısı ise Osmanlı Devleti zamanlarına değinmiş ve o zamanlarda daha geniş olan topraklarda şu anki kültürlerden çok daha fazla sayıda kültürün temsil edildiğini ama bunların huzur içinde yaşayabildiğinden bahsetmiştir. Ortak paydanın sağlanması durumunda farklılıkların büyük bir kazanım olduğunu ve bunun korunması gereken bir değer olduğunu belirtmiştir.

Katılımcıların yine büyük bir çoğunluğunun saygı ve hoşgörüyeye değindiği gözlenmiştir. Kürt 4 katılımcısı Türkiye toplumunda aslında bir çatışmanın olmadığını, halka indirgendiğinde gerek Kürtlerin, gerekse Türklerin bir arada yaşayabildiklerini, çıkarılan sorunların genellikle ideolojik yaklaşımlardan dolayı belli kesimler tarafından çıkarıldığını belirtmiştir.

'İnsanlar şeye bakıyor mesela. Nedir? Ekonomik refah olarak ya ben ailemi nasıl geçindiririm şöyle böyle. Bu yüzden birbiriyle çok iyi şekilde alışverişini yapanlar, işte kız alışverişi de olur, ne bileyim, biz hayvanları onlara satıyoruz onlar bize satıyor. Bu konuda halka indirgediğimiz zaman aslında böyle bir sorun yok yani devlet içinde. Türk Kürt çatışması yok yani bu tamamen işte hani okuyan insanların hani ideolojik olarak bir problem var yani. Çünkü ben yıllardır ailemin ağzından hani Türk Kürt böyle şey problemi duymadım şimdiye kadar. Yani o halk tabakası arasında bu sıkıntı pek çıkmıyor.' (Kürt 4)

Aynı şekilde Arap 4 katılımcısı da hoşgörü ve sevgiye temas etmiş ve bu iki etmenin bir araya gelmesi durumunda farklılıkların kendiliğinden zenginlik olarak görüleceğine değinmiştir. Fakat bununun zenginlik olarak görülebilmesi için saygı ve hoşgörünün yanında farklı kültürlerin olduğu gibi kabul edilmesi ve hiç birinin bir diğerine üstün tutulmaması gerektiği şartını koşturmuştur.

'Bu etnik/kültürel farklılıkları olduğu gibi kabullenildiği, hiçbirinin hiçbirinden üstün tutulmadığı, Karşılıklı saygı ve hoşgörüye dayandığı takdirde kesinlikle farklı kültürler bir kazanımdır.' (Arap 4)

Farklı kültürlerin Türkiye için önemini sorduğumuz birinci soruya cevap verirken katılımcıların etnik yozlaşma ve kültürlerin yaşamasının gerekliliği üzerinde durdukları tespit edilmiştir. Balkan Muhaciri 1 Arnavut olmasına rağmen Arnavutçayı konuşmadığını söylemiş, bunun sebebi olarak da o dilin evde kullanılmamasını göstermiştir. Kafkas Muhaciri 1 katılımcısı farklı kültürlerin tek toplum olma yolunda içi içe yaşamasının bir bakıma kültürel farklılıkların erozyona uğraması olarak düşünülebileceğini belirtmiş, bunu destekleyici açıklama da Kafkas Muhaciri 4'ten gelmiştir.

'Gerçi şu anda çok fazla eski adetlerin olmadığını duyuyoruz ama yani özellikle Abaza ve Çerkez adetleri deyim size. Yani oyunları ben mesela Batumluyum yani çok fazla kültürümüzle iç içe miyim yani yaş olarak biraz daha gencim buradaki abilerimize göre. Kendi kültürümle alakalı

hiç bir şey bilmiyorum. Yani hiç bir şey bilmediğimi söyleyebilirim yani kulaktan dolma şeyler.’ (Kafkas Muhaciri 4)

Kafkas muhaciri 1, kültürlerin bu şekilde yok olmasının büyük bir kayıp olduğunu ve bunların korunması gerektiğinin altını çizmiştir. Bunun yanında farklı etnik grupların kendi değerlerini ve kültürlerini yaşamalarının devlet kanalıyla yasaklanmasının devlete bir şey katmayacağını, sadece bahsi geçen kültürün yok olması anlamına geleceğine değinmiştir.

‘1967’ye kadar Sakarya’da vatandaş Çerkezce konuşmak yasak, var elimizde levha var. Ne oldu yani? Beş bin, on bin yılda Kafkasya’nın dağlarında yaratılan doğayla insanın sentezlenmesinden oluşan bir dilin yok edilmesi Türk kültürüne bir şey mi kattı? Ya da İslam kültürüne bir şey mi kattı? Böyle bir şey yok yani.’ (Kafkas Muhaciri 1)

Farklılıkların ülkemiz açısından ne anlama geldiğini ve bunların ülkemiz için kazanım olup olmadığını katılımcıların bakış açılarıyla öğrenmeye yönelik olan birinci sorumuzda katılımcıların sağduyu ile farklılıkların yaşanmasını ve bunların zenginlik olarak ele alınması konularını beraber ele aldıkları tespit edilmiştir. Arap 1 katılımcısı sağduyulu yaklaşıldığında farklılıkların olumlu sonuçlar üretebileceğini belirtmiştir. Burada özellikle ırkçılık düşüncesinden uzak durulması gerektiği üzerinde durmuştur. Arap 2 katılımcısı da Arap 1 katılımcısını teyit edecek cevaplar vermiş ve sağduyulu davranıldığı sürece farklılıkların yararlı olduğunu belirtmiştir.

‘Yani aslında söylediği biraz özet bu anlamda. Buna ek olarak hani netice de ülke bazında düşünsek bile artık ülke bazında bir hayat yaşanmıyor dolayısıyla ülkenin dışında bir dünya olarak düşündüğümüz zaman ülkedeki farklı kültürlerin bir arada olması ya da etnik kimliklerin bir arada olması oradaki etkileşim senin dünya bazındaki anlayışına katkı sağlıyor bence. Dediği gibi ırkçılık neticesine varmadığı sürece, karşı bir etkileşim alışveriş noktasına geldiği sürece senin bu ufkunla ilgili sana yarar sağlar diye düşünüyorum.’ (Arap 2)

Yapılan tüm grup görüşmelerinde grup üyelerinin ait oldukları etnik yapıların

ve sahip oldukları farklı kültürlerin farkında oldukları izlenimi edinmiş, fakat bu farkındalıklarının birer ayrıştırıcı unsur olarak görülmediği tespit edilmiştir. Kafkas Muhaciri 1 katılımcısı kendini Kafkasya'dan sürgün edilmiş bir halkın temsilcisi olarak görmekte, Balkan Muhaciri 1 katılımcısı ise aslının Arnavut olduğunu fakat günlük yaşamda bir Türk gibi yaşadığını belirtmektedir. Kürt 4 katılımcısı ait olduğu etnik yapıyı inkâr etmemiş fakat bunun toplumun diğer kesimleriyle beraber yaşaması adına bir engel teşkil etmediğini belirtmiştir.

'İrk olarak kendimi Kürt hissediyorum ama bir devletin sınırları içerisinde yaşadığım zaman ortak değerlerimiz vardır. İşte resmi dilimiz olur, bayrağımız aynıdır, okula beraber gideriz, beraber ağlarız, maçlarımıza beraber seviniriz.' (Kürt 4)

Katılımcılar farklılıkların zenginlik olarak algılanması gerektiği üzerinde ortak fikir beyan etmiş, fakat bazı grup üyeleri bunu belli yerlerde farklı şartlara bağlamışlardır. Tüm kültürlerle eşit fırsatlar sunulması, belli gruplarda oluşan toplumsal kaygıların giderilmesi gerektiği, resmi dilin yanında ana dilin de öğrenilmesinin zenginliği arttırıcı unsurlar olduğu, geçmişten gelen tecrübelerden dolayı sisteme olan güvensizliklerin kültürlerle eşit fırsat sunamayacağı yönündeki düşünceler ve farklılıkların aşırı derecede ön plana çıkarılmasının bazen istenmeyen sonuçlar doğurabileceği yönündeki görüşler bu şartlardan bir kaçını oluşturmuştur.

Katılımcılara etnik kimlik boyutunda sorulan ikinci soru *evlilik yoluyla başka etnik kimliklerle kurulmuş bir bağlarının olup olmadığı ve bunu nasıl değerlendirdikleri* hakkında olmuştur. Tüm gruplarla yapılan görüşmelerde katılımcıların hepsi ailelerinde evlilik yoluyla başka etnik gruplarla kurulmuş akrabalık ilişkilerinin olduğu belirtmiştir. Arapların Balkan muhacirleri ve Kürtlerle, Balkan muhacirlerinin Kafkas muhacirleriyle, Kafkas muhacirlerinin Balkan muhacirleri ve Türklerle, Türklerin Kürtlerle ve Kürtlerin Türklerle ve Araplarla evlilik yoluyla kurulmuş akrabalık bağlarının olduğu görüşmelerden ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bu tür akrabalık bağlarının etnik kaynaşmalara neden olduğu ve toplumda belli grupların diğer gruplara karşı önyargıların kırılması adına önemli olduğu belirtilmiştir.

'Henüz bekârim ama İster farklı etnik köken isterse de farklı mezhep olsun hiçbir evliliğe karşı olmadığım gibi aksine bunu desteklerim. Nitekim insanlar diğer kültürlerden uzak kaldığı için farklılıklara saygı duymakta daha çok zorlanırlar. Farklı kültür veya etnik kökenden yapılan evlilikler toplumun ön yargısının bir nebze olsun azalmasına neden olur.' (Arap 4)

Kürt 4 katılımcısı uzun yıllardan beri Kürtlerin, Türklerin ve Arapların bir arada yaşadıklarını, yaşadıkları toplum içinde birbirleri arasında ayırım yapılmadığını, bu ayırımın daha çok ideolojik amaçlar uğruna çalışan kesimler tarafından yapıldığını belirtmiştir.

'Orda bizim mesela ben köyde yaşıyoruz. İlçemiz biliyorum ki Kürt Türk ve Araplardan oluşuyor. Türkmenler mesela. Beraber yaşıyoruz, aşımız, her şeyimiz çoğumuz artık bu saatten sonra beraber oluyor yani. Böyle nasıl desem ya sen şusun busun. İnsanlar halk tabakası böyle eğitilmiş olmayan halk tabakası bu konu üzerine pek de yorum yapmıyor.' (Kürt 4)

Katılımcıların evlilik yoluyla kurulmuş akrabalık bağlarının olup olmadığını sorduğumuz ikinci soruya verilen cevaplar arasında ortak dil vurgusuna da değinildiği görülmüştür. Arap 2 katılımcısı kendi eşinin Kürt olduğunu ama evde anlaşmak için konuştukları ortak dilin Türkçe olduğunu söylemiştir. Dil farklılığı dışında herhangi bir farklılık hissetmediğini, eşinin kendi dilini anlamamasının da çok büyük sıkıntı olmadığını, çünkü Türkçe olarak çok rahat anlaşabildiklerini belirtmiştir.

Sonuç olarak etnik kimlik boyutunun ikinci sorusuna verilen cevaplardan etnik kaynaşma, önyargı ve ortak dil temaları ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızın etnik kimlik boyutunda katılımcılara *komşularının hangi etnik kimlik grubundan olduğunun önemli olup olmadığını* sorduk. Katılımcıların tamamı zaten farklı etnik gruplardan komşularının olduğunu ve bunun sorun teşkil etmediğini belirttiler. Arap 4 komşusunun hangi etnik kimlikten olduğunun önemli olmadığını, kendisinin bağlı bulunduğu etnik kimlikten dolayı hor görülüp

dışlanmamayı tek şart olarak sunmuştur. Balkan Muhaciri 2 bunun toplumumuzun zenginliği olduğunu belirtmiş, Türk 1 tüm etnik kimliklerle komşuluk ilişkisi kurmak istediğini söylemiştir.

Katılımcılara araştırmanın etnik kimlik boyutunda sorulan bu sorunun analizinde önyargı temasının yoğunluk olarak diğer temalara kıyasla açık ara önde olduğu tespit edilmiştir. Arap 1 yaşadıkları bölgeye taşındıklarında kendilerine çoğu kişinin önyargı ile yaklaştığını, bunu zamanla yendiklerini belirtmiştir.

'Yani şimdi Kürt toplumundan geldiğimiz için. Doğudan geldiğimiz güneydoğudan geldiğimiz için Kürt imajı veriyor. Batman, Diyarbakır, Mardin olsun Bitlis olsun o taraflar zaten Kürt diye bakıyorlar Arap falan diye bakmıyorlar. Şu anda beraber çalışıyoruz Laz olsun Türk olsun hiç problem olmuyor yani. Şu anda bir sıkıntı yok yani. Problem yok.' (Arap 1)

Arap 2 ve Arap 3'de aynı şekilde önyargı konusuna değinmiş, buldukları yerlerde ilk başlarda çok sıkıntı yaşadıklarını fakat daha sonra karşılıklı olarak birbirlerini tanıdıkları zaman önyargının belli oranda azaldığı veya tamamen bittiğini belirtmişlerdir.

Arap 2: 'Biraz da karşılaştığı insanlarla ilgi bir genelleme durumu var yani. Hani senin karşılaştığın Karadenizli sana doğulu olarak Karadenizli komşuların seni böyle doğulu olarak ötekileştiriyorsa bir zaman sonra genel bir Karadenizliye karşı bir antipati oluşmuyor değil. Mesela dediği gibi biz bu anlamda çok sıkıntı yaşadık. Hala burasıyla sınırlı tabi başka mahallelerde çok iyi anlaşan komşular var hiç sıkıntı yaşamayan insanlar var. Biz mesela Karadenizliye bir göçmenden daha yakınız normalde coğrafi olarak kültürel olarak veyahut ta bir Arnavut'a göre bir Makedon'a göre bir Boşnağa göre. Çok daha yakınız ama başka. Adamlar şeylerle iyi anlaşıyor göçmenlerle çok samimane diyalogları var.'

Araştırmacı: 'Bunun neyin etkisiyle olduğunu düşünüyorsunuz?'

Arap 2: 'Bunda bir önyargı etkisi var. Karadenizlinin Güneydoğuyu bir kere Türk olarak bir şeyi var. Bir kategorize durumu var kendine göre. Terörize noktasında bir götürüsü var. O da ne yapıyor seni direk o taraftan şey yapıyor. Adam sana o bakış açısıyla bakıyor bir anlamda. Yani seni sen ilk önce adamın gözünde bir Doğulusun senin kendini temize çıkarman için biraz zamana ihtiyacın var. İspat durumuna göre değişir ama ilk başta öyle bir şey var genelde özellikle eğitimsiz insanlarda önyargı ile başlıyor. Artık gerisi onun algısıyla senin durumuna bağlı.'

Arap 3: 'Şimdi tanıdıktan sonra pişman oluyorlar tabiki de. Öyle bir şey sizin hakkınızda düşündük falan diyorlar ama yani bir önyargı olduğu için.'

Aynı şekilde Kürt 1'de benzer durumlar yaşadığını, komşularının kendilerine ilk etapta önyargı ile yaklaştıklarını fakat zamanla bunun kırıldığını ve hatta komşularından ayrılmak zorunda kaldıklarında hem kendilerinin hem de komşularının çok üzüldüklerini belirtmiştir. Kürt 3 ise asıl sorunun önyargı olduğunu, bu meselenin halledilmesi durumunda toplumda sıkıntının kalmayacağını belirtmiştir. Burada islamofobi kelimesini kullanmış ve bu kelimedden esinlenerek yeni bir kelime kullanmış, toplumumuzda bir bakıma 'kürdofobi' bulunduğunu iddia etmiştir.

'Bizim Kastamonulu komşularımız vardı. Kastamonulular da genelde ideolojik olarak serttirler biraz ama yani biz onlarla yaklaşık 20 sene karşılıklı aynı apartmanda oturduk. 20 sene yani ilk etaplarda şunu söyleyeyim ilk zamanlarda hatırlıyorum. Ben biraz daha küçükken o insanlar mesela bizim komşular bize biraz daha farklı bakıyorlardı yani. Hakikaten yani biraz daha kültürel falan filan. Ama zamanla hani bizim aile kalabalık belki ama herkes kendi halinde mütevazı biraz da dindar bir aile hani baya bir kızlar falan kapalı babam falan hacı. Hani zamanla komşular bizi tanıdıktan sonra o insanlarla ciddi manada bir kaynaşma oldu. Çok ciddi bir kaynaşma oldu. Şöyle söyleyeyim biz o

mahalleden taşındığımızda komşularımızın tamamı arkamızdan çok ağlamıştı hani onu hatırlıyorum yani. Hatta çok üzüldüğüm şeylerden biri de o komşulardan ayrılmaktı yani. Bu adam niye taşıyor demiştim kendi kendime. Yani öyle bir şey oluşmuştu. Belki hani dediğim gibi bunu bir 15 sene önce mahallede tek Kürt aile bizdik. Tek Kürt aile biz olduğumuz için bize çok farklı bakılıyordu hakikaten yani böyle bir küçümseyici aşağılayıcı bir şey vardı. Hatırlıyorum onu yani.’ (Kürt 1)

Kafkas Muhaciri 2 farklı etnik yapılarla bir arada yaşamak adına hiçbir problemleri olmadığını, fakat sahip oldukları kültürel kodlardan dolayı kendi kültürlerinden gelen birileriyle komşuluk yapmayı tercih edeceğini belirtmiştir.

‘Ben hala iddia ediyorum gideceksin hala kapılarımızda kilit yok. O yeknesak yapımızdan kaynaklanıyor. Başkası hırsızdır anlamında söylemiyorum bunu yanlış anlamayın. Ama yani ortak büyük aile geleneğinin kırılmış olsa bile bugün hala olmasından çok daha önemli benim için. Tabi ki başka komşularım olur. Her türlü milletten dostum can ciğer dostum var. Bu çok ayrı bir şey. Ama be onun kapısını çaldığımda ben onu misafir ederken benim kültürel kodlarım çok farklı. Onların kültürel kodları çok farklı.’ (Kafkas Muhaciri 2)

Soruya verilen cevapların analiz edilmesinin ardından ortaya çıkan temalardan bir diğeri de saygı ve hoşgörü teması olmuştur. Katılımcıların hemen hemen tamamı farklı kültürlerle veya etnik yapılarla bir arada yaşayabileceklerini fakat bunun karşılıklı saygı ve hoşgörü çerçevesinde olunca anlamlı olabileceği üzerinde durulduğu görülmüştür. Burada Kafkas muhacirlerinin diğer gruplara kıyasla daha tutucu oldukları, farklı etnik gruplarla bir arada yaşama konusunda bir sorun belirtmedikleri fakat kendi kültürel değerlerini bilen ve bunları yaşayan kişilerle bir arada yaşamayı tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Toplumun belli kesimlerinin özellikle medya aracılığıyla birbirinden koparıldığının belirtildiği Kürt odak grup görüşmesinde bunun olumsuz etkileri üzerinde durulduğu gözlenmiştir. Katılımcılar toplumun medya veya ideolojik düşünen kesimler tarafından olumlu veya olumsuz yönlendirildiklerini, bunun da hem genç nesil hem de yaşlı insanlar üzerinde

olumsuz etkiler bıraktıkları üzerinde durmuşlardır. Kürt 4 geçmişte yaşadığı olumsuz bir tecrübesini paylaşmış ve ilkokul 5. Sınıftayken sınıf öğretmeninin çoğunluk nüfusun Kürt olduğu sınıfta Kürtçe konuşmayı yasakladığını söylemiştir. Bunu da farklılıklardan korkmaya bağlayan katılımcının görüşlerine Kürt 1 yaşadığı bir olayla destek vermiştir.

'Başımdan geçen bir hikâye anlatayım. Geçen günlerde Kütahya'ya gitmiştim. Orda işte bir kaç öğrenciyle tanıştım ben. Öğrencilerle baya bir muhabbetimiz gelişti baya baya muhabbet ettik. Çocuklar beni baya baya bir sevmişler. 1 ay sonra çocuklarla tekrar görüşmem gerekti benim. Kütahya'ya tekrar gittim. Ondan sonra bu arkadaşlarla biraz muhabbetimiz arttıktan sonra çocuklar işte şey sordular bana. Nerelisin diye sordular. Vanlıyım dedim ben. Ben Vanlıyım deyince çocuk şoka girdi. Garip tepki şu. Abi eğer ben sizin Vanlı olduğunuzu hani Kürt olduğunuzu bilseydim ben sizinle hiç muhabbet etmezdim. Ama iyi ki ben size bunu hiç sormamışım iyi ki sizi tanımışım ki şu an size karşı hiç bir önyargım yok. Ama bunu ilk size sorsaydım size karşı çok ciddi bir önyargım olurdu ve sizinle oturup ben konuşmazdım.' (Kürt 1)

Araştırmanın etnik kimlik boyutunda katılımcılara sorulan dördüncü soru farklı kültürlerin kendi değerlerini yaşamalarıyla ilgiliydi. Buna göre katılımcılara *farklı kültürlerin kendi değerlerini yaşamalarının Türkiye'de çatışmaya ve bölünmeye sebep olup olmayacağına dair görüşleri* istemiştir. Katılımcıların önemli bir bölümü kültürlerin yaşayabilmesi için değerlerinin de yaşaması gerektiğini, toplumsal huzurun sağlanması koşuluyla tüm kesimlerin kendi değerlerini yaşamasının kültürlerin yaşaması için önemli olduğu vurgusu yapmıştır.

'Eğer devlet müdahale etmediği müddetçe, yani kendi vatandaşlarına müdahale etmediği sürece, ama tabi kendi değerlerini de korumak kaydıyla, dilini bayrağını, korumak kaydıyla yerel kimliklere müdahale etmediği sürece ki bugüne kadar çok müdahaleler belli dönemlerde yapılmıştı. Bunlar yapılmadığı müddetçe bunlarla ilgili bir problem yok.' (Balkan Muhaciri 1)

Katılımcılardan Arap grupta yapılan görüşmede ifade hürriyetine değinilmiş, kendini özgürce ifade edebilen kültürlerin kendini ispatlamak peşinde koşmayacaklarına, dolayısıyla zaten kendi değer ve kültürünü yaşayabildiği için kendi varlığını başkalarına duyurma derdinde olmayacağına vurgu yapılmıştır. Bunun aslında olması gereken durum olduğunu, zayıf toplumların güçlenip bir yere geldikleri zaman kendilerine yapılan haksızlıkların daha fazlasını bu sefer kendilerinin zayıf toplumlara yaptıklarını, bunun da toplum içinde huzursuzluğa yol açan bir kısır döngü oluşturduğuna değinmişlerdir. Bunun çaresi olarak da her etnik kökenin kendi dilini ve kültürünü özgürce yaşaması ve bir etnik yapının başka bir etnik yapının doğrularına göre değerlendirilmemesini öne sürmüşlerdir.

Balkan Muhaciri 3 kültürlerin farklılıklarını yaşamalarının doğal olduğunu fakat bunun devletin ve toplumun düzenini bozmayacak şekilde olması gerektiği üzerinde durmuştur. Özellikle resmi dil konusuna değinen katılımcı, resmi dil olarak Türkçe'nin konuşulmasının gerektiğini fakat dar çevrede ana dilin konuşulabileceğini belirtmiştir.

'Burada zaten bunlar mesela şeye. Devlet. Orda zaten Türkçemiz mutlaka zaten konuşulmalı. Herkese ayrı ayrı anlatılacak bir şey yok. Devletin bir şeyi yani. Türkiye'nin. İster Türk olsun ister hangi millet olursa olsun. Bizim kimliğimiz Türkiye cumhuriyeti kimliği olduğu için burada Türkçe ön planda zaten. Ama sen evde ne konuşursun o hiç fark etmez.' (Balkan Muhaciri 3)

Balkan Muhaciri 3'ün fikirlerinin Balkan Muhaciri 1 tarafından da desteklendiğini görmekteyiz. Balkan Muhaciri 1 Türklüğün ve Türkçe dilinin kaybolmaması şartının olmasını, bu şart sağlandığı müddetçe farklılıkların sorun teşkil etmeyeceği üzerinde durmuştur. Aksi durumlarda herkesin kendi kurallarını koymak isteyebileceğini, bunun da toplumda ayrımalara ve bölünmelere neden olabileceğini belirtmiştir.

Kafkas Muhaciri 3 farklı kültürlerin kendi değerlerini yaşayabileceklerini ama bunun bir sınırının olması gerektiğini söylemiştir. Bu sınırın da kendinin kırmızı çizgileri olduğunu belirten katılımcı, öz değerlerine saldırı olduğu zaman farklı kültürlerin değerlerini yaşamasının bir problem olabileceğini belirtmiştir.

'Mesela eğer o farklı kültürler benim öz değerlerime saldırı vaziyette olursa tabi ki problem. Ama aynı potada yaşanacak şekildeyse o zaman hiç bizim için problem değil çünkü yani yaradan bir zaten. Sonuçta hepsinin yani bugün başka sevmediğimiz ya da hoşlanmadığımız bir insan vasıf olarak olabilir. Olabilir nefsanidir yanlıştır da belki de ama onu da en son kimin yarattığını düşünerek nelerin onun üzerinden geldiğini düşünerek o zaman onu da tolere edebiliyorsun. Ama benim kırmızı çizgilerime geldiği zaman tabi ki.' (Kafkas Muhaciri 3)

Farklı etnik ve kültürel yapıların kendi değerlerinin yaşanmasına imkân verilmesinin Türkiye'de ayrışmaya yol açıp açmayacağına dair katılımcıların görüşlerini sorduğumuz dördüncü sorumuzda Kürt katılımcıların ana dil eğitimi üzerinde durdukları görülmüştür. Ana dilin topluma uyum sağlamak açısından öğrenilmesi gerektiğini vurgulayan Kürt 4, bunun provokatif amaçlarla kullanılabileceğini, bu durumda da toplumsal problemlerin yaşanabileceğini belirtmiştir. Ana dilin önemi hakkında konuşurken kendi hayatından bir örnek vermiştir.

'Mesela ben Türkçeyi okulda öğrendim yani. Kardeşlerim de hatta 3. sınıfta ancak öğrendi. İstanbul'a geldiğim zaman Silivri'de bir dönem boyunca konuşmadım hani konuşunca utanıyor insan ister istemez. Öyle çok kitap okudum şu bu. Hani bu benim için mesela hani şöyle hiçbir zaman düşünmedim 'ya bu benim hakkım devlet şöyle bir şey versin ya da şu bu'. Tabi ki onu güzel bir şekilde dile getirip güzel bir şekilde politikalarla evrensel bir şekilde herkesin aynı yerde var eğitim. Bazı kelimeleri öğrendiğim zaman havada kalıyor çünkü Kürtçesini de bilemiyorum sonuçta ben Kürtçeyi de anne babamdan öğrendim yani yazılı bir şey nedir alfabesi nedir nasıldır işte detayları nedir onu da bilip çok karşılaştırma yapamıyorsun. Yani Türkiye'de yani İngilizceyi nasıl öğrenince sıkıntı yaşıyorsak aynı sıkıntıyı da o zaman çekmiştim yani. Hocalar da mesela ders işleyemiyorsun. Türk hocalar geliyor. Doktora gidiyorsun Kürtçe bilmiyor doktor. Ne bileyim bir bankaya gidiyorsun belki sen Kürtçe biliyorsun. Hele ilk zamanlar burada

öyleydi. Mesela annem, babam. Babam yine az çok biliyor da annemler filan önce hep öylelerdi. Mecbur hep yanında 1 sene bir kişi götürüyorsun ki yardımcı olsun. Ya bu şekilde bir farklılığı engellemek için bunların öne çıkartılıp yani 'böyle problemler de var burada insanlar da yaşıyor bunlar da insan' genel bir şekilde ele alıp hani en uygun şey nasıldır bilemiyorum tabi ama onu vermek en güzeldir. Ama bunu provokatif olarak kullandığın zaman iş sivil savaş şeyine döner yani probleme döner yani. (Kürt 4)

Arap 4 kültürlerin kendi değerlerinin yaşanmasının engellenmesinin veya yok sayılmalarının o toplumlarda belli dinamikleri harekete geçirebileceğini ve belli tepkilere neden olabileceğini, bu tepkilere karşı da karşı taraftan olabildiğince reaksiyon gösterilebileceğini ve sonunda bu reaksiyonun toplumsal çatışmaya dönebileceğini belirtmiştir. Arap 3 de farklılıkların uç noktalara gitmedikçe olumlu sonuçlar verebileceği üzerinde durmuştur. Arap 2 toplumdaki farklılıklarla ilgili algının ve toplumsal önyargının burada önemli olduğunu, bu algıya göre farklılıkların yaşanmasının tehlikeli olup olmadığını belirlediğini söylemiştir.

'Ben de şöyle düşünüyorum yani. Yani mesela burada bir algı önemli yani karşı tarafın seni nereye koyduğuyla ilgili bir şey. Hani devlet bugün mesela bir ne bileyim Lazca'yı folklorik bir zenginlik olarak her tarafa koymayı biliyor ama mesela Kürtçeyi koyamıyor neden? Orası da bir kültür orası da. Mesela Lazca Türkçeye çok daha uzak bir dil Kürtçeye göre şey olarak düşündüğümüz zaman hani dil ailesi olarak da düşünürsen. Ama ne yapıyor Lazca bir tehlike görülüyor Kürtçe bir tehlike olarak görülüyor. O zaman algıya göre senin kültürün şey olabilir ayrıştırıcı konuma gelebilir. O algıya göre de başka bir algıya göre de senin kültürün zenginleştirici bir unsur olarak görülebilir. Ben kendim ben onu zenginleştirici olarak bakıyorum niye çünkü bir insanın hani kendini ifade etmesi noktasında şeyi yoksa hani eğer bir kısıtlaması yoksa illa onu ispatlama gayreti olmayacak.' (Arap 2)

Balkan Muhaciri 2 ülkemizdeki farklılıkların zenginlik olduğunu, çok farklı

ırktan ve kültürden insanın bir arada yaşadığını ama bunların hepsinin Türk kimliği altında huzurlu bir şekilde yaşayabildiğini, ülke menfaatine olan bir konu olduğunda etnik köken ayrımı yapmadan her kesimden insanın ortak bir noktada buluşabildiğini ve ulusal birlik içinde olabildiklerini söylemiştir.

Araştırmamızın etnik kimlik boyutunda katılımcılara sorduğumuz beşinci ve son soru *kültürel ve etnik farklılıkların toplumda ayrışmalara mı yoksa kaynaşmalara mı sebebiyet verdiği* yönünde olmuştur. Görüşmelerin genelinden elde edilen sonuçlara göre katılımcıların tamamı bu konuda iyi niyet ve önyargısızlık konularını vurgulamışlardır. Arap 2 bu durumun algıların törpülenmesi ile ilgili olduğunu, algılar ve ön yargıların bitirilmesi durumunda farklılıkların kaynaşmaya sebep olacağını belirtmiştir. Türk 3 de önyargıların kırılmasının önemine değinmiş ve karşılıklı saygı kültürünün oluşmasının önemi üzerinde durmuştur.

'Şu an için provoke edilmeye açık bir şey yani. Zaten en büyük sorun da o bence. Çünkü yılların kazandırmış olduğu bir alışkanlık var. ... Bunu aşmak ancak karşımızdakinin değerlerine saygı göstermekle olur. Yani kendimizi anlatabilmek için onun her şeyine saygı göstermemiz gerekiyor. Bunu başarabilirsek zaten çok daha yaşanabilir bir yer olur. Yoksa her zaman için sorun çıkmaya müsait bir ortam olur. Biz birbirimizin değerlerine saygı göstermeyi öğrenemezsek, önyargılarımızı yıkamazsak.' (Türk 3)

Kafkas Muhaciri 1 ve Kafkas Muhaciri 1 farklılıkların zenginlik olduğunu, bunların yaşanmasının ayrışmalara değil tam aksine kaynaşmalara neden olacağını söylemişlerdir.

'Kültürel farklılıkların olmasından ben mutluym. Yani ben bugün ege zeybeğinden de hoşlanıyorum bilmem Erzurum'un barından da hoşlanıyorum Karadeniz'in horonundan da kendi Kafkas kültür oyunundan da. Yani Kafkas folklorundan da. Bu bir zenginliktir. (Kafkas Muhaciri 1)

'Şimdi ben mesela çok farklı kültür bir arada olduğu için mesela anlamıyorum bile anlamıyorum hiç ama Kürtçe şarkı dinliyorum. İşte

Çerkezlerin oyunları o müzikler hoşuma gidiyor işte atabarıydı bizim o yörelerin. Karadeniz'in horonu. Bunlar bile çok güzel bir şey yani. Müziğiyle yani.' (Kafkas Muhaciri 4)

Katılımcılardan bazılarının kültürel ve etnik farklılıkların ön plana çıkarılmasının olumsuz sonuçlar doğurabileceği üzerinde durduğu görülmüştür. Arap 4 aile bireyleri arasında bile farklılıkların ön plana çıkarılmasının aile içinde huzursuzluğa sebep olduğunu, etnik farklılıklar konusu ele alındığında bu huzursuzluğun daha da büyük boyutlarda olabileceğini belirtmiştir. Farklılıkların ön plandan tutulmasının hem etnik kökenler hem de mezhepler arasında çatışmaya sebep olacağına değinen Arap 4, toplumun farklılıkları ile kabul edilip aynı çatı altında yaşama düşüncesinin geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna benzer bir yorumu Kürt 3 yapmıştır. Buna göre farklılıkların ortaya konması ayrışmalara sebep olur. Farklılıkları öne sürmekten ziyade ortak yönlerin ön plana çıkarılmasının toplumsal huzur adına önemli olduğunu belirtmiştir.

'Dediğimiz gibi eğer siz farklılıkları ortaya koyarsanız işte sen Kürtsün sen esmer oluyorsun ben Türküm beyaz oluyorum. Sen şusun. Hani farklılıkları ortaya koyarsanız ayrışma olur. Ama ortak paydaları ortaya koyarsanız, hani yani genelde yüzde 99'u Müslüman bir ülke olduğumuz için söylüyorum. Sen Müslümansın veyahut ta ortak idealimiz bir hani. Veyahut ta eğitim. Bu tarz şeyler olunca çok rahat birleşebiliriz. Ama aynı Müslüman Şiiler Sünniler bile birbiriyile çatışıyor neden çünkü ortaklıkları değil de daha çok farklılıkları ön plana çıkarıyorlar. Hani eğer biz farklılıkları ön plana çıkarırsak ayrışma çok hızlı olur. Ortak paydalarımız ortaya serilirse bence kenetlenmek daha iyi olur.' (Kürt 3)

Kafkas muhacirleri ile yapılan görüşmelerde bir önceki soruda olduğu gibi bu soruda da farklılıkların olumlu yönüne değinilmiş fakat kendi kültürlerinden olan komşularla yaşamanın tercih edilecek bir durum olduğu konusu ortaya çıkmıştır. Kafkas Muhaciri 4 yaşadıkları bölgede çoğunluk olarak aynı kökenden gelen insanlar olmasından dolayı toplumlarının durumunu şu şekilde anlatmıştır:

'Yusufelilimiz biz. Artvin yani oraya göçmüşler. Yusufeli'nde 1950den beri hapishanelere kilit vurulmuş. Yani sırf aynı etnik kökenden gelen insanlar var orada. Ve esnaf diyelim camiye gidecek ya da bir işi var kasayı açık bırakıp gidermiş. Yani beraber aynı kültürden yani işte amcaydı dayıydı işte teyzeydi.' (Kafkas Muhaciri 4)

Kafkas Muhaciri 1 ise bu durumu o toplumların uzun yıllar boyunca farklı kültürlerle karşı kapalı yaşamalarına bağlamış ve bu kapalılığın nedeni olarak da farklı kültürlerce anlaşılama korkusunun olduğunu söylemiştir.

'O da şundan kaynaklanıyor. Mesela bizim uzun yıllar kapalı toplum olarak yaşadığımız Abazalar. Adigeler de öyledir. Yanlış anlaşılırız diye. Mesela ben ortaokuldayken arkadaşlarımı alıp bir Abaza düğününe götüremiyordum. Nedeni şu. Biz köyde kızlı erkekli hepimiz kardeş gibi benim kız kardeşimden farkı yok köydeki tüm kızlar. Şimdi benim o samimiyetimi gören bizim kültürümüzü bilmeyen bir Türk, Laz, şu, bu, neyse... O kadar samimiler, yani bizim o samimiyetimizi yanlış değerlendirmeye başlıyor ve bu bizi rahatsız ediyor. O nedenle Abaza olmayanları bizi anlayamazlar endişesiyle içimize almıyorduk.' (Kafkas Muhaciri 1)

Katılımcılardan Türk 4 farklı kültürlerin toplumda ayrışmalara neden olmayacağını, imkân verildiği takdirde insanların bu şekilde bir birlerini tanıyacaklarını ve bu birbirlerini tanıyan insanların da birbirine düşman olmayacağını belirtmiştir. Benzer şekilde Kürt 2 bu topraklar üstünde yaşayan herkesin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğunu ve bunları etnik kimliklerine göre ayırmanın doğru olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan Türk grupla yapılan görüşmede kendi aralarında yaptıkları diyalogda farklılıkların toplumda ayrışmaya sebep olacağı fikrinin Türklerin kendilerini üstün görmesi hissinden kaynaklandığını, aslında olması gerekenin etnik kimlikle övünmek yerine insanı insan yapan şeylerle ilgilenmenin olduğunu belirtmişlerdir.

Türk 3: Bence en önemlisi sebebi Türkiye'deki Türklerin kendini üstün görmesi. Bu çok saçma bir şey yani. Hani Türk ırkını diğerlerinden

üstün, daha sanki milliyetçilik kesinlikle var. Hani Türk olduğundan övünen... Yani biraz önce de söylediğim gibi. Kendi seçmediği bir şeyle bu kadar övünmesi... İnsanı insan yapan sonuçta bu değil ki.

Türk 4: Bütün ırklardan var bizim ülkede ama güçlü olmadıkları için bunu pek dillendiremiyorlar yani.

Türk 2: Belki biz Arabistan'da yaşıyor olsak bize karşı nasıl davranacaklardı.

Türk 4: Gücü elinde bulunduran kişilerde oluyor genellikle.

Katılımcılardan Kürt 1 tüm toplumun ortak bir paydada buluşulmasının küçüklükten beri hayali olduğunu, bu ortak paydanın da ülkemizde yaşayan çoğu kişi için din olduğunu belirtmiştir. Katılımcı etnik kökenin tartışılması yerine ortak payda olarak din teması üzerinde durulmasını birleştirici unsur olarak öne sürmüştür.

3.4.2. Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşlığı Boyutu Bulguları

Araştırmanın bu boyutunda katılımcılara Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ile ilgili sorular yöneltilmiş ve bu sorulara verilen cevaplar analiz edilmiştir. Bu boyutta toplam dört soru sorulmuştur. Katılımcılara sorulan ilk soru *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı için hangi şartların taşınması gerektiğine dair düşüncelerini almak* yönünde olmuştur.

Katılımcıların çoğunluğu Türkiye'de doğmuş olmanın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı için yeterli olduğunu belirtmiştir. Türkiye topraklarında doğmuş olmanın burada hak sahibi olabileceği anlamına geleceğini belirten Arap 2'nin yanı sıra Kafkas Muhaciri 2 başka hiçbir şartın ön koşul olarak sunulmaması gerektiğini belirtmiştir.

Türk 1 ülkedeki hukuksal düzene uyduğu, düzeni bozmadığı ve ülke bazında konulmuş olan kurallara riayet edildiği sürece bir kişinin vatandaş olabileceğini, Türk 3 ise dünya çağında terör suçlarına karıştığı bilinen kimselerin kesinlikle vatandaşlığa kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Buna paralel bir görüş olarak Arap 1 de kişinin sabıkasının bulunmamasının vatandaşlık için bir şart olabileceğini belirtmiştir.

Arap 1 ve Arap 2 farklı bir bakış açısıyla yaklaşmış ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir anne ve babadan dünyaya gelen bireylerin vatandaş sayılabileceğini belirtmişlerdir. Kürt 4 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı için resmi dilin kabul edilmesinin önemine değinmiş, bu resmi dili günlük hayatında kullanan kimselerin vatandaş olabileceğini söylemiştir. Fakat bu arada yerel dillerin de öğrenilmesinin ve konuşulmasının engellenmemesi üzerinde durmuştur. Ayrıca devletin sunduğu eğitim, sağlık ve spor imkânlarından yararlanmanın da vatandaş olunabileceğinin bir göstergesi olarak düşünülebileceğini belirtmiştir.

Kürt 2 vatandaş olabilmek için ortak değerlere saygı gösterilmesinin gerekliliği üzerinde durmuş ve vatandaş olan birinin bayrağa, ülkedeki diğer ırklara ve komşularına saygı duymasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca eşitlik vurgusunda bulunmuş ve tüm vatandaşların devletin sunduğu tüm imkânlardan eşit derecede faydalanmasının vatandaş olmanın bir sonucu olduğunu belirtmiştir.

Kafkas Muhaciri 3 yaşanan yere olan aidiyet duygusunun önemi üzerinde durmuş ve bunun önemli bir kıstas olabileceğini ima etmiştir. Örnek verirken de Osmanlı'dan örnek vermiş ve bir bakıma Osmanlı'nın kurmuş olduğu yapının aslında ideal olan yapı olduğunu söylemiştir.

'Biraz belki uzun bir cevap olacak ama şimdi ben Osmanlıyı çok seven bir yapıdan geliyorum gerçekten seviyorum. Osmanlı içinde 72 millet gerçekten var. Ama herkes kendini şu an Amerikalılar kendini Amerikalı hissettikleri gibi Osmanlı da o dönem o potada eritmeyi başarmış. Sadece diliyle diniyle ya da gücüyle değil hepsini harmanlayarak hepsinden bir ahenkle ve belli bir döneme kadar da hani tabiri caizse namuslu getirmiş yani. Kazık atmadan işte ülkeye ihanet etmeden getirebilmiş. Tabi belli şartlar artık şey yapmış. Ben eğer şu an Anadolu'yu, Türkiye cumhuriyeti demiyorum, Anadolu onun devamıysa, onun yuvasıysa, hani Osmanlı kurulduğu yere, o değerleri sağlayabilsek aynı o aidiyet duygusu oluşacak çükü önemli. (Kafkas Muhaciri 3)

Yukarıdaki düşüncelere ek olarak Türk 4 Türkiye'de yaşamayı ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayı istemeyi yeterli görmüştür.

Katılımcılara Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı boyutunda sorulan ikinci soru

yurtdışında kendi etnik kökenleriyle mi yoksa Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı şeklinde mi tanınmak istedikleri yönündeki görüşlerini almak yönünde olmuştur.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Türkiye Cumhuriyeti kimliğiyle tanınmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Kürt 1 bunun sebebi olarak tarihsel gerçekliklerden bahsetmiş ve bu vatanın kazanılmasında kendi ailesinin de rolü olduğundan kendini bu devletin bir parçası olarak gördüğünü belirtmiştir.

'Ben Türkçe konuşuyorum. Ondan sonra Türk okullarında okudur falan filan. Ben buranın bir parçasıyım. Kaldı ki benim dedem bir gazi mesela. O da savaşmış. Nasıl işte bir Çanakkalelinin dedesi savaştıysa, nasıl bir Trabzonlunun dedesi savaştıysa bu topraklara sahip olmuşsa benim dedem de savaşmış bu toprakları elde etmiş. Ben bu devletin bir parçasıyım. Bu devletin adı da Türkiye cumhuriyeti devleti ve ben Türkiye cumhuriyeti devletinin ismini taşıyım orda.' (Kürt 1)

Katılımcılardan Arap grupla yapılan görüşmeye katılan Arapların etnik asimilasyon vurgusunu sıkça yaptıkları gözlenmiştir. Kendilerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak gördüklerini fakat geçmişte kimliklerinin yok edilmeye çalışıldığını, bundan dolayı eziklik hissettikleri noktalar olabileceğini belirtmişlerdir. Kendilerine karşı asimilasyon hareketinin Kürtler tarafından yapıldığını belirten katılımcılar, bundan dolayı çoğu zaman kendilerini Kürt olarak tanıtabildiklerini belirtmişlerdir. Hatta görüşme sırasında da çoğu zaman kendilerinden Kürt olarak bahsettikleri gözlemlenmiştir.

'Yani zaten aslında gittiğim her yerde de böyleyim hani ben Türk vatandaşıyım diyorum. Yani kürtlükten gelme Kürt kültüründen gelmişim. Araplığım asimile edilerek Kürt kimliğinde yaşamışım ama aslen ben Arap'im yani diyorum.' (Arap 1)

Araştırmanın bu boyutunda katılımcılara sorulan üçüncü soru *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıyla gurur duyup duymadıkları* yönünde olmuştur. Bu soruya katılımcıların birçoğu olumlu yönde cevap vermiş ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından gurur duyduklarını belirtmişlerdir. Türk 1 ve Türk 3 geçmişe vurgu yapmış ve Osmanlı dönemindeki ihtişamdaki esinlenerek dünya üzerinde gurur

duyabileceğini belirtmiş, Kürt 1 ise özellikle milli maçlarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıyla ayrı bir gurur duyduğunu söylemiştir. Bunun tersi olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıyla gurur duymadığını söyleyen kesimler de olmuştur. Türk 1 Türklükten gurur duymanın yanlış olduğunu, devletten gurur duyulabileceğini ama bağlı bulunan ırktan gurur duyulamayacağını belirtmiştir. Arap 2 bundan gurur duymadığını çünkü bunu kazanmak için özel bir gayret sarf etmediklerini belirtmiştir. Arap 1 de benzer şekilde bu durumdan gurur duymadığını, bunun sebebi olarak da geçmişte uygulanan politikaları göstermiştir.

'Şimdi bu konuda ben tarihime bakarım. Hani neden çünkü benim şu anda gururlanacağım bir durum yok. Neden? Geçmişimden kalan işte aslında bu durumun bilinçsiz olduğunu için. Hani orda bir boşluk oluşuyor bizde. Neden gurur duymuyoruz? Çünkü Türkiye Cumhuriyeti yani genelde laiklikle ve farklı politikalarla bize yansıtıldığı için bizim zamanla bilinçlendiğimiz dönemlerde hani okul sıralarında çok yanlış bir şekilde eğitilmişiz. Dinimizin işte unutulması Peygamberimizden daha üstün tutulması. Hani bizim bu kültürel açıdan soğuk gördüğümüz bir olay olduğu için bu durumdan gururlanalım mı yoksa utanalım mı bilemez olduk. Orda bir boşluk var yani benim içimde.' (Arap 1) ,

Türk 1 ve Türk 2 konuya pragmatist yönden yaklaşmış ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin dünyadaki devletler arasında kendilerini birey olarak iyi temsil edebildiklerini düşündükleri zaman Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığıyla tanınmak isteyeceklerini belirtmişlerdir.

'Mesela Almanya'da vatandaşı diye ben Almanya'da doğdum. Veyahut yarım Alman yarı Türküm. Ben mesela seçiyorlar ya. Türkiye vatandaşlığını mı seçsem Almanya vatandaşlığı mı? Milli takım seçiyorlar falan orda. Şimdi orda adam niye Almanya millî takımını seçiyor Türkiye milli takımını seçmiyor? Ama adam özüne sorsan ben diyor Türk olduğumla gurur duyuyorum diyor ama Türkiye'yi seçmiyor çünkü Türkiye ile gurur duymuyor yani. Türkiye'yle gurur duysa

Türkiye'yi seçer. Diyor ki Almanya bana bu şeyi verdi diyor. Nasıl desem beni eğitti veya. (Türk 2)

Araştırmanın bu boyutunda katılımcılara sorulan son soru boşluk doldurma şeklinde olmuştur. Katılımcılara bir cümle okunmuş ve bu cümlenin sonu boş bırakılmıştır. Bu boşluğu katılımcıların kısaca doldurmaları istenmiştir. Sorulan soru şu şekildedir: *Herkes sahip olduğu farklılıkları yaşayabilme hakkına sahip olmalıdır. Ama?* Katılımcılardan cümleyi nasıl bitireceklerine dair görüşleri istenmiştir.

Katılımcıların önemli bir bölümü başkalarına saygılı olduğu müddetçe farklılıkların yaşanabileceğini belirtecek şekilde cümlenin devamını getirmişlerdir. Balkan Muhaciri 2 özgürlüklere ve insana saygılı olduğu sürece, Arap 4 ise hem tarihsel, hem kültürel hem de dinsel anlamda kimseye zarar vermeden saygı duyulması durumunda farklılıkların yaşanabileceğini belirtmiştir. Kafkas Muhaciri 2 ortak bir yaşam algısı içerisinde herkesin karşılıklı kültürel dinamiklere saygı duymasının önemine değinmiş, Türk 3 başkalarının hakkına girilmediği sürece ve Kürt 3 ise insanların birbirine saygı duydukları sürece farklılıkların yaşanabileceğini belirtmişlerdir.

Bunun dışında bazı katılımcılar insanlığa zarar verilmediği sürece, ayrımcılık yapılmadığı sürece, üstünlük taşlanmadığı sürece, devlete saygılı olduğu sürece ve ortak değerlere saygılı olduğu sürece gibi şartlar öne sürmüşlerdir. Kafkas Muhaciri 1 ve Kafkas Muhaciri 2 ise konuya farklı yaklaşmış, kültürel farklılıkları yaşamının 'ama'sının olmayacağından, herkesin sahip olduğu farklılıkları yaşamasının şarta bağlanamayacağından bahsetmişlerdir.

3.4.3. Değerler Boyutundaki Bulgular

Araştırmanın değerler boyutunda katılımcılara cevaplamaları için on bir adet açık uçlu soru sorulmuştur. Bu sorulardan ilki *Türkiye'de yaşayan farklı etnik ve kültürel yapıdan gelen insanları bir arada tutan ortak değerlerin ne olduğu* yönündeydi. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu ortak değer olarak ilk önce vatan ve ülke birliği konuları üzerinde durmuştur. Arap 1 herhangi bir savaş durumunda ülkedeki tüm unsurların etnik yapılarına bakmaksızın bir bütün halinde hareket edeceğini, bizi asıl bir arada tutan unsurun da bu vatan duygusu olduğunun altını

çizmiştir. Benzer şekilde Arap 4 de vatan vurgusu yapmış, buna ortak inanç konusunu da eklemiştir. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını bir arada tutan değerlerden biri de ortak inanç olmuştur.

Kafkas Muhaciri 2 geçmişte yaşadıkları sıkıntıların tekrar edilmesinden korktuklarını, vatanlarından sürgün edilmiş olmanın ne demek olduğunu bildiklerini ve bunun çok büyük bir acı olduğunu belirtmiş ve o da insanları bir arada tutan ortak değer olarak vatan vurgusunda bulunmuştur. Kafkas Muhaciri 3 de Arap 4 gibi inancın ortak değer olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Türk 4 ve Türk 2 de vatan vurgusu yapmış, aynı inancı paylaşmayan insanların bile vatan etrafında birleşebildiğini söylemiştir.

'Mesela niye. Adam diyelim ermeni. Adam Müslüman değil ama adam bu toprağa sahip çıkıyor. Ne oldu o savaşta değil mi? Yani bazı savaşlarda adamlar Müslüman olmasalar da yardım etmiş. Niye? Çünkü diyor burası benim toprağım ve ben bu toprağı vermem diyor.'
(Türk 2)

Balkan Muhaciri 4 ve Balkan Muhaciri 2 ortak değer olarak inancın üzerinde durmuş, bu görüşe benzer şekilde Kürt 2 ve Kürt 4 de inancın birleştirici unsur olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan Balkan Muhaciri 1, Balkan Muhaciri 4, Balkan Muhaciri 2 ve Kürt 1 ortak değer olarak bayrak üzerinde durmuş, bayrağın da farklılıkları bir araya toplama gücünün olduğundan bahsetmişlerdir. Türk 1 bu topraklarda yaşayan herkesin tarihten gelen ortak noktaları paylaştığını belirtmiş, buna benzer Kürt 2 ve Kürt 4 de ortak tarihi geçmişin birleştirici rol oynadığını belirtmişlerdir.

Bayrağın ortak değer olduğunu söyleyen katılımcıların aksine bunun ortak bir değer olmadığını belirten katılımcılar da olmuştur. Bu katılımcıların tamamı Türklerden oluşan odak grup görüşmesindeki katılımcılar olmuştur. Katılımcıların kendi aralarında karşılıklı olarak tartıştıkları bu konu şu şekilde gelişmiştir:

Türk 2: 'Şimdi o bayrağın anlamı ne? O milletin döktüğü kan. Değil mi? Sadece Türkler mi o kanı döktü? Hayır.'

Türk 3: 'İşte ama bu böyle bu Türkiye'de böyle biliniyor. Bak sen hiç Türk bayrağı diyorsun. Yani bizde şey sanki her şey Türklerden ibaretmiş gibi. Sanki saf bir Türk ırkı varmış gibi.'

Türk 2: 'Bence bayrağın anlamı zaten ortak.'

Türk 3: 'Bunu şöyle anlamamız lazım. Türkiye'deki her vatandaş bu bayrağa aynı şekilde sahip çıkıyorsa bu ortak değerdir. Ve şu anda çıkmıyor. Bundan dolayı değil.'

Türk 4: 'Bence günümüzde hiç bir yerde bayrak ortak değer değildir ki? Fransa'da örneğin bir sürü göçmen var. Cezayirli var bilmem nereli var. Onlar için Fransa bayrağı kutsal mıdır yani? Değildir bence'

Araştırmanın değerler boyutunda katılımcılara komşularında görmek istemedikleri özelliklerin ne veya neler olduğunu sorduk. İlk sırada yer alan tema saygısızlık teması olmuştur. Buna göre katılımcılardan çoğu komşularının kendilerine ve diğer komşulara karşı saygılı olmaları gerektiği üzerinde durmuştur. Balkan Muhaciri 2 toplumda yaşamının belli kurallarının olduğunu, yazılı ve yazısız hak ve hukuklara karşı saygılı olunması gerektiğinin altını çizmiştir. Balkan Muhaciri 1 hali hazırdaki komşusuyla farklı etnik kimlikten olmasından dolayı değil, komşusunun farklı etnik kimlikten olduğunu belli etmek istercesine saygısızca davranışlar göstermesinden dolayı rahatsızlık duyduğunu belirtmiştir. Kürt 3 ise benzer şekilde saygı konusuna değinmiş ve bunu ırkçılıkla bir arada kullanmıştır. Ona göre ırkçılık yapan birinde doğal olarak farklılıklara saygı da kalmadığı için beraber yaşanılacak bir komşu olmaktan çıkmaktadır.

Saygısızlık temasından sonra katılımcılar arasında ikinci derece önemli olarak sunulan özellik ayrımcılık olmuştur. Buna göre katılımcıların önemli bir çoğunluğu ayrımcılık yapmayan komşularla beraber yaşamayı tercih etmektedir. Arap 4 kendisini dilinden ve etnik kökeninden dolayı sorgulamayan bir komşu istediğini, Türk 4 ise sahip olduğu fikri inançla kendisine karşı düşmanlık beslemeyen bir komşu istediğini belirtmiştir. Kürt 4 menfi milliyetçilik olgusundan bahsetmiş ve bu duyguda biri olmadığı, ırkçılık derecesine varıncasına milliyetçilik yapmadığı sürece hangi dinden veya dilden olursa olsun herkesle komşuluk yapabileceğini belirtmiştir.

Saygısızlık ve ayrımcılık temalarını yoğunluk olarak duyarsızlık ve

misafirperverlik özellikleri takip etmiştir. Buna göre katılımcıların yine önemli bir kısmı komşularının kendi durumlarına karşı duyarsız davranmamalarını, Türk kültüründe sıkça görülen misafirperverlik özelliğini taşımalarını istemişlerdir. Arap 2 komşularının bazı konularda duyarsız davranabildiğini, mesela üst komşunun evinin su damlattığını ama bunun komşusunun umurunda olmadığını belirtmiştir. Arap 1 komşuların birbirine karşı çok duyarsızlaştıklarından şikâyetçi olmuştur. Buna örnek olarak da toplumumuzda sıkça görülen bir olaydan bahsetmiştir.

'Ben kültürsüzlük diyeyim. Hani bir komşuluk kültürü. Şu anki rahatsız olduğum durum bu. Yani neredeyse iki senedir taşındım bir komşu bile ziyaretimize gelmedi. Misal o durumlarda çok rahatsız oluyorum. Yani şöyle rahatsız olduğum durumlarda duyarsızlık olabilir. Nasıl olabilir? Balkonunda mangal yaparken yan komşunun durumdan rahatsızlık olması. Anlayışsızlık diyebiliriz yani.' (Arap 1)

Kafkas Muhaciri 1 kendi kültürlerinde misafirperverliğin önemini anlatırken Abazaca 'misafir olmayan ev karanlıktır' anlamına gelen bir atasözünden bahsetmiştir. Kafkas Muhaciri 2'de aynı şekilde komşusunun önce misafirperver olması gerektiğini söylemiştir.

Misafirperverlik temasından sonra katılımcıların önem verdiği bir diğer konunun güvenlik olduğu tespit edilmiştir. Buna göre güven duyulabilecek bir komşunun olmazsa olmazlardan olduğu vurgulanmış ve bunun huzurlu bir yaşam için bir koşul olduğu ima edilmiştir.

'Misafirperverlik önemli ama ben her şeye rağmen karşılıklı güven benim için önemli. Yani karşı komşum şu an Kafkas değil ya da Çerkez değil. Ama son derece güvenilir ve son derece yani nasıl diyeyim bir yere giderken anahtarı ona bırakıyorum. Herhangi bir şey lazım olursa buyurun diye ki çoğumuzda vardır... Yani biz anahtarımızı bırakıp çocuklarımız evde kalıyorsa yani göz kulak olun diye rahatça söylediğimiz bir şey ve müthiş bir kazanım. Hani iyi bir komşunun değerini daha sonra başka arkadaşlarımızın komşularında karşılaştığı problemler, ama güven ama başka şeyler. Hani en azından huzursuz bile

etse sizi yetiyor. Yani evden bile soğuyorsunuz değil mi. İşte bu çok önemli benim için. Yani komşum beni huzursuz etmemeli aksine huzur vermeli bana.’ (Kafkas Muhaciri 3)

Yukarıda belirlenen temaların yanında katılımcıların komşularında hazımsızlık, bencillik, düşmanlık besleme, alkolik olma ve temiz olmama gibi özelliklerin bulunmamasını istemişlerdir. Katılımcılardan sadece Kürt 2 kendi ideolojisinden olmayan biriyle komşu olmak istemediğini belirtmiş, bunun dışında hiçbir katılımcı farklı ideolojilerle bir arada komşuluk yapamayacağını söylememiştir.

Değerler boyutunda katılımcılara sorulan üçüncü soru şu şekildedir: *Sizden farklı bir etnik yapıdan veya farklı bir kültürden geldiğine inandığımız birinin evinizi kiralamak istediğini varsayalım. Karar vermenizdeki etkili faktörler ne olurdu?*

Katılımcıların önemli bir çoğunluğu evlerini kiralamak isteyen kişilerin ilk etapta dürüst ve saygılı olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Balkan Muhaciri 3 kim saygılıysa evini ona kiraya verebileceğini, kimliğinin önemli olmadığını söylemiştir. Balkan Muhaciri 1 böyle bir durumda ilk etapta Kürtlere karşı önyargılı davranabileceğini, ama bu kişide saygıyı ve dürüstlüğü gördüğü an sahip olduğu önyargının kırılabileceğini belirtmiştir. Benzer şekilde Balkan Muhaciri 2 de etnik kimliğin önemli olmadığını, saygılı ve dürüst olan herkese evini kiraya verebileceğini belirtmiştir. Türk 2, Türk 3 ve Türk 4 de dürüst kişilere evlerini verebileceklerinden bahsetmişlerdir. Kafkas Muhaciri 1 etnik ayırım yapmayacağını, dürüst kişilere evini rahatlıkla verebileceğini belirtmiştir.

‘Biz hocamla bir de eğitimciyiz. Ben 31 sene öğretmenlik yaptım her türlü etnik kimlikten öğrencimiz oldu yani bunları ayırmamız mümkün mü? Ancak insani değerlerle işte çalışkanlığı dürüstlüğü adamlığı efendiliği tabi insan ister istemez ona yakınlık duyar. Edepsiz olana insan ister istemez aranda bir mesafe oluşuyor.’ (Kafkas Muhaciri 1)

Dürüst ve saygılı olma temasını rahatsız edici olmama teması takip etmiştir. Katılımcılardan evlerini kiraya verecekleri insanları buldukları binaya ve yaşadıkları topluma rahatsızlık vermeyecek bireylerden seçeceklerini belirten kişiler olmuştur.

'Mesela biz site olarak sitenin iki dairesi var. Babam da yöneticiydi o zaman. Onları kiraya verdi. İki aile. Şimdi biz nasıl kiraya verdin bunları? Adam geldiği zaman tamam adamın etnik unsuruna bakmadık ama yani acaba kiramız düzgün bir şekilde verebilecek mi veyahut ta siteye zarar verebilecek mi bu adam? Şimdi bakıyoruz mesela adam nerde çalışıyorsun...' (Türk 2)

Benzer şekilde Kürt 4 de bu kişiyi seçerken toplumda genel ahlak kuralları olarak bilinen kurallara uyan ve bu anlamda çevreyi rahatsız etmeyecek birilerine evini kiraya verebileceğini söylemiştir. Arap 2 bu anlamda geçmişte yaşadığı bir deneyimini paylaşmış ve belli kesimlere belli yerlerde evlerin kiraya verilmediğini, bunun sebebi olarak da toplumsal önyargının olmasını öne sürmüştür.

'Evet. Onun bir muhasebesi yapılıyor. Mesela atıyorum biz 10 sene 15 sene önce burada ev tutmaya gittiğimiz zaman doğulu musun hayır ev vermiyoruz deniliyordu. Neden? Çünkü sen muhakkak doğulusundur, doğuluysan 6-7 en azından çocuğun vardır. 6-7 çocuğun varsa komşuları da rahatsız edeceksindir. Evi de tahrip edeceksindir. Hor kullanacaksınız o yüzden sana ev vermiyoruz.' (Arap 2)

Yukarıda bahsedilen konuların yanında yapılan görüşmelerde katılımcıların hangi özelliklerde insanlara evlerini kiraya vermeyecekleri hususunda farklı başlıklar ortaya çıkmıştır. Katılımcılardan bazıları ev sahibi olarak alkolik kiracı istemediklerini, bunun yanında ev sahibi olarak kendi değerlerine saygılı ve güvenilir olan kiracılar istediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanında bazı katılımcılar sorumluluk duygusu taşıyan ve dini konularda hassasiyeti olan kimselere evlerini verebileceklerini belirtmişlerdir. Bir katılımcı eşcinsel birine evini kiraya vermeyeceğini belirtmiştir.

Değerler boyutunda katılımcılara dördüncü soru olarak şu soru sorulmuştur: *Yaşadığınız mahallede çocukların ve ev hanımlarının gün içinde kullanabilecekleri ve hoş vakit geçirecekleri bir park ve dinlenme alanını bireysel olarak yapmak istiyorsunuz. İnşaatı bitirmek için yeterince nakit paranız yok fakat bankadan kredi çekip inşaatı bitirme imkânınız var. Bu durumda ne yapardınız?*

Katılımcıların önemli bir kısmı yardımlaşma yöntemine başvurarak bu park ve dinlenme alanını bitireceklerini, bankadan kredi çekme yöntemine başvurmayacaklarını belirtmişlerdir. Arap 1 bunu vakıf veya dernek gibi kuruluşlardan alınacak yardımlarla bitirebileceğini, bunun aynı zamanda çocuklara da yardımlaşma duygusunu aşılama önemli olacağını belirtmiştir. Arap 4 dernek ve vakıf gibi kurumların yanında yerel yönetimden de yardım talep edebileceğini söylemiştir. Kafkas Muhaciri 1 bankadan kredi çekmeyeceğini, memur zihniyetiyle olaya yaklaşacağını ve kredi çektiğinde bunu ödeyemeyeceği korkusuyla buna yaklaşmayacağını söylemiştir.

Bankadan kredi çekmeyeceğini söyleyen katılımcıların yine önemli bir kısmı bunun nedeni olarak dini hassasiyetlerini göstermiştir. Arap 1 kredi çekmeyi dini gerekçelerle meşru görmediğini, toplum yararına olan bir işin meşru olmayan bir yolla yapılmasının uygun olmadığını belirtmiştir. Aynı şekilde Türk 4, Türk 2, Kürt 2, Kürt 3 ve Kürt 4’de toplum yararına olacak diye harama girmenin anlamının olmadığını belirtmiştir.

‘Kime faydası olursa olsun faizli kredi çektirmem. Çekmem de. Fakat yani caiz değil bir kere faiz hara. Biz böyle gördük. Bizim annemiz babamız da bize böyle öğretti. Ve zaten şüphesiz inancı olan insanların bunu yapacağına da ben inanmıyorum. İnsan göz göre göre kendini iryanlışa atmaz yani.’ (Kürt 2)

Kredi kullanmamanın sebebi olarak banka kredisine girmenin kolay olduğunu fakat bitirmenin zor olduğunu savunan katılımcılar da olmuştur. Türkiye’deki bankacılık sistemine değinen Balkan Muhaciri 1, kredi sisteminin aileleri ve toplumu mahveden bir yapıda olduğunu, kredi işine giren kişilerin genellikle hayatlarında olumsuzlukların eksik olmadığını belirtmiştir. Kafkas Muhaciri 1’de benzer yorumlar getirmiş ve kredi işine girmekten korktuğunu söylemiştir.

Değerler boyutundan katılımcılara sorulan bir diğer soru şu şekilde olmuştur: *Evinizi inşa etmeden önce, arsanızda bahçelik alanda küçük bir alanın içinde mahalleliler tarafından kullanılan bir çeşme olduğunu fark ettiniz. Bahçenin etrafını çevirirken çeşmeyi yıkar mısınız yoksa çeşmeye göre mi duvar inşa edersiniz? Neden?*

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun bu çeşmeyi kendi arazilerinde olsa bile kamu malı statüsünde gördükleri, dolayısıyla kamu malına nasıl saygı gösterilmesi gerekiyorsa buna da aynı şekilde saygı göstereceklerini söylemişlerdir.

'Bir toplumda yaşıyorsak, toplumunda genel kabul görmüş ilkeleri vardır. Kişisel hak ve hürriyetlere de saygılı olmak lazım. Eğer ortada sadece benim kullanacağım bir şeyse o çeşmeyi kaldırırsınız ama herkesin kullanacağı bir şeyse ona göre tedbirinizi alırsınız.' (Balkan Muhaciri 2)

Kamu malına saygının yanında bu çeşmeyi kaldırmanın kul hakkına girmek olduğunu belirten katılımcılar da olmuştur. Kafkas Muhaciri 2'de benzer şekilde cevap vermiş, kültürel ve dini değerlerinin bu çeşmeyi kaldırmalarına engel olacağını belirtmiştir. Çeşme özelinde başka konulara da değinen katılımcı, diğer kamu mallarına da benzer şekilde saygı gösterdiklerini belirtmiştir.

'Yani yol onun varlık onun gerisi hep angarya demiş. Yani şimdi öyle bir soru soruyorsunuz ki tabi bunlar kontra gerilla sorularından beter yani. Ama şunu söyleyeyim yani. Kullanılan hala faal aktif durumdaki çeşmeysen başka yere almam gerekiyorsa da alırım kalması gerekiyorsa da kalır. Benim örneği var. Kuyu gelir kapının önünde. Kuyunun arkasında köprü geçer kuyunun yarısı dışarıdadır. Yaşadığımız örnek. Niye? Dışarıdan biri gelirse kuyudan su alabilsin diye. Canlı örneği var. Hatta bırak onu ağaç. Ağaca zarar gelmesin diye ağaca geldiğinde bir t şekli yapılmış. Ağacın meyvesi çıkacak olur çocuktur içeri girmek zorunda kalmasın diye. Bu yönden kültürümüz çok zengin. Bunu İslam'dan kazandık. Ben bunu kabul ediyorum. Zaten bizde meyve ve gibi şeyler toplumun ortak malıdır. Buna sahip çıkmak lazım. Yani o kültür anlamında bir sorun yok. Biz de öyle gördük.' (Kafkas Muhaciri 2)

Değerler boyutunda katılımcılara altıncı soru olarak başkalarının menfaatini kendi menfaatlerine tercih edip etmediklerini sorduk. Katılımcılardan bir kısmı başkalarının menfaatini kendi menfaatlerinin önünde düşünebildiklerini, bunun belli şartlara bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

'Birçok kere oldu. Bana göre menfaatten çok kayba bakmak lazımdır. Benim o menfaati elde etmemden dolayı karşıdaki kişi mi çok şey kaybeder, yoksa onun bu menfaati elde etmesinden dolayı ben mi çok şey kaybederim onun hesabını yaparak vicdani olarak karar veririm. Tabi bu durum hiç tanımadığım kişiler için geçerlidir. Ancak çok sevdiğim ve değer verdiğim bir kişi ise bu değişir. Bazen onun gözlerindeki bir ışıltı benim için en büyük menfaattir. Yani bir mum diğer mumu aydınlatmakla ışıktan bir şey kaybetmez düşüncesiyle hareket ederim.'
(Arap 4)

Katılımcılardan Kafkas Muhaciri 2 ve Kafkas Muhaciri 3 bu gibi durumlarda toplumsal faydaya bakacaklarını, cemiyet bazında bir mesele söz konusu olduğunda kendi şahsi çıkarlarını bir kenara bırakabileceklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılara *çocuklarının babalarına veya annelerine karşı saygısızlık yapmaları durumunda tavırlarının ne olacağı* yönünde bir soru yönelttik. Buna göre katılımcıların çoğu büyüklere saygının hayatlarının önemli bir parçası olduğunu, bunu mutlaka çocuklarına öğreteceklerini belirtmişlerdir. Arap 3 çocuğa karşı koruyucu tavır içinde olmayacağını, kendisinin saygısızlık yapmadığı kişilere çocuğunun saygısızlık yapmasının hazmedilemeyeceğini söyledi. Katılımcıların önemli bir kısmı çocuklara büyüklere karşı saygılı olunmasını öğretmenin döverek olmayacağını, dolayısıyla onunla konuşarak bu bilinci kazandıracaklarını söylemişlerdir.

'Çocuğu alırım karşıma. Babama saygı duyması gerektiğini anlatırım. Hani şöyle diyeyim ona kızarak ya da bağırarak değil de mantıklı bir şekilde o bizim büyüğümüz, benim de büyüğüm, senin de büyüğün bizim büyüğümüz. Bizim ona saygı duymamız gerektiğini hem ahlaki olarak hem de dini olarak olması gerekeni anlatmaya çalışırım yani.' (Kürt 1)

Katılımcılardan bir kısmı uyarmanın yanında çocukları bilinçlendirmek gerektiğini söylemiş, bir kısmı da çocuğun bu hatasının aslında kendisinden kaynaklanacağını belirtmiştir. Türk 3 hatanın kendinden kaynaklanıyor olacağını, Türk 2 çocuğu uygun şekilde yetiştirememiş olmasından kaynaklanacağını, Arap 4

de asıl cezayı çocuğu yetiştiremediği için kendisine vereceğini söylemiştir.

'Benden kaynaklanıyor derim ben. Büyük ihtimal genelde böyle şeyler annesinden ya da babasından kaynaklanıyordur. Bir de benim yaptığım bir hatadan da başıma geliyor olabilir.' (Türk 3)

Katılımcılardan çok azı çocuğa fiziksel şiddet uygulayacağını ve cezalandıracağını söylemiştir.

Değerler boyutunda katılımcılara sorulan sekizinci soru şu şekilde olmuştur: *Bir işverenin fazladan prim ödememek amacıyla çalıştırdığı işçilere elden maaş ödemesini veya resmiyette düşük maaşla çalıştırmasını nasıl değerlendirirsiniz?*

Katılımcılardan Arap 4 bunun hırsızlıktan bir farkının olmadığını, vatandaşın cebinden parasını alıp kendi cebine koymanın farklı bir yöntemi olduğunu belirtmiştir. Balkan Muhaciri 2 konuyu maddi ve manevi yönden ele almış, bu kişilerin ülke ekonomisine zarar verdiklerini ve aynı zamanda kul hakkına girdiklerini söylemiştir. Balkan Muhaciri 1 bu durumun kurumsal olan firmalarda çok az olduğunu, daha çok küçük firmalarda bu sorunların ortaya çıktığını, bu durumun ise yüz kızartıcı bir suç olduğunu belirtmiştir. Türk 3 bu durumu vergi kaçırmakla aynı derecede görmüş, Kürt 4 ise bunun hak yeme anlamına geldiğini söylemiştir.

Arap 3 konuya işveren penceresiyle yaklaşmış ve günümüz ekonomik şartlarının çoğu işvereni buna mecbur bıraktığını belirtmiştir. Bu durumun önüne geçilmesi için ilk önce devletin kolaylık tanınması gerektiğini, daha sonra bu işverenlerin bu tür vergi kaçırma işlerinden uzak duracağını belirtmiştir.

'Ama bence tek taraflı bakmamak gerekir. Örneğin ben şimdi bir kaç yere de şikâyet ettim asgari ücret konusunda. 804 lira asgari ücret yarısından fazla pirim ödeniyor. 435 lira gibi bir miktar. Yarısından fazla sigortaya ödeniyor mesela. Ben şahsen vicdanım kabul etmez yani. 430 lira sigorta parası veriyorsun. 800 lira asgari ücret. Adama orda 1500 lira verecek bir de 600 lira da sigorta parası verecek. Adam yani kazancı faydası olmaz yani bence.' (Arap 3)

Benzer şekilde çoğu durumda bireyi devletin menfaatlerinin önünde

düşündüğünü söyleyen Arap 1, çoğu zaman bunun hakka girme derecesine kadar geldiğini ama mecbur ekonomik şartlarının kendilerini buna zorladığını belirtmiştir. Örnek olarak da sahip olduğu evin değerinin aslında 80.000 Türk Lirası olduğunu fakat daha az vergi ödeyebilmek için bunu 50.000 Türk Lirası olarak gösterebildiklerini söylemiştir. Bu görüşe benzer bir görüş de Balkan Muhaciri 3 tarafından ileri sürülmüş, bunun işçi ve işveren ihtiyacının karşılanması için alternatif bir yöntem olabileceğini belirtmiştir.

Değerler boyutunda katılımcılara dokuzuncu soru olarak şu soru yönlendirilmiştir: *Mağazadan sıfır olarak aldığınız bir telefonu iki ay kullandıktan sonra elden çıkarmayı düşündüğünüzü varsayalım. Bu süre zarfında telefonun kutusundaki hiçbir aparatı çıkarıp kullanmadığınız ve ürünün kutusuna herhangi bir zarar gelmediğini düşünelim. Yani telefonun fiziki olarak sıfır bir cihazdan farkı yok ve bunu sıfır telefon olarak satma imkânınız var. Bu durumda telefonu kullanılmış 2. El bir telefon olarak mı satardınız? Yoksa sıfır olarak mı? Neden?*

Katılımcılardan hiç biri kullandıkları telefonu ikinci el olarak satmayacaklarını, bunun hakka girmek olacağını ve hayatta tüm işlerde olduğu gibi burada da dürüst olunması gerektiğini belirtmişlerdir.

'Satılmaz yani. Arkadaşın dediği gibi haktır yani. Başka bir anlamı yok yani. 3-5 kuruş fazla alacağım ama yani öbür çıkar yani.' (Kürt 3)

Kafkas Muhaciri 1 de benzer yorumlar getirmiş ve kendisini utandıracak bir iş yapmayacağını belirtmiştir. Telefonu alan kişinin onun ikinci el olduğunu öğrendiği an yaşama hakkının biteceğini söyleyen katılımcı, kültürlerinden ve büyüklerinden aldıkları terbiyenin buna müsaade etmeyeceğini belirtmiştir. Kafkas Muhaciri 2 ise bunun adı suçlardan biri olduğunu ve izahının mümkün olmadığını söylemiştir.

'Demem kardeşim demem. Yok, öyle bir şey kesinlikle öyle bir şey aklıma bile gelmez. Adi suçlar toplumsal suçların en kötüsüdür. Bizde de en kötü suçlardan biri o alavere dalavere suçlarıdır. Hani adam olmanın şanı şerefi olur belki ama bunun izahı olmaz onun tevili olmaz.' (Kafkas Muhaciri 2)

Katılımcılara araştırmanın bu boyutunda sorulan onuncu soru *çocuklarının*

eşcinsel biriyle arkadaşlık yapmalarına nasıl tepki vereceklerini öğrenmeye yönelikti. Katılımcılara böyle bir durumda ne yapacakları sorulmuştur.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu çocuğunun eşcinsel birisiyle arkadaşlık yapmasına kesinlikle müsaade etmeyeceğini, ülkemizin de bunu kabullenecek bir aile yapısında olmadığını vurgulamışlardır. Balkan Muhaciri 3 ve Türk 3 böyle bir durumda arkadaş ortamının kişisel gelişimde önemli olduğunu ve çocuğunun eşcinsel biriyle arkadaşlık etmesinin kötü etkileşim doğuracağına inandıklarını söylemişlerdir. Balkan Muhaciri 2 bunu uygun bulmadığını, İslam dinine göre bunun nasıl olması gerektiğinin belli olduğunu, bu nedenlerle bir kavmin helak olduğunu, kendi tavırlarının da bunu engellemek yönünde olacağını söylemiştir. Kafkas Muhaciri 2 bu durumu yaşamadıklarını, böyle bir şeyi kesinlikle istemeyeceklerini, toplumsal kodlarının bu konuda zannedilenin de ötesinde katı olduğunu belirtmiştir.

Konuya farklı bakış açılarından yaklaşan ve eşcinsel insanları ötekileştirmemek gerektiğini söyleyen katılımcılar da olmuştur. Arap 3 çocuğuna eşcinsel biriyle kesinlikle arkadaşlık yapmaması gerektiğini söyleyeceğini fakat böyle bir olayın oluşması durumunda da konunun sadece arkadaşlık ilişkisi çerçevesinde sınırlı olmasını isteyeceğini söylemiştir. Arap 4 çocuğunun kaç yaşında olduğunu önemli olduğunu, belli bir yaş sınırını geçtikten sonra çocuğunun kendiliğinden bu tür konulara dikkat edeceğine inandığını, eşcinsellerin de topluma aktif bir şekilde katılma haklarının olduğunu söylemiştir. Balkan Muhaciri 1 bu sorunun cevabının kolay olmadığını, insanlık açısından olumsuz bir tepki vermeyeceğini belirtmiştir.

Türk 1 bu durumun inanç sistemlerine aykırı olduğunu, Kafkas Muhaciri 2 konuya hem kültür hem de dini inanışlar penceresinden yaklaşmış ve iki açıdan da bu ve benzeri durumların kendi toplumlarında kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bunu şu şekilde belirtmiştir:

'Yani burada şimdi bakın bizim birçok tavırlarımız dinle örtüştüğü için bunu koruyor. Yani dinle uyumsuzluk gösterdiği için unutilan, ötelenen bir sürü politeist inançlardan kaynaklanmış yansımış ilkel inançlardan kaynaklanmış yüzlerce... Benle gelsen bahçede gösteririm sana hala. 25 yıllık hayvan kafası resmi vardır kötü ruhlardan koruyor diye. Durur hala bizim bahçede. Pagan inancından kaynaklanan, ya da gidersin

çınar dibine adam çınar ağacı kesmeye korkar. Bunlar eski Budizm'den kaynaklanan inançlardır. Ama bunlar hepsi unutuldu gitti. Her şimşek çaktığından dua eder. Çünkü o şimşegin ilahi yönünün olduğuna inanırlardı eski inanışlarda. Bunlar hepsi İslamla Türkiye coğrafyasından sonra hepsi gitti. Yerine İslam'daki sevgi saygı. Ama o arkadaşların o eski... Bay bayan diyalogları konusunda akraba evliliği ve aynı köyden evlilik, hele komşu kız evliliği gibi şeyler. Hele aynı ailedeki evler olduğu için bizim Kafkas aynı soyadlarını taşıyanlar arasında evlilik yasak... Ben Ürdünlü İsrail Amerika bütün akrabalarımı hiç görmedim. 100 senedir görüşmüyorum. Bunlarla evlilik yapmam dahi yasak. İslam'a uymazsa bile. Ya uymuyor bu durum. Bu ceza işleyeninin bunun cezası elleri ayakları bağlanarak nehre atarak öldürülmekti. Toplumsal yapıda öyle bir şey aklına bile gelmezdi insanın. Şimdi o eleştirilen kızlı erkekli yapıda da öyle kurallara bağlı. Bunu kimse bilmiyor tabi. Komşu kızıyla hadi evlen de göreyim o zaman. Hadi evlen de göreyim.' (Kafkas Muhaciri 2)

Katılımcılardan Kürt 4 ve Kafkas Muhaciri 2 aynı zamanda kültürün ve değerlerin yok olması konularına değinmiş, bu kişiyle yapılacak olan arkadaşlık neticesinde bir süre sonra istemeden onun gibi davranabileceğini belirtmiştir. Bundan dolayı çocuklarının eşcinsel arkadaşlıklarına karşı çıkacaklarını söylemişlerdir.

Katılımcılara araştırmanın değerler boyutunda sorulan son soru şu şekildedir: *Trafikte aşırı hız yaptınız ve polis sizi durdurdu. Memura belli bir miktar para verirsiniz size ceza yazmayacağını hissediyorsunuz. Ne yaptınız? Neden?*

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu böyle bir durumda rüşvet vermeyeceğini, bunun hem ahlaki hem de dini değerlerine ters düştüğünü belirtmişlerdir. Rüşvet almaya meyilli polis memurunu gerekli makamlara şikâyet edeceğini söyleyen Kürt 4, işlemiş olduğu suçun cezasını çekmeye razı olduğunu belirtmiştir. Türk 3 rüşvet ve yolsuzluğun kesinlikle taviz verilecek bir konu olmadığını, Balkan Muhaciri 3 ise aklından rüşvet vermenin geçmesi durumunda buna vicdanının engel olacağını söylemiştir. Katılımcılardan Balkan Muhaciri 1 polis memurunun meyilli olduğunu anladığı an rüşvet vermeyi tercih edebileceğini, Arap 4 ise ehliyetinin puantajının

düşmemesi için rüşvet verebileceğini söylemişlerdir. Katılımcıların hiçbirinin rüşveti olumlu karşılamadıkları, fakat bazılarının içinde buldukları ekonomik durumdan dolayı mecburen rüşvet verme taraftarı olabilecekleri gözlenmiştir. Bunun yanında rüşvet vermenin etik olmadığını belirten katılımcılar da olmuştur.

3.4.4. Eğitim boyutundaki bulgular

Katılımcılara araştırmanın bu boyutunda eğitim ile ilgili görüşlerini almak istediğimiz sorular sorduk. Bu boyutta katılımcılara yedi farklı soru sorulmuştur. Bu kapsamda sorulan ilk soru *kültürel farklılıkların ve değerlerin eğitim sisteminde yer alması konusunda ne düşündükleri* yönünde olmuştur.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu kültürel farklılıkların ve değerlerin eğitim sisteminde yer alması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Arap 2 belli bir etnik kültürün egemenliği etrafında olmayacaksa bu şekilde farklılıkların eğitim sisteminde temsil edilmesinin ortak değerlerin bulunmasına ve yaşanmasına fırsat verebileceğini söylemiştir. Arap 4 kesinlikle farklılıkların eğitim sisteminde tanınması gerektiğini, bu yapılmadığı zaman insanların diğer tüm kültürleri kendi pencerelerinden değerlendirdiklerini, durum böyle olunca da farklı kültürlerin çoğu zaman hor görüldüğünü belirtmiştir. Balkan Muhaciri 2, Balkan Muhaciri 1 ve Balkan Muhaciri 3 de benzer şekilde yorumda bulunmuş ve kültürel değerlerin ve farklılıkların eğitim içinde yer alması gerektiğine inandıklarını belirtmişlerdir. Kafkas Muhaciri 1 bunun kesinlikle olması gerektiğini ama beraberinde çeşitli zorlukları da getirdiğini söylemiştir.

‘Şimdi bunun nasıl olacağını ben de bir eğitimci olduğum halde bilmiyorum. Yani çok zor. Çünkü bu kültürel varlıklar yani Adigesi, Abazası işte Romani. toplu yaşarlarsa problem daha kolay. Ama mesela biz öyle değiliz. İşte Adapazarı’nda Mustafakemalpaşa’da yani hangi okulda kaç tane Abaza çocuk bulup anadilde eğitim verdireceksin? Devletin zorlukları var. Bunu anlamaya çalışıyorum. Ama olması da gerekir. Ben ona inanıyorum. Yani bu anadilin ikinci dil olarak okutulması gerektiğine inanıyorum.’ (Kafkas Muhaciri 1)

Türklerle yapılan görüşmede katılımcıların kendi aralarında yaptıkları karşılıklı

konuşmalardan da anlaşılacağı üzere bu grup da farklılıkların eğitim sisteminde olmasını desteklemekte fakat bunun belli zorluklarının olduğunu söylemektedir.

Türk 2: Kesinlikle olmalı.

Türk 3: Bu çok hassas bir konu yani. O mesela bir yerde diyelim Türkiye’de bu konu düşünülecekse bir tarafı hesaba katsanız hepsini hesaba katmanız lazım. Çıkıp işte ben de Laz’ım. İşte biz burada sesimiz çıkmıyor diye.

Türk 2: Tamam onlara da

Türk 3: İşte onları da onlar Türkiye’de kaç farklı etnik yapı vardır?

Türk 2: Hayır şöyle zaten. Bizim eğitim sistemimize koyacağımız şey farklı etnik yapılarla yaşayabilme.

Türk 4: Din kültürü kitabına mesela diğer dinleri koyabilirsin.

Türk 3: O olabilir mesela.

Türk 1: Ya mesela folklor. Folklor oyunları öğretilirken ilkokullarda sen orda sadece bir etnik yapının benimsediği bir öğretiyi değil, farklı birçok etnik yapıları sunabilirsin.

Türk 2: Bence olabilir. Çünkü şöyle yani; şimdi sen bu adama Türkçe öğretiyorsun. Türkçe öğretilsin bu adama. Ama bu adam düşünsene dersleri Kürtçe bir şekilde daha iyi anlayabileceği...

Türk 1: Daha iyi öğrenir.

Türk 2: Ben Türkçe öğreniyorum ama o adam orda sıkıntı çekiyor.

Katılımcıların bir bölümü kültürel farklılıkların ve değerlerin eğitim sistemine sadece seçmeli dersler şeklinde girebileceğini belirtmişlerdir. Özellikle burada ana dil konusu gündeme gelmiş ve resmi dil olan Türkçe’nin kaybolmaması şartıyla diğer dillerin seçmeli dersler şeklinde sunulabileceği belirtilmiştir.

Katılımcılar aynı zamanda belli bir grubun üstünlüğünün kurulmasının toplumsal farklılıkları geri plana ittiğinden bahsetmiştir. Buna göre Kürt 4 mevcut eğitim sisteminin biraz daha iyileştiğini ama bundan önceki sistemlerin çoğunlukla tek tip insan yetiştirme taraftarı olduğunu belirtmiştir. Özellikle ilkokul çağlarında çocuklara verilen eğitimden şikâyetçi olmuş ve aklı henüz belli şeylerin muhakemesini yapamayan çocuklara o dönem verilen şeylerin gençliklerinde de

kendilerinin doğrularını oluşturacağını, bundan dolayı bu çağda verilecek eğitimde kültürel ve etnik gerçeklerin farkında olarak eğitim verilmesi gerektiğini söylemiştir. Benzer şekilde Türk 3 ve Türk 4 de eğitimde çoğulculuğu savunan fikirler ileri sürmüşlerdir.

Türk 3: Eğitim sisteminin devlet tarafından çok fazla denetlenmemesi veyahut bu konuda daha fazla konuşabilir de... Hani kendi isteyenler kendi istediği eğitimi verebilecekleri bir sistemin olması lazım. Çünkü hep aynı böyle bir standart oluşturulmuş ve bu mutlak doğru diye bir şey yok. Herkes aynı çarkın içine giriyor ve aynı yapıda insanlar çıkmaya başlıyor.

Türk 4: Belli bir ideolojiye sahip devletin bir sürü alanda eğitim vermesi imkânsız gibi bir şey yani.

Balkan Muhaciri 1 kültürel farklılıkların ve değerlerin eğitim sisteminde yer almasının gerektiğini fakat bunun toplumsal ayrışmalara neden olmayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Üst kimlik tanımını kullanmış ve devletin ortak değerlerinin korunması gerektiğini söylemiştir. Devletin ortak değerleri olarak da dil, bayrak ve vatan sevgisi öğelerini sıralamıştır.

Farklılıkların eğitim sisteminde yer alması gerektiği yönünde görüş bildiren Kafkas Muhaciri 2, bunun mevcut eğitim sistemiyle yapılmasının imkânsız olduğunu söylemiştir. İstenen seviyede farklılıkların temsil edilebilmesi için eğitim sisteminde önemli değişikliklerin yapılması gerektiğini, bunun aynı zamanda Türkiye’yi dünya çapında söz sahibi yapacak bir ülke haline getirebileceğini belirtmiştir.

‘Hocam o kültürlerin hayat damarlarını yaşatacak kadar dahi olsa Türk eğitim sisteminin bir yerlerine bir şeyler monte edilerek can suyu verilebileceğini düşünmüyorum. Yapı müsait değil. Yani o kültürel yozlaşma kültürel değerlerin yok olması o kadar yüksek dereceye geldi ki, öyle haftada iki saat üç saat beş saatle beşinci sınıf altıncı sınıf seçmeli dersle bunlar yapılabilecek şeyler değil... Öncelikle bu işi ciddiye alırlarsa enstitülerini açacaklar. Bölgelerde akademiler kurulacak. Araştırma merkezleri kurulacak. Çerkez dili, Abhaz dili,

Abhaz kültürü, tarihi, neyse... Eğer bu olmadan kim verir bu dersleri? Kim eğitiliyor? Üniversitede Çerkez dili edebiyatı bölümü açıldı. 3 tane hoca Kafkasya'dan geldi ben konuştum hocalarla. Türkçeleri yok. Bizim öğrenciler 17 öğrencinin hiç birinde Çerkezce yok. Çerkez dili edebiyatı açmışsın. Gelenin Türkçesi yok. Bunların Rusçası yok. Çerkezceyi bilen onlar, bunlara öğretecekler. Nasıl olacak bu? Bu altyapısı öyle 1-2 güne kurulacak bir şey değil. Türkiye'de bu güne kadar kurulmamış ki herhangi bir enstitü Kafkasya üzerine. Yani Türkiye büyük devlet gibi düşünüyorsa, Avrupa'da yıllardır yaptığı gibi Türkiye'de Kafkas Abhaz enstitüleri olmalı.' (Kafkas Muhaciri 2)

Katılımcılardan Arap 4 insanın bilmediğinin düşmanı olduğunu, dolayısıyla eğitim yoluyla farklı kültürlerin birbirini tanımasının toplumsal huzurun sağlanması adına önemli çıktılarının olacağını söylemiştir.

Yukarıdaki düşüncelerin yanında az da olsa eğitim sisteminde farklı kesimler yerine ülkenin üstünlüğünün korunması gerektiğini ve farklılıkların işlenmesinin ayrışmalara sebebiyet verebileceğini savunan katılımcılar olmuştur.

Araştırmanın eğitim boyutunda katılımcılara sorulan ikinci soru şu şekilde olmuştur: *Eğitim müfredatının kapsayıcı olduğuna, yani farklı kültürleri dışarda bırakmadığına ve inandığınız değerleri barındırdığına inanıyor musunuz? Neden?*

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu eğitim sisteminin kapsayıcı olmadığını, çoğu kültürü ve farklılıkları dışarda bıraktığını söylemişlerdir.

'Hayır, inanmıyorum, çünkü ülkenin temel kuruluş felsefesine baktığımızda, ülkede yaşayan farklı kültür, inanç ve değerlerden toplulukları barındırmasıyla birlikte tek kültür temel alınarak bir eğitim müfredat sistemi oluşturulmuş, milliyetçilik ilkesiyle de kurumsallaşmış ve milli eğitim olarak adlandırılmıştır.' (Kürt 1)

Balkan Muhaciri 2 eğitimin kapsayıcı olmadığını, özellikle tarih kitaplarının gerçek tarihlerini yazmadığından şikâyetçi olmuştur.

'Hayır, kapsamadığını düşünüyorum, temelde olması gerekenler de de bir takım eksikler olduğunu düşünmekteyim. Tarih kitaplarının gerçek tarihimizi yansıtamadığını düşünmekteyim.' (Balkan Muhaciri 2)

Yukarıdaki görüşlere benzer Türk 3 de eğitim sisteminin kapsayıcı olmadığını, günü kurtarma derdinde olduğunu, bunun bu şekilde olmaması gerektiğini söylemiştir.

'Yani bu şöyle olmaz yani o gelirse onu idare ederiz yani. Böyle olmaması lazım. Bunun tüm Türkiye'de yaşayan insanları kapsayabilecek şekilde kapsamlı bir şey olması lazım ve çok uzak şu anda oradan.' (Türk 3)

Arap 1 kendi etnik kimliği ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmadığını, bunun en önemli sebebinin almış olduğu eğitim olduğunu, okullarda kendi etnik kimliğiyle ilgili bu kimlikten olan öğrencilere herhangi bir bilgi ya da bilinç kazandırılmadığından bahsetmiştir.

'Hayır. Şu anki durum yani benim okuduğum dönemle ilgili hiç öyle değildi yani. Sanmıyorum çünkü ben Araplıkla ilgili hiç bir eğitim almadım yani. Hiç bir bilinç halinde değilim yani. Ki benim özgeçmişim bu. Ben o konuda çok şey durdum bilinçsiz durdum şimdiye kadar. Yani diyorum ya zaten benim rahatsız olduğun durumlar hani kendi etnik kimliğimle ilgili hiç bir bilgi sahibi değiliz yani. Kitaplara göre aldığımız derslere göre nerdeyse biz hun Türklerinden gelmişiz. Öyle bir şey asimile ediliyoruz o şekilde.' (Arap 1)

Balkan Muhaciri 3 belli görüşlerin kendini tekrar edecek şekilde eğitim sisteminde yer aldığını, farklı görüşlere ve düşüncelere yer verilmediğini söylemiştir. Kürt 2, Kürt 3 ve Arap 1 de eğitimde sürekli bir grubun fikirlerinin ön plana çıktığını, bunun ülkenin gerçekleriyle örtüşmediğini söylemişlerdir. Bunun yanında Kürt 3 eğitimde siyasi otoritelerin sürekli baskı kurduğunu, güçlü olan siyasi partilerin kendi görüşlerini eğitim yoluyla çocuklara aktardığını savunmuşlardır.

Araştırmanın bu boyutunda katılımcılara üçüncü olarak şu soru sorulmuştur: *Eğitim müfredatının geliştirilme aşamasında farklı kültürlerin de yer almasının*

ayrışmalara mı yoksa daha sıkı bir bütünlüğe mi yol açacağını düşünüyorsunuz? Neden?

Katılımcıların önemli bir kısmı farklı kültürlere eğitimde yer verilmesi gerektiğini, bunun ayrışmalara değil tam aksine bütünleşme ve kaynaşmalara imkân hazırlayacağını söylemiştir. Türk 3 farklı kesimlerden yararlanmanın yeni yöntemlerin keşfedilmesine de yardımcı olabileceği üzerinde durmuştur.

'Bence herkesten fikir alınsın. Yani sonuçta illa bizim dediğimiz doğru ya da en şey bizim eğitim sistemimiz olacak diye bir şey yok ki. Ortaya bir şey çıkar insanlar tercihlerini ona göre yapar. Yani nasıl eğitimde bu nasıl olur bilmiyorum ama yani bir şeyde onların mesela Kürtlerin ya da Lazların orijinal bir şeyi vardır orijinal bir yolu vardır. Ya orijinal eğitimde kullanılacak orijinal bir şeyleri vardır. Bunu kullanmaktan çekinmememiz lazım.' (Türk 3)

Kürt 2 siyasi argümanlardan sıyrılmış kültürel yaklaşımların eğitimde yer almasının ayrışmalardan ziyade kaynaşmalara neden olacağını belirtmiştir. Kürt 4 de sahip olduğumuz zenginliği ortaya koymak ve herkesin ülkemizdeki tüm kültürlerden haberdar olarak diğer kültürlere karşı olan önyargılardan kurtulmasına sebep olmasıyla bütünleştirici olacağını düşündüğünü söylemiştir. Kafkas Muhaciri 1 tüm kültürlerin bir arda eğitimde yer almasının mutluluk vereceğini ama bunu yapmanın belli zorluklarının olduğunu söylemiştir.

Arap 2 hiçbir kesimin diğer gruplar üzerinde üstünlük kurmaya çalışmayacağı ve tüm grupların ortak değerler etrafından birleştiği bir ortamda eğitimde farklı kültürlerin yer almasının kaynaştırıcı rol oynayacağını, aksi halde istenilmeyen sonuçlar doğabileceğini söylemiştir.

'Şimdi belli ortak değerler oturmadığı sürece birbirini bağlayan ortak değerler ekseninde bir farklı kültürlerin etkileşimi olmadığı sürece bu o kültürün merkeze alınması şeklinde bir milliyetçilik ortaya çıkabilir bana göre. Yani bazı eşit tamamen eşit bir kültürel durum biraz parçalanmışlık hissi de uyandırır. Mesela Belçika'da hani bir tabelada çift şey var. Tamam, her şey birlikte yapalım herkes şey olsun ama orda da bir nasıl

deyim ırkların ya da kültürlerin birbirlerinin ayrışması noktasında kesin hatlar oluşturuyor aynı zamanda. Hani birleşelim derken herkes birbirini anlasın derken orda aslında bir ayrışma da hâsıl oluyor. Bu sefer herkes kendi birinciliğini korumaya dair veyahut ta ötekinin üstüne koymaya dair bir şey oluyor bir gardını alıyor. Yani ortak bir değer olacak. Atıyorum inanç olacak ortak değer olarak. Ondan sonra diyecek ki a bizim örfümüzde âdetimizde şuydu... Şeklinde birbirinin biraz üstüne koyunca....' (Arap 2)

Katılımcılardan bazıları eğitimde farklı kültürlerle söz hakkı verilmesinin o kültürler hakkında daha doğru bilgi elde edilmesi için önem arz ettiğini, aksi halde yanlış bilgilendirme durumunun olabileceğini belirtmişlerdir. Arap 3 Kürtlerin veya Lazların Araplar hakkında bir şey söylemesi ne kadar yanlışsa Arapların da Kürtler veya Lazlar hakkında yorum yapmasının o kadar yanlış olduğunu belirtmiş ve her kültürün kendisiyle ilgili bilgi ve içerik elde edilmesi konularında kendilerine danışılmasının yerinde bir uygulama olacağını söylemiştir. Katılımcılar aynı zamanda mevcut eğitim sisteminin bu haliyle farklılıkları temsil edecek seviyede olmadığını, bunu yapabilmek için sistemde köklü reformların yapılması gerektiği görüşünü bildirmişlerdir. Aynı zamanda kültürel zenginliklerin önyargısız kabul edilmesi ve yaşatılması, ortak değerler etrafında belli şeylerin gelişmesi ve farklılıkların kültürel etkileşime yol açacağından dolayı zenginlik olarak algılanması gerektiğini belirten katılımcılar da olmuştur.

Araştırmanın bu boyutunda katılımcılara dördüncü soru olarak şu soru yönlendirilmiştir: *Farklı kültürlerden gelen öğrencilerin bir sınıfta eğitim alması avantaj mıdır? (veya Dezavantaj mıdır ?) Neden?*

Katılımcıların önemli bir kısmı farklılıkların bir birini tanıması açısından farklı kültürden gelen öğrencilerin aynı sınıf ortamında eğitim almasının avantaj olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin farklı kültürden değişik uygulamaları sınıf ortamında bizzat görmelerinin farklı kültürleri tanıma konusunda olumlu yansımalarının olacağına değinen Arap 4, bu durumun kesinlikle ayrışmalara neden olmayacağını söylemiştir. Balkan Muhaciri 3 farklı kültürleri tanımanın insanın bilgi birikimini arttırdığını, Balkan Muhaciri 4 de farklı perspektiflerin kazanılması adına önemli olduğunu

belirtmiştir. Kafkas Muhaciri 1 farklı kültürlerin farklı yeteneklerinin olduğunu, bunlardan yararlanma adına farklı etnik yapılardan öğrencilerin aynı ortamı paylaşmalarının önemli olduğunu vurgulamıştır.

'Ben avantaj olduğunu düşünüyorum. Yani her ırkın kendine has genetik özellikleri vardır. Mesela şimdi biraz şoven gibi düşünmeyin. Yani yanlış anlamayın ben tüm insanlığı seviyorum. Mesela Türkiye'de ilk olimpiyat şampiyonlarının tamamı Kafkas kökenlidir. Demek ki onlar şeye mesela Yaşar Doğu'dan, Hamit Kaplan'dan, İrfan Atan'dan, Gazanfer Bilgi'den... Yani şimdi biz üstün ırkız çok güçlüyüz anlamını çıkarmıyorum. Kafkas halkının güreşe yatkınlığı var. Şimdi Hüseyin Bolt. Zencilerin de bilmem surat koşularına bir yeteneği var. Yani ona da saygı duyacaksınız buna da saygı duyacaksınız. Yani bizim çok kültürlü olmamızın böyle bir avantajı var diye düşünüyorum. Türkiye Cumhuriyeti bunu değerlendirirse işte iyi güreşçi de çıkar iyi basketçi de çıkar iyi koşucu da çıkar çünkü her türlü malzeme var senin elinde. Yeter ki birbirine sayılı ol Yeter ki birbirini bunun yoğurmasını bil diye bakıyorum.' (Kafkas Muhaciri 1)

Farklı kültürlerin aynı ortamda bulunmasının avantaj olduğunu fakat belli bir grubun üstünlüğünün olmamasının bunun için bir ön şartı olduğunu söyleyen katılımcılar da olmuştur. Balkan Muhaciri 2 insanların birbirinin sınırlarına girmediği sürece farklılıkların eğitim sisteminde temsil edilmesinin kazanım olduğunu, bunun aslında ülkemizin gerçekliklerinden olduğunu söylemiştir. Katılımcılardan bazıları farklılıkların bir arada bulunmasının farklı kültürlerin etkileşimine zemin hazırladığından avantaj olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda insanın tanımadığının düşmanı olduğunu söyleyen katılımcılar da olmuştur. Bunun yanında Kürt 3 farklı kültürlerin bir arada bulunmasının avantaj olduğunu fakat öncelikle öğrencilerin kendi kültür ve değerlerinin bilincinde olmaları gerektiğini söylemiştir.

Katılımcılara eğitim boyutunda sorulan beşinci soru şu şekildedir: *Farklı kültürlerin eğitim sistemine aktarılmasının ne gibi getirileri olur?*

Katılımcılardan Kafkas Muhaciri 2 farklılıkların eğitim sisteminde yer

almasının Türkiye'yi dünyada söz sahibi olan bir ülke konumuna getireceğini Osmanlı Devletinden örnek vererek savunmuştur.

'Bir kere Türkiye Cumhuriyeti büyük devlet, oyun yapıcı olmak istiyorsa ki coğrafyası bunu dayatıyor buna. Çeçenistan'dan göçmenler buraya bakıyor. Bosna... Ne işimiz var bizim Bosna'da askerlerimiz var. Somali'de askerlerimiz var. Afganistan'da askerlerimiz var. Üzülerek söylüyorum. Amerikan kargo uçakları olmasa gönderemediğimiz askerlerimiz var. Ne işleri var onların oralarda. Gürcistan'a askeri eğitim veriyoruz. Gagavuz buraya bakıyor. Bulgaristan buraya bakıyor. Libya'dan... Bu eğer gerçekten büyük devlet olacaksan bunların nabzını tutmakla bunların halkın nabzını anlamakla olur. Osmanlı bunu yapıyordu. Prenslerin çocuklarını İstanbul'a getirirdi. Ya asileri paşa yapardı gene bir şekilde kurtarırdı Osmanlı en güçsüz zamanında bile. Ama imparatorlukta evrensel, en büyük gücü. Alternatifi yoktu döneminde. Türkiye böyle bir derece kurgulayacaksa, bu halkların kültürel kodlarını avucunun içinde nabzı kadar hissetmek zorunda, bilmek zorunda. Biz topraklarımızdan sürerken bir kısmımızı halifenin topraklarına gidiyorsunuz diye kandırdılar. Geri döneceksiniz diye kandırdılar. Açık söylüyorum bunu. Bizde Türk Müslümanla eş anlamda kullanılır. Bizdeki yani kavramsal böyle oturmuş. Oradaki halkta evrensel anlamda güçlü oyun yapıcı olmak istiyorsan Osmanlının varisi falan demiyorum, olacaksan bunu yapmak zorundasın.' (Kafkas Muhaciri 2)

Katılımcıların bir bölümü farklılıkların eğitim sisteminde yer almasının kültürlerin birbirini tanımasıyla beraber kültürel çatışmaların önüne geçeceğini, dolayısıyla toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunacağını belirtmişlerdir. Türk 4 farklılıkların eğitim sisteminde yer almasının çok kültürlülük bilincinin gelişmesi ve bununla beraber önyargıların kalkması anlamına geleceğini, Kürt 1 ise bunun kaynaşma, hoşgörü ve dayanışma için iyi bir başlangıç olacağını söylemiştir. Kürt 4 bu şekilde verilecek olan bir eğitimin daha donanımlı bireyler yetiştireceğini söylemiş, Balkan Muhaciri 4 ise bunun bilgi birikimini arttırdığını söylemiştir.

Bunun sosyal açıdan olumlu sonuçlar doğuracağını bildiren katılımcıların yanında kaybolmak üzere olan kültürlerin yaşaması için önemli bir reform olacağını belirten katılımcılar da olmuştur. Kürt 3 özellikle Türkçe ve Kürtçenin ne derece birbirine yakın diller olduğunun ve ortak yönlerin bulunduğu anlaşılmaması için bu kültürlerin eğitim sistemi içinde yer almasının önemli olduğu vurgusunu yapmıştır.

'Her şeyden önce dil zenginliği ve insanın kendini ifade etmesindeki kolaylık olarak değerlendirilebilir. Yine içinde bulunduğumuz coğrafyadan örnek verirsek bütün baskı ve engellemelere rağmen Türkçe-Kürtçe de birbirinin içine geçmiş kelime ve deyimlere rastlamak mümkündür. Bu zenginliğe bilinçli bir anlayışla sahip çıkmamız halinde ne kadar ileri düzeyde bir zenginliğin ortaya çıkacağını tahmin edebilmek için biraz Osmanlıcaya bakmak yeterli olacaktır. Bir Ziya Paşa'nın şiirlerine bakın bir Orhan Veli'nin sonra kararı siz verin.'
(Kürt 3)

Bunun yanında Balkan Muhaciri 3 farklı kültürlerin bir arada bulunmasının bu kültürlerin birbirini anlaması için önemli olduğunu, bunun aynı zamanda gelecekte kurulacak ailelerde de sağlam yapıların oluşması adına önemli bir adım olacağı vurgusunu yapmıştır.

Katılımcılara araştırmanın bu boyutunda sorulan bir diğer soru *mevut Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitiminde verilmesi planlanan değerlerin hangilerinin kendileri açısından önem arz etmediği ve çıkarılmasını istedikleri değerlerin neler olacağını tespit etme* yönünde olmuştur. Buna göre tüm gruplardan hiçbir katılımcı mevcut programda verilmesi hedeflenen değerlerin birinin veya birkaçının çıkarılması yönünde görüş bildirmemiştir. Tüm katılımcılar bu değerlerin kendilerince de önemli olduğunu, bunların öğrencilere verilmesinde herhangi bir sorun görmediklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılara araştırma kapsamında sorulan son soru öğretmenlere yönelik olmuştur. Bu kapsamda öğretmenlerin sınıf ortamlarında kültürel farklılıkların farkında olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların önemli bir kısmı öğretmenlerin sınıf ortamlarındaki kültürel farklılıkların bilincinde olmadıklarını, farklı kültürel yapılardan gelen öğrencilerin hassasiyetlerini genellikle dikkate almadıklarını

belirtmişlerdir. Bunun sebebi olarak da katılımcılar tarafından öğretmen eğitiminin yetersizliği gösterilmiştir.

'Ya o da bu eğitimi almamış yani. O öğretmen olmuş ama o eğitimi almamış. Bence çoğu farkında değil çünkü adamda geçmişten gelen onun yapması gerektiği. Babalarda ailelerde de o vardır. Babasından gelen ve farkında olmadan onu yapması gerekiyormuş gibi bir hal.' (Türk 2)

Kürt 1 ise öğretmenlerin farklı kültürleri anlama konusunda formasyon eksikliklerinin olduğunu fakat yeni nesil öğretmenlerin eski nesil öğretmenlere göre daha bilinçli olduğunu söylemiştir.

'Eski kuşak öğretmenler de bu bilinç yok denecek kadar az, yeni nesil öğretmenler ise olması gerektiği kadar olmasa da az derecede bilinçli olduklarını söyleye biliriz. Çünkü öğretmenler tek kültürü temel alan ve diğer kültürleri önemsemeyen bir eğitim öğretim müfredatından formasyon alarak yetişmişlerdir. Bu gerçeği görmek gerekir.' (Kürt 1)

Katılımcılardan Arap 4, Balkan Muhaciri 1 ve Balkan Muhaciri 2 öğretmenlerin kültürel farklılıkların bilincinde olduklarını belirtmiş, fakat içlerinden Balkan Muhaciri 1 öğretmenlerin aldığı eğitimin yetersizliğinden dolayı bazen meslek hayatlarında kültürel farklılıkları anlamalarının önüne engel olabildiğini, hatta bazen tepki verme durumunda bırakabildiğini belirtmiştir.

Özellikle Kafkas Muhacirleriyle yapılan görüşmede öğretmenlerin farklı kültürlerle eşit muamelede bulunmadıkları belirtilmiş, baskın olan kültürün değerlerinin öğretilmesinin zorlandığından şikâyet etmişlerdir. Öğretmenlerin içinde buldukları sistemin baskısı altında bazı şeylere mecbur kaldıklarını belirten katılımcıların yanında bazen öğretmenlerin önyargılarıyla hareket ettiğini savuna katılımcılar da olmuştur. Sonuç olarak katılımcıların çoğunluğu öğretmenlerin sınıf içindeki kültürel farklılıkların bilincinde olmadıkları, bunun nedeninin formasyon yetersizliği, önyargı ve içinde buldukları sistemin gerektirdikleri şeklinde sıralandığı tespit edilmiştir.

BÖLÜM IV

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Sonuçlar ve Tartışma

Bu çalışma için ilk bölümde de değinildiği üzere iki farklı teori benimsenmiştir. Bunlardan ilki *Kültürel Farklılıklar* teorisi, ikincisi ise *Sosyal Yapılandırmacılık* teorisidir. Kültürel farklılıklar teorisi akademik başarısızlığı okulun etnik kültürü yatsıtmamasına bağlamaktadır. Buna ek olarak sosyal yapılandırmacılık teorisi de etkili öğrenmenin gelişebilmesi için kültürel farklılıkların göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Araştırmamızda her iki teoriyi destekleyici sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre okulun belli grupların kültürel farklılıklarının farkında olmaması ve bu farklılıkları yok sayması, belli grupların bunu akademik başarısızlığın nedeni olarak görmelerine neden olmaktadır. Çalışmaya dahil olan katılımcılarla yapılan görüşmelerden de bu yönde sonuçlar çıkmıştır.

Bu çalışma temelde üç boyuttan oluşmuştur. Araştırmanın ilk boyutunu Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders programı, ikinci boyutunu Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı ve son olarak üçüncü boyutunu katılımcılarla yapılan görüşmeler oluşturmuştur. Her boyut kendi içinde ayrıca değerlendirilmiş ve sonunda üç boyutun analizinden ortak bir sonuç çıkarılmıştır.

Yapılan saha çalışmasında katılımcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerin ilk boyutu olan etnik kimlik boyutunda katılımcıların genellikle farklılıklara saygı ve farkındalık konuları üzerinde durdukları tespit edilmiştir. Çoğu katılımcının etnik boyutta dil üzerinde durduğu dikkate alındığında, dilin insanların belli bir yapıya aidiyet duyguları beslemelerinin üzerinde önemli bir etmen olduğu görüşünün (Butcher, 2008) bu araştırmada da doğrulandığı söylenebilir. Katılımcıların çoğunluğu anadilin önemine vurgu yapmış, kültürlerin yaşamasının anadilin yaşamasıyla orantılı olduğunu belirtmişlerdir. Fakat anadilin öğrenilmesinin veya öğretilmesinin resmi dilin yerini tutamayacağı katılımcıların üzerinde bulunduğu ortak noktalardan olmuştur. Buna göre çok dilli toplumların bir arada yaşamasının önünde engel olarak farklı dilleri kullanan kesimlerin kendi dillerini öğrenmelerinin görülmemesi hususu ağırlık kazanmaktadır. Katılımcılar aynı zamanda siyasi

otoritenin korunması konusuna da değinmiş ve resmi dilin bu anlamda önemli olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim katılımcılar ana dile vurgu yaparken bunun yanında günlük hayatın devamı ve sosyal hayatla entegre olabilmek adına resmi dilin kesinlikle öğrenilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Araştırmacı tarafından incelenen Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) ve ders programında (MEB, 2010) bu konular üzerinde durulmadığı tespit edilmiştir.

Katılımcıların büyük bir kısmı toplumumuzda farklılıklara karşı önyargılı bir bakış açısının varlığından bahsetmişlerdir. Görüşmelerde dikkat çeken bir bölüm olarak Türkler ve Balkan Muhacirleri hariç tüm etnik yapıların kendilerine önyargılı yaklaşıldığını söyledikleri kısım olmuştur. Kürtler, Araplar ve Kafkas Muhacirleri uğradıkları baskılardan ve önyargılı yaklaşımlardan şikâyetçi olmuşlardır. Türkler ve Balkan Muhacirleri ise önyargıdan bahsetmiş fakat bunu kendilerine yönelik bir olumsuzluk olarak sunmamışlar, önyargıda bulunan kesimler olarak kendilerini göstermişlerdir. Her iki durumda da önyargının olumsuzlukları üzerinde durulduğu, iyi niyetin toplumsal huzur için şart olduğu, saygı ve hoşgörü olmadığında içinde yaşanılan sisteme güvensizlik duygusunun hâkim olacağı gerçekleri üzerinde durulmuştur. Tüm bu görüşler dikkate alındığında aslında toplumda beraber yaşayan hiçbir kesimin önyargılı yaklaşımlardan hoşlanmadığı, bunun istenmeyen bir davranış türü olduğu, huzurlu bir toplum için karşılıklı güven, saygı ve hoşgörünün temel olarak alınması gerektiği düşünceleri ağırlık kazanmıştır. Ders kitabı ve ders programında da önyargı ve hoşgörü konularına sıkça yer verildiği tespit edildiğinden bu konunun hem ders kitabında hem de programda ele alındığı söylenebilir.

Smith ve Schwartz (1997) değerlerin kültürlerin merkezinde olduğunu, kültürlerin bu değerlerden arındırılmış bir şekilde düşünülmemeyeceğini belirtmişlerdir. Bu değerlerin bazen bir şeylerin eksikliği neticesinde ön plana çıktığını düşündüğümüzde bu çalışmanın bulgularının Smith ve Schwartz'ın bulgularıyla örtüştüğü görülmektedir. Çalışmamızda görüşülen tüm etnik grupların kendilerine has belli değerlerin ön plana çıktığı ve bunların olmazsa olmazlarından olduğu tespit edilmiştir. Mesela Kafkas Muhacirleri için vatan kavramının çok önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu gruptaki katılımcılar vatansızlık kavramının ne anlama geldiğini çok iyi bildiklerini, bundan dolayı vatani her şeyden daha değerli gördüklerini, onsuz hiç bir şeyin mümkün olamayacağını belirtmişlerdir.

Schwartz (2004) tarafından yapılan dünya çapında bir araştırmada ülkelerin değer yargıları bakımından karşılaştırması yapılmış ve Türkiye toplumunun hangi değerlere daha çok öncelik verdiği belirlenmiştir. Buna göre ülke olarak Türkiye toplumu aile güvenliği, ulusal güvenlik, temizlik, sağlık, sosyal düzen, itaat, milli imajı koruma, büyüklere saygı, kibarlık, ılımlı, dini hassasiyet, kültüre saygı, maddi zenginlik, otorite, sosyal güç ve etki, başarı, cesaret ve azim gibi değerleri ön plana çıkaran bir toplum olarak sunulmaktadır. Çalışmamızda sağlık, maddi zenginlik, sosyal güç ve etki ve cesaret ve azim dışında diğer tüm değerlerin yer aldığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de T.C. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından (Koçak, vd. 2010) aile değerleri üzerine yapılan bir araştırmada çocukların eğitiminde dayak yönteminin kullanılmaması gerektiği, günlük hayatta dini kuralların yaşayış biçimlerine etki etmesi gerektiği, dini ve manevi değerlere bağlı olunması gerektiği, komşulara güven noktasında kararsız olduğu, ilk kez tanışılan insanlara pek güvenilmediği, ailenin önemli bir kurum olduğu, tasarruf yapmanın çok önemli olduğu, çocukların aile büyüklerine çok saygılı olmaları gerektiği gibi değerlerin ön plana çıktığı belirtilmiştir. Araştırmamızda da bu bulgulara benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Çok kültürlülüğü etnik farklılıklardan dolayı ortaya çıkan çelişki ve şiddet ortamlarına bir çare olarak düşünen kesimlerin yanında (Clyne ve Jupp, 2011), bunu kültürel farklılıklarla beraber gelen ayrışma olarak değerlendiren kesimler de bulunmaktadır (Inglis, 1996; Davies, 2010). Yapılan bir diğer araştırmada çocukların haklarından bahsetmelerinin ne okul disiplinini bozmakta, ne de ortamda huzursuzluk ve şiddet doğurmaktadır. Hakların ve sorumlulukların farkına varılmasının, aksine disiplini arttırdığı ve bozuk davranışları düzelttiği sonucunu ortaya koyduğu gözlemlenmiştir (Davies, 2010). Araştırmamız her iki görüşü de destekleyen bulgular elde etmiştir. Katılımcılardan bazıları kültürel farklılıkların ön plana çıkarılmasının toplumsal barış adına önemli olacağını vurgularken, bazı katılımcılar ise bunun zaten var olan çizgilerin daha da kalınlaşmasına sebep olacağını ve dolayısıyla ayrışmaların önünü açacağını savunmuşlardır.

Yapılan araştırmalarda ülkemizdeki Milli Eğitim sisteminin toplumun farklılıklarını göz ardı eden, bunun yanında en önemlisi uygulanan milliyetçi

eğitimin toplumsal birlik ve beraberlikten ziyade çatışma kültürünü geliştirdiği sonucuna varılmıştır (Çayır, 2010). Okullarımızda hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin belli çekincelerinden dolayı belli haklardan ve gerçeklerden bahsedemedikleri, bunun en önemli nedeninin de devletin resmi ideolojisine karşı gelindiği zaman karşılaşılabilecek sıkıntılardan çekinilmesi olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Fırat, 2010). Araştırmamızda incelenen Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) ve ders programının (MEB, 2010) yukarıda belirtilen araştırmanın aksine toplumsal birlik ve beraberliğe vurgu yaptığı, fakat yine araştırmada belirtildiği gibi toplumda yaşayan farklı etnik ve kültürel yapıların tam olarak neler olduğu ve ne tür değerlerinin olduğu konusunda yeterli içeriğe sahip olmadığı tespit edilmiştir. Yine araştırmamızda katılımcıların öğretmenlerin sınıf ortamında genellikle farklı kültürlerin farkında olmadıklarını, bunu bilerek veya bilmeden yaptıklarını, bilerek yapanların önemli bir kısmının da bunu bağlı buldukları sistemin bir parçası olmaları ve otoriteye karşı gelme korkusuyla yaptıklarını savunmuşlardır. Bu anlamda araştırmamızın sonuçları Fırat (2010) ile paralellik göstermektedir.

Farklı toplum ve kültürlerden oluşan bir dünyada Vatandaşlık Eğitimi'nin ayrı bir önemi vardır. Vatandaşlık eğitiminin önemli amaçlarından biri olarak öğrencilerin yansıtıcı kararlar almaları için gerekli olan bilgi, tutum ve becerileri kazanmalarına ve içinde yaşadıkları devletlerini daha demokratik ve adil olan bir yönetime kavuşturmak için gerekli tavırları almalarına yardımcı olması gösterilmektedir (Banks, 2004b). Aynı zamanda öğrencilere içinde yaşadıkları çok kültürlü toplumların hassasiyetlerini dikkate alarak başka bireylere saygı duymayı öğretmesi açısından da Vatandaşlık eğitimi önem arz etmektedir (Droppen, 2007). Araştırmamızda Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) ve ders programında (MEB, 2010) öğrencilerin daha demokratik bir yönetim için görev ve sorumluluklarının bilincinde olmaları gerektiği ve bu anlamda ne tür görev ve sorumluluklarının olduğuna dair bilgilere yer verildiği gözlenmiştir. Bunun yanında incelenen ders kitabı ve ders programında başka bireylere saygı duymaya yer verildiği fakat bunun o bireylerin etnik ve kültürel değerlerinden ziyade bireysel görüş ve düşüncelerine karşı saygı anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kaya (2007) yapmış olduğu ‘Azınlıklar, Çokkültürlülük ve Mardin’ başlıklı çalışmada, Çokkültürlülük ve çokkültürlülüğü Türkiye’deki gayrimüslim azınlıklar açısından durumunu disiplinler arası bir yaklaşım ile ele alarak, Mardin’in bu anlamdaki pozisyonunu irdelemektedir. Buna göre ulus-devlet sürecindeki politikaların beraberinde belli sorunlar getirdiği, farklılıkları aynılaştırma politikasının beraberinde çokkültürlülük adına problemler getirdiği vurgusu yapılmıştır. Araştırmamızda özellikle Araplar, Kafkas Muhacirleri ve Kürtlerin benzer şikâyetlerde buldukları, geçmiş politikalarından dolayı hali hazırda belli sıkıntıların yaşandığı konularına değinmişlerdir. Bu durum yapılan araştırmayı destekleyici mahiyette bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Yapılan bir çalışma (Apter, 1977; Aktaran: Banks, 2007) etnisitenin toplumlarda ayrışmalara ve çatışmalara sebebiyet verdiğini, grup haklarını birey haklarının önüne geçirdiğini, toplumların etnik yapılara bölünmemesi gerektiğini, asimilasyon yöntemiyle birlik ve beraberlik duygularının oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşe göre toplumdaki modernleşme seviyesi arttıkça etnik gruplar arasındaki politik, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler azalmakta, bunlar da beraberinde etnik kimliğe bağlılığı zayıflatmakta ve ulusal kimlik ön plana çıkmaktadır. Araştırmamızda bu çalışmanın tam tersi bir sonuç elde edilmiştir. Buna göre katılımcıların önemli bir kesimi etnik kimliklerinin farkında olunmasının önemine değinmiş ve bu farklılıkların ayrışmalara sebebiyet vermeyeceğini, tam aksine birbirini tanıyan farklı grupların düşmanlık hissi içinde olmayacaklarını savunmuşlardır.

Karpat (2010) ortak vatandaşlık, dil ve din bağına sahip olan insanların, bu özellikleri taşımayan toplumlar içinde bulunurken birbirlerine yakınlık gösterdiklerini, buna örnek olarak Avrupa’da yaşayan fakat Müslüman olan Boşnakların aynı coğrafyada yaşayan fakat farklı bir dine mensup olan Sırpardan ziyade farklı bir coğrafyada yaşayan bir Müslümana karşı kendilerini daha yakın hissetmeleri durumunu vermiştir. Araştırmamız bu yargıyı destekleyici sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Çalışmaya katılan Kafkas Muhacirleri ve Balkan Muhacirlerinin kendilerini göç ettikleri ülkelerden ziyade Türkiye’ye yakın hissettikleri, bunun en önemli nedeninin de ortak din ve kültürel yapı olduğu belirlenmiştir.

Görüşmeler sonunda ortaya çıkan temaların bir araya getirilmesiyle

araştırmanın amacı olan farklı kültürlerin ortak değerlerini tespit etmek mümkün olmuştur. Buna göre araştırmanın etnik kimlik boyutunda, Türkiye cumhuriyeti vatandaşlığı boyutunda, değerler boyutunda ve eğitim boyutunda katılımcıların ortak değer ve yargıları aşağıdaki gibi olmuştur. Ses kayıtlarının analizi sonucunda ortaya çıkan temalar etnik kimlik boyutunda on dört başlık altında toplanmıştır.

Görüşmelerin etnik kimlik boyutunda katılımcılara sorulan sorulardan ortaya çıkan ortak noktalardan olan düzen içinde yaşama konusunun Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi ders kitabı (Aşan, 2013) ve ders programında (MEB, 2010) da ele alındığını görülmektedir. Kitapta ve ders programında çevreye saygı, kamu düzenini koruma ve kamu mallarına saygı, kurallara uyma sorumluluğu ve toplumsal sorumluluk bilinci gibi konuların ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bu başlıklarla araştırmaya katılan görüşmecilerin öne çıkardığı düzen içinde yaşama konusunun birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir.

Tablo 40: Etnik kimlik boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar

Düzen içinde yaşama	Önyargısız olmak
Ana dil ve Resmi dilin önemi	Birlikte yaşama kültürü geliştirmek
Saygı ve hoşgörü	Empati
Eşitlik	Etnik farkındalık
Etnik üstünlük fikri beslememek	Evrensel gelişmelere ayak uydurmak
Farklılıkları zenginlik olarak görmek	İyi niyet
Ortak dil	Ortak din
Sağduyu	Ulusal birlik

Görüşmelerde katılımcıların ana dilin ve resmi dilin önemine değindikleri belirlenmiş, ana dilin öğrenilmesinin önemli olduğu fakat resmi dilin ihmal edilmemesi gereken bir öncelik olduğu vurgulanmıştı. Ders kitabı ve programında bu konulara değinilmediği tespit edilmiştir. Eğitim alma hakkı ve eğitim hakkına saygı konuları işlenmiş fakat bunların daha çok cinsiyet ayrımcılığı bağlamında ele alındığı tespit edilmiştir. Bu anlamda ada nilin ve resmi dilin önemine değinilmediği belirlenmiştir.

Saygı ve hoşgörü, eşitlik, önyargı, ulusal birlik, sağduyu, empati, birlikte yaşama kültürü geliştirme, farklılıkların zenginlik olarak görülmesi, iyi niyet ve ortak din konularının hem katılımcılar tarafından dile getirildiği hem de ders kitabı ve

programında yer aldığı belirlenmiş, bu anlamda katılımcıların beklentileriyle mevcut yapının uyduğu gözlenmiştir. Fakat katılımcıların etnik üstünlük bilinci geliştirmemek ve etnik yapıların farkında olmak gerektiği konuları üstünde durdukları, bu konuların ders kitabında ve ders programında yer almadığı belirlenmiştir.

Tablo 41: Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar

Ayrımcılık yapmama	Alçak gönüllü olmak
Ülkeye yararlı olmak	Başkasının değerlerine saygılı olmak
Asimilasyondan kaçınmak	Devlete saygılı olma

Görüşmeler sonunda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı boyutunda ortaya çıkan ayrımcılık yapmama, ülkeye yararlı olma, devlete saygılı olma ve başkalarının değerlerine saygılı olma konularının ders kitabında ve ders programında da işlendiği görülmektedir. Fakat katılımcıların belirttiği asimilasyon politikalarından kaçınmak ve alçak gönüllü olmak konularının ders kitabında ve ders programında yer almadığı tespit edilmiştir. Bahsi geçmeyen bu konuların da ders programında ve ders kitabında yer almasıyla beraber katılımcıların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı boyutunda bahsettikleri tüm konulara yer verilmiş olacağı görülmektedir.

Tablo 42: Değerler boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar

Dini değerlere saygılı olmak	Ahlaklı olmak
Aldatmamak-Dürüst olmak	Ayrımcılık yapmamak- Ötekileştirmemek
Bencil olmamak	Büyüklerle saygılı olmak
Başkalarının değerlerine saygılı olmak	Duyarsız olmamak
Empati yapmak	Güvenilir olmak
Kul hakkına girmemek	Kamu malına saygı
Misafirperver olmak	Ortak din
Ortak bayrak	Ortak tarih
Önyargısız olmak	Rüşvet alıp vermemek
Sorumluluk duygusu taşımak	Temiz olmak
Yardımlaşmak	

Bencil olmamak, empati yapmak, misafirperver olmak, önyargısız olmak, sorumluluk duygusu taşımak, yardımlaşmak, ahlaklı olmak, ayrımcılık yapmamak, duyarsız olmamak, kamu malına saygılı olmak, ortak din, ortak tarih ve temiz olmak konularının hem katılımcılar tarafından önemsendiği hem de ders kitabında ve

programında ele alındığı tespit edilmiştir. Fakat dini değerlere saygı konusu katılımcılarla yapılan görüşmelerde ön plana çıkan konulardan birisiydi. Ders kitabında ve programında bu konuya yeterince yer verilmediği, sadece belli dinlerin varlığından bahsedildiği gözlenmiştir. Dini değerlere saygı konusunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınması konusu üzerinde düşünülebilecek konulardan biridir. Farklı dinlerin değer ve yargılarına hoşgörü ve saygı ile yaklaşmanın çokkültürlülük bilinci geliştirmek ve bu bilinci yaşatmak adına önemli bir adımdır. Bundan dolayı ülkemizde yaşayan tüm bireylere ve kendilerine has özelliklerine saygı göstermek ve bunları yok saymamak toplumsal huzur ve barış adına önemli kazanımların elde edilmesi anlamına gelecektir. Bunun yanında ders kitabında ve programda geçmeyen, buralarda ele alınabilecek ve katılımcılar tarafından da bahsedilen değer ve yargılar kul hakkına girmemek, güvenilir olmak ve rüşvet alıp vermemek şeklinde belirlenmiştir.

Tablo 43: Eğitim boyutunda tespit edilen ortak değer ve yargılar

Farklılıkların eğitim kurumlarında bir arada bulunması avantajdır	Belli bir grubun üstünlüğünden kaçınılmalı
Eğitim müfredatı kapsayıcı olmalı	Farklılıklara yer vermeli
Eğitim müfredatı ayrıştırıcı olmamalı	Farklılıklar zenginliğimizdir
Her kültürün kendini anlatabilmesi gerekir	Kültürel farklılıklara saygı gösterilmeli
Öğretmenlere kültürel farkındalık kazandırılmalı	Önyargısız olmak gerekir

Araştırmanın eğitim boyutunda ortaya çıkan önyargısız olmak, farklılıkların zenginlik olarak görülmesi ve kültürel farklılıklara saygı gösterilmesi hususlarının hem ders kitabı ve programı ile hem de katılımcıların görüşleri ile uyduğu görülmektedir. Fakat katılımcıların belirttiği belli hususların hem ders kitabında hem de programda yer almadığı tespit edilmiştir. Katılımcılar her kültürün kendini anlatabilmesinin üzerinde durmuş, bunun ehemmiyeti üzerine konuşmuşlardır. Fakat ders kitabı ve programda farklı kültürlere yer verildiğine dair her hangi bir bulguya rastlanmamıştır. Bu anlamda Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi müfredatının farklı kültürleri de içine alacak şekilde kapsayıcı olmadığı söylenebilir.

Bu araştırma kapsamında ülkemizde yaşayan ve farklı etnik ve kültürel yapıdan gelen kesimlerin en çok şikâyetçi oldukları konunun başında önyargı geldiği

tespit edilmiştir. Çoğu katılımcı insanların birbirlerini anlamadan, dinlemeden ve başkalarının referansını göz önüne alarak değerlendirdiğini belirtmiş, bunun da doğal olarak toplumsal huzur ve barış adına istenmedik sonuçlar doğurduğuna değinmişlerdir. Önyargıyı bir kenara bıraktığımızda aslında çoğu konuda uzlaşmanın çok da zor olmadığı söylenebilir. Araştırmanın etnik kimlik, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, değerler ve eğitim boyutunda katılımcıların aslında değindikleri temel nokta önyargı olmuştur. Araştırmanın katılımcılarla yapılan görüşmeler kısmında ortaya çıkan ortak değer ve yargılar dikkatlice incelendiğinde, ortaya çıkan bu ortak temaların çoğunun önyargının bir sonucu ya da başlangıcı olduğu fark edilecektir. Toplum olarak önyargılardan sıyrılmış ve birbirimizi anlama gayreti içinde olmanın sorunlarımızı büyük ölçüde çözeceği kanaatindeyiz.

4.2. Öneriler

Bu çalışma nitel bir araştırma olduğu için Türkiye toplumunun genelini kapsayacak şekilde genelleme yapma imkânı sunmamakla beraber kendileriyle görüşülen grupların araştırmanın konusu hakkında neler düşündükleri hakkında bilgi vermektedir. Benzer bir çalışmanın ülke çapında genellenebilir bir şekilde yapılmasında fayda bulunmaktadır.

Araştırmanın bulguları her ne kadar gerçek hayatla Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi ders kitabı ve programının büyük oranda uyduğunu gösterse de, katılımcıların önem verdiği belli konuların ders programında ve kitapta yer almadığı belirlenmiştir. Bunların da dikkate alınarak programın ve ders kitabının yeniden ele alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma ekonomik ve zamansal nedenlerden dolayı Türkler, Kürtler, Araplar, Kafkas Muhacirleri ve Balkan Muhacirleri ile sınırlı tutulmuştur. Bunlara ek olarak ülkemizde bulunan diğer etnik yapıların da içinde yer alacağı bir çalışmanın yapılması da düşünülebilir.

Bu çalışma Vatandaşlık ve Demokrasi eğitimi dersi ile sınırlı tutulmuştur. Benzer çalışmaların diğer alanlarda da yapılmasının ve sonuçların tümünden ele alınarak buna göre eğitim sisteminin şekillendirilmesinin faydalı olacaktır.

Katılımcıların önemli bir bölümü öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının sınıf içindeki çok kültürlülük olgusunun ya bilincinde olmadıklarını veya mecburen görmezden geldiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin çok kültürlülük olgusu hakkında bilinçlendirilmelerinin ve öğretmen eğitiminin bu şekilde ele alınmasının Türkiye’de yaşayan farklı etnik yapıların dışlanmışlık hissi içinde olmamaları adına önemli bir adım olacaktır.

Katılımcılar öğretmenlerin sınıf içindeki farklı kültürden gelen öğrencilerin etnik ve kültürel farklılıklarının farkında olmadıklarına ve bu anlamda formasyon eksikliklerinin bulunduğuna değinmişlerdir. Bu doğrultuda üniversitelerin öğretmen yetiştiren fakülte ve bölümlerinde öğretmen adaylarına ek dersler yoluyla ve mezun durumdaki çalışan öğretmenlere de hizmet içi eğitim şeklinde bilinçlendirici eğitimler verilebilir.

Türkiye’de yaşayan farklı etnik yapıların kendine has kültürel değerlerinin var olduğu gerçeği ele alınmalı ve ders programlarında ve ders kitaplarında bu kültürlerin edebi ürünlerine, kültürel değer ve önceliklerine ve farklılıklarına yer verilmelidir. Bu şekilde atılacak bir adımda güncel siyasi çekişmelere girmeden, evrensel amaç ve uygulamalara yönelik değişikliklerin yapılması yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altaş, N. (2003). *Çokkültürlülük ve Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Altuntaş, M. (2002). *Türk Anayasalarında İnsan Hakları*. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık, Ankara.
- Aşan, E. (2013). *İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi 8. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Ekoyay
- Aydın, H. (2012). Multicultural education curriculum development in Turkey, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 3 (3), 277-286
- Banks, J.A. (2004b). Teaching for social justice, diversity, and citizenship in a global world. *The Educational Forum*, 68, 289– 298.
- Banks, J.A. (2007). *Educating Citizens In A Multicultural Society*, New York, NY: Teachers College Press.
- Banks, J.A. (1991). Multicultural education: It's effects on student's racial and gender role attitudes. (Edited by: James P. Shaver). *Handbook of Research on Social Studies Teaching and Learning*. New York: MacMillan, 459-469.
- Banks, J.A. (2004a). Multicultural education: Historical development, dimensions and practice. (Edited by: James A. Banks and Cherry A. McGee Banks). *Handbook of Research on Multicultural Education*, San Francisco: Josset-Bass, 3-29.
- Banks, J.A. (2006). *Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum and Teaching* (5th Edition). Boston: Allyn and Bacon
- Banks, J.A. (1996) Multicultural education, transformative knowledge and action. (Edited by: James A. Banks). *Multicultural education, transformative knowledge and action*. New York: Teachers College Press, 335-348.
- Baratz, S.S and Baratz, J.C. (1970). Early childhood intervention: The social science base of institutional racism. *Harvard Educational Review*, 40(1), 29-50.
- Başbakanlık İnsan Hakları ve Danışma Kurulu. (2004). *Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Çalışma Grubu Raporu*. Ankara
- Başbay, A, ve Bektaş, Y (2009). Çokkültürlülük bağlamında eğitim ortamı ve öğretmen yeterlikleri. *Eğitim Ve Bilim*, 34(152), 30-43.

- Becker, L.C. (1992) Good lives: Prolegomena, *Social Philosophy and Policy*, 9 (02), 15-37.
- Blum, L. A. (1992). *Antiracism, Multiculturalism, and Interracial Community: Three Educational Values For a Multicultural Society*. University of Massachusetts: Distinguished Lecture Series.
- Bogdan, R.C and Biklen, S.K. (1998). *Qualitative Research For Education: An Introduction to Theory and Methods*. Needham Heights, MA: Ally & Bacon.
- Bruning, R. H, Schraw, G. J and Ronning, R. R (1999). *Cognitive Psychology and Instruction*. Upper Saddle River, NJ: Merrill.
- Bush, N. (2008). *Multicultural Nations: Issues of Race and National Identity in Britain and Canada*. Master Thesis, Ryerson University, Immigration and Settlement Studies, Toronto.
- Butcher, M (2008). FOB boys, VCs and habibs: Using language to navigate difference and belonging in culturally diverse Sydney. *Journal Of Ethnic & Migration Studies*, 34(3), 371-387
- Carens, J. (2000). *Culture, Citizenship and Community*. Oxford: Oxford University Press
- Cooper, B. (2011). *Empathy in Education: Engagement, Values and Achievement*. London: Continuum
- Çayır, K. (2009). *Yeni Ders Kitaplarında İnsan Hakları Eğitimi. Ders Kitaplarında İnsan Hakları Tarama Sonuçları II*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Çayır, K. (2010). Yeni bir 'biz' anlayışı geliştirme yolunda eğitim, Ders kitapları ve okullar. (Editör: Kenan Çayır). *Eğitim, Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye'den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Tarih Vakfı, 25-36.
- Çelik, H (2008). Çokkültürlülük ve Türkiye'deki görünümü, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (15), 319-332
- Chapman, J.W and Galston, W.A (1992) *Virtue*. New York: New York University Press.
- Cırık, İ (2008). Çok kültürlü eğitim ve yansımaları, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34, 27-40.
- Clyne, M. and Jupp, J (2011). *Multiculturalism and Integration: A Harmonious Relationship*. Canberra: ANU E-Press.

- Cohen, E. D (1985). *Making value judgment: Principals of sound reasoning*. Florida: Krieger Publishing.
- Coşkun, K.M (2012). Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmen adaylarının çokkültürlü eğitime yönelik tutumları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 33-44.
- Çüçen, A. K. (2005). Kültür, uygarlık, evrensellik ve çok-kültürlülük, kaygı. *Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, (4), 111-115.
- D'Andrade, R. (2008). *A Study of Personal and Cultural Values: American, Japanese, and Vietnamese*. New York: Palgrave Macmillan.
- Damgaci, F, ve Aydın, H (2013). Öğretim görevlilerinin çokkültürlü eğitime ilişkin tutumları. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12 (45), 325-341
- Davies, L (2010). Eğitim, barış ve anlaşmazlık. (Editör: Kenan Çayır). *Eğitim, Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye'den ve Dünyadan Örnekler*. İstanbul: Tarih Vakf, 9-22.
- Delpit, L. (1995). *Other people's children: Cultural conflict in the classroom*. New York: New Press.
- Droppen, F.H (2007). Now what? Rethinking civic education in the Netherlands. *Education, Citizenship, and Social Justice*, 2 (2) 103-118.
- Duffy, T.M. ve Jonassen, D (1992). *Constructivism and The Technology of Instruction: A Conversation*. Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dunn, K., Forrest, J., Burnley, I, ve McDonald, A (2004) Constructing racism in Australia. *Australian Journal of Social Issues*, 39, 409–430.
- Edwards, B.F.R (2010). Who do we think we are: Writings on citizenship and identity in the twenty-first century. *Journal of Canadian Studies*, 44 (1), 221-228.
- Eggen, P. and Kauchak, D (2004) *Educational Psychology: Windows, Classrooms*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.
- Emmons, R.A (1999). *The Psychology of Ultimate Concerns: Motivation and Spirituality in Personality*. New York: Guilford Press.
- Eriksen, T.H (2002). *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives* (2nd Edition). London: Pluto Press
- Erkal, M. (2005). *Küreselleşme Etniklik Çokkültürlülük*. İstanbul: Derin Yayınları

- Fataar, A. and Solomons, I (2011) A conceptual exploration of values education in the context of schooling in South Africa. *South African Journal of Education*, 31(2): 224-232.
- Fırat, B.Ş. (2010). *Burada Benden De Birşey Yok Mu Öğretmenim? Eğitim Sürecinde Kimlik, Çatışma ve Barışa Dair Algı ve Deneyimler. Toplumsal Uzlaşma Aracı Olarak Eğitimin Rolü Projesi Alan Araştırması Özet Raporu*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Forest, J and Dunn, K (2010). Attitudes to multicultural values in diverse spaces in Australia's immigrant cities, sydney and melbourne. *Space & Polity*, 14 (1), 81-102.
- Gay, G. (2000). *Culturally Responsive Teaching; Theory, Research and Practice*. New York: Teachers College Press.
- Glaserfeld, E (1989). Cognition, construction of knowledge, and teaching. *Synthese*, 80(1), 121-140.
- Glesne, C (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş*. (Çeviren: Ali Ersoy ve Pelin Yalçınoğlu). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Green, L (2004). Nurturing democratic virtues: Educators' perspectives. *South African Journal of Education*, 24:108-113.
- Greeno, J.G, Collins, A.M and Resnick, L. (1996) Cognition and learning (Edited by: David C. Berliner and Robert C. Calfee). *Handbook of Educational Psychology*. New York: Routledge, 15-46
- Güngör, E. (1995). *AhlakPpsikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken
- Gutmann, A. (1987). *Democratic Education*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Güven, S, Tertemiz, N, ve Bulut, P (1-3 Mayıs 2009). Vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimine yönelik öğretmen görüşleri. (Bildiri). *I Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi*, Çanakkale.
- Güvenç, B. (2010). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut.
- Halstead, J and Taylor, M (1996). *Values in Education and Education in Values*. London: Falmer Press.
- Hatt, A and Issa, T (2008) Language and identity in multicultural settings: Ethnographic case studies of an early years centre and reception classes. (Edited

- by: Alistair Ross and Peter Cunningham) *Reflecting on Identities: Research, Practice and Innovation*. 29-30 May. London: CiCe, 303 – 312
- Hazır, M (2012). Çokkültürlülük teorisine çağdaş katkılar ve bireysel haklar-grup hakları ekseninde çokkültürlülüğü tartışmak. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7 (1), 1-28.
- Hill, B (1991). *Values Education in Australian Schools*. Melbourne: ACER Press
- Hökelekli, H (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Holt, D.G and Willard-Holt, C (2000). Lets get real. Students solving authentic corporate problems. *Phi Delta Kappan* 82 (3), 243-246.
- Huntington, S.P. (1996). *The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster Paperbacks
- Hutchinson, J and Smith, A.D (1996). *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglis, C. (1996). Multiculturalism: New Policy Responses to Diversity. <http://www.unesco.org/most/pp4.htm>, Erişim Tarihi: 11.12.2013.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1998). *Yeni İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Kitabevi
- Karpat, K.H (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. (Çeviren: Bahar Tırnakçı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Kaya, A. (2005). Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde yurttaşlık, çokkültürcülük ve azınlık tartışmaları: Birarada yaşamının siyaseti. (Editör: Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı). *Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık ve Azınlık Tartışmaları*. İstanbul: Tesev, 5-26.
- Kaya, İ (2007). Azınlıklar, çokkültürlülük ve Mardin. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9, 44–55.
- Kivisko, P. (2004) *Multiculturalism In A Global Society*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Koçak, A, Özensel, E, Bozgeyikli, H, Alver, K, Şahin, F, Keyişoğlu, A, Aydemir, M.A, Akın, MH, Eroğlu, S.E, Aktay, Y (2010). *Türkiye'de Aile Değerleri* (Rapor No: 145). Ankara: Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. New York: Oxford University Press

- Lister, R. (1991). *The Exclusive Society: Citizenship and The Poor*. London: Child Poverty Action Group.
- MEB (2010). *İlköğretim Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi (8. Sınıf) Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
- McMahon, M (7-10 December 1997). Social constructivism and the world wide web: A paradigm for learning. *ASCILITE*, Perth Western Australia.
- McNeill, W. H. (1986). *Polyethnicity and National Unity in World History*. Toronto: University of Toronto Press.
- Morrow, W. (1989). *Chains of Thought: Philosophical Essays in South African Education*. Johannesburg: Southern Book Publishers
- Myers, D.G. (2000) The funds, friends, and faith of happy people. *American Psychologist*, 55, 56-67.
- Nieto, S. (1996). *Multicultural Education As Social Activism*. Albany: Suny Press.
- Binder, D. and Crossette, B. (1993). *As Ethnic Wars Multiply, U.S. Strives for a Policy*, <http://www.nytimes.com/1993/02/07/world/as-ethnic-wars-multiply-us-strives-for-a-policy.html?pagewanted=all&src=pm>, Erişim Tarihi: 11.10.2012.
- Parekh, B. (2000). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. London: MacMillan Press
- Patterson, O. (1997). *Ethnic chauvinism: The Reactionary Impulse*. New York: Stein&Day
- Rhodes, L. K and Bellamy, T (1999). Choices and consequences in the reform of teacher education. *Journal of Teacher Education* 50, 17-26.
- Roberts, R.C (1988) Therapies and the grammar of virtue. (Edited by: Richard H Bell). *The Grammar of the Heart: New Essays in Moral Philosophy and Theology*, San Francisco: Harper & Row, 149-170
- Rosaldo, R. (1999). Cultural citizenship, inequality, and multiculturalism. (Edited by: Rodolfo D. Torres, Louis F. Miron, Jonathan Xavier Inda). *Race, Identity, and Citizenship*, Malden: Blackwell Publishers, 253-261.
- Sarıtoprak, Z. (2005). An Islamic approach to peace and nonviolence: A Turkish experience. *The Muslim World*, 95 (3), 413-27.
- Schimmel, S. (1997) *The Seven Deadly Sins: Jewish, Christian, and Classical Reflections on Human Nature*, New York: The Free Press.

- Schwartz, S. H. (2004). Mapping and interpreting cultural differences around the world. (Edited by: Henk Vinken, Joseph Soeters and Peter Ester). *Comparing Cultures, Dimensions of Culture in a Comparative Perspective*, Leiden, The Netherlands: Brill, 43-73.
- Şenkal, A. (2005). Sosyal politika ve sosyal vatandaşlık: Kölelikten sosyal vatandaşlığa (Avrupa Birliği vatandaşlık örneği), *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50 (Nevzat Yalçıntaş'a Armağan Özel Sayısı), 225-258.
- Shade, B.J (1982). Afro-American cognitive style: A variable in school success? *Review of Educational Research*, 52, 219-244
- Smith, P. B, and Schwartz, S. H. (1997). Values. (Edited by: John W. Berry, Marshall H. Segall and Cigdem Kagıtcıbası). *Handbook of Cross-cultural Psychology: Social Behavior and Applications (2nd Edition)*. Boston: Allyn & Bacon, 77-118.
- Tavşancıl, E, ve Aslan, E (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon
- Turan, M. (1994). *Kültür Değişimleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Tüzün, G. (2009). *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları*, İstanbul, Tarih Vakfı.
- Üstel, F. (2004). *Makbul Vatandaşın Peşinde. II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turner, B.S. (1990). *Theories of Modernity and Postmodernity*. London: Sage
- Van Meter, P and Stevens, R.J (2000). The role of theory in the study of peer collaboration. *Journal of Experimental Education*, (69), 113 – 129.
- Vertotec, S and Wessendorf, S (2009). *The Multiculturalism Backlash: European Discourses, Policies and Practices*. London: Routledge
- Veugelers, W (2000). Different ways of teaching values. *Educational Review*, 52, 37-45.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Mental Processes*. Cambridge: Harvard University Press
- Wertsch, J.V (1985). *Vygotsky and The Social Formation of The Mind*. Harvard University Press.

- Williams, B. (1995). *Making Sense of Humanity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winter, P. A, Newton, R. M and Kirkpatrick, R. L (1998). The influence of work values on teacher selection decisions: The effects of principal values, teacher values, and principal-teacher value interactions. *Teaching & Teacher Education*, 14, 385-400.
- Yakar, M (2013). Türkiye’de yurtdışı doğumlu nüfusun gelişimi ve dağılışı, *International Journal of Human Sciences*. 10 (1), 494-523.
- Yıldırım, A ve Şimşek, H (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yüksel, S (2005). Kohlberg ve ahlak eğitiminde örtük program: Yeni ilköğretim programlarında yer alan ahlaki değerleri kazandırma için bir açılım. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 5 (2), 307-338.
- Zajda, J. (2009). Values education and multiculturalism in the global culture. (Edited by: Joseph Zajda and Holger Daun). *Global Values Education: Teaching Democracy and Peace*. New York: Springer, xiii-xxiii

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Mehmet Fatih Yiğit	İmza:	
Doğum Yeri:	Erciş		
Doğum Tarihi:	21.12.1983		
Medeni Durumu:	Evli		

Öğrenim Durumu

Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Aliceyrek İlkokulu		Erzurum	1995
Ortaöğretim	Sarıç İlköğretim Okulu		İzmir	1998
Lise	Kazım Karabekir Lisesi		Van	2002
Lisans	Selçuk Üniversitesi	İngiliz Dili ve Edebiyatı	Konya	2006
Yüksek Lisans	University of Cincinnati	Educational Leadership	Ohio, USA	2008
Becerileri:	Web programcılığı, Bilgisayar donanım ve yazılım			
İlgi Alanları:	Eğitim yönetimi, Çokkültürlülük, Eğitim politikaları, Değerler eğitimi, Eğitimin barıştaki rolü, Eğitimin sağlıktaki rolü			
İş Deneyimi:	Araştırma Görevlisi, PennState University – 2009 Work&Vet Avrupa Birliği Projesinde Araştırmacı, 2011-2013			
Aldığı Ödüller:				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Doç.Dr. Bülent Tarman Doç.Dr. Bülent Dilmaç			
Tel:	02165864500			
Adres	Bağlarbaşı Mh. Özcan Sok. No 27 Maltepe / İstanbul			

